

ARCHITEKTURA V PERSPEKTIVĚ

**Architektura a urbanismus
2. poloviny 20. století**

Martina Peřinková
a kolektiv

Vydala
Stavební fakulta,
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
v nakladatelství Gasset
2012

ARCHITEKTURA V PERSPEKTIVĚ

Architektura a urbanismus
2. poloviny 20. století

Vědecká ediční rada:

doc. Ing.arch. Petr Hrůša
doc. Ing. Josef Chybík, CSc.
prof. Ing.arch. Mojmír Kyselka, CSc.
prof. Ing.arch. Ladislav Lábus
prof. Ing. Petr Martinec, CSc.
doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.
doc. Ing.arch. Iva Poslušná, Ph.D.
prof. Ing.arch. Ivan Ruller
doc. Ing. Jiří Ščučka, Ph.D.
doc. PhDr. Oldřich Ševčík, CSc.
prof. Ing.arch. Hana Urbášková, Ph.D.

Editoři:

doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.
Ing.arch. Eva Špačková

Recenzenti:

prof. Ing.arch. Ivan Ruller
PhDr. Martin Jemelka, PhD.

Jazyková úprava:

Mgr. Lucie Jemelková, Bc. Vilma Manová
Texty v jazyce slovenském, polském a anglickém
neprošly jazykovou úpravou.

Grafická úprava a návrh obálky:

Jana Bednářová

Tisk:

X-MEDIA servis s.r.o.

Vydavatel:

Stavební fakulta,
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Nakladatel:
Gaset, Mlýnská 60/2, 160 00 Praha 6
Ostrava 2012
Vydání první, 132 stran

ISBN:

OBSAH

ÚVOD	7
AUTOŘI ARCHITEKTURY A URBANISMU 2. POLOVINY 20. STOLETÍ O SVÉ TVORBĚ	9
VZPOMÍNKY NA 60. A 70. LÉTA / MEMORIES ON THE SIXTIES AND SEVENTIES Ivan Ruller , Martin Nedvěd	10
ÓSAKA A LESNÁ / ÓSAKA AND LESNÁ Viktor Rudiš	14
URBANISMUS MĚST V ČR VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ VE VZTAHU K HISTORICKÉMU A PŘÍRODNÍMU PROSTŘEDÍ. / URBAN PLANNING IN CZECH REPUBLIC IN THE 2ND HALF OF THE 20TH CENTURY RELATING TO HISTORY AND ENVIRONMENT Dušan Riedl	18
NIEKOLKO SKÚSENOSTÍ A POZNÁMOK K ARCHITEKTÚRE DRUHEJ POLOVINY 20. STOROČIA / SEVERAL EXPERIENCES AND COMMENTS ON THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY Marán Marcinka	33
REALIZOVANÉ STAVBY A KOMPLEXY 2. POLOVINY 20. STOLETÍ A JEJICH SOUČASNOST	39
PROMĚNY ARCHITEKTURY / TRANSFORMATION OF ARCHITECTURE Martina Peřínková	40
HYBRIDNÍ ARCHITEKTURA JAKO ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY VESNICKÝCH „RUDÝCH DOMŮ“ / THE HYBRID ARCHITECTURE AS A SOLUTION TO THE PROBLEMS OF VILLAGE „RED HOUSES“ Martin Nedvěd	48
PŘÍBĚH HALY / STORY OF THE HALL Jakub Šebesta	53
POTŘEBUJE SÍDLIŠTĚ CENTRUM? VÝVOJ NÁZORU NA UMÍSTĚNÍ CENTRA V SÍDLIŠTI KARVINÁ-HRANICE OD 60. LET 20. STOLETÍ DO SOUČASNOSTI / DOES A HOUSING DEVELOPMENT NEED A CENTER? THE DEVELOPMENT OF AN IDEA FOR LOCATING A CENTER IN THE KARVINÁ-HRANICE HOUSING DEVELOPMENT FROM THE 1960S TO THE PRESENT Eva Špačková	56
RESIDENTIAL ARCHITECTURE IN THE UPPER SILESIA IN THE 80S OF 20TH CENTURY Jan Pallado	65
ZÁVĚRY VYCHÁZEJÍCÍ Z DÍLA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ K DNEŠKU	77
FUNKCIONALISTICKÁ A UMĚLECKÁ TRADICE V ODKAZU ARCHITEKTURY DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ A V SOUČASNÉ ARCHITEKTONICKÉ TVORBĚ / FUNCIONALIST AND ART TRADITION IN LINK OF ARCHITECTURE OF THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY AND IN CONTEMPORARY ARCHITECTURE PRODUCTION Petr Hruša	78
POSTSOVĚTSKÁ MOSKVA – ARCHITEKTURA NA CESTÁCH HLEDÁNÍ NOVÉ IDENTITY / POST-SOVIET MOSCOW – ARCHITECTURE ON THE WAY OF SEARCHING NEW IDENTITY Ondřej Beneš, Oldřich Ševčík	88
ARCHITEKTURA POZDNÍHO MODERNISMU A PAMÁTKOVÁ PÉČE NA SEVERNÍ MORAVĚ A VE SLEZSKU / ARCHITECTURE OF LATE MODERNISM AND CARE OF MONUMENTS IN NORTH MORAVIA AND SILESIA Martin Strakoš	99
KLADNO V PADESÁTÝCH AŽ OSMDESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ, ŽIJÍCÍ A UMÍRAJÍCÍ Vlastimil Rudolf	110
BUDOVA PŮVODNĚ NAVRŽENÁ PRO NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ / BUILDING ORIGINALLY DESIGNED FOR THE NATIONAL ASSAMBLY Radomíra Sedláková	119
ZÁVĚR	127

ÚVODNÍ SLOVO

Publikace Architektura a urbanismus 2. poloviny 20. století má v úmyslu zachytit a pojmenovat architektonickou a urbanistickou tvorbu zmiňovaného období ústy jejich autorů, očima současných tvůrců, teoretiků a historiků. Ještě sice nemáme dostatečný a nutný odstup padesáti let od závěru 20. století, ale máme jej již od počátku padesátých let 20. století, a proto je již možné na dané téma pohovořit, i když je pravděpodobné, že mnohé závěry budou časem přehodnoceny a korigovány.

Je to zejména jedinečná možnost spolupráce na této publikaci s autory projektů, kteří mohou podat svědectví o tvorbě ve značně limitujících podmínkách pod politickým tlakem s omezenými technologickými možnostmi.

Bude delší na jednu stranu !!!!!!! Vaše poznámka

AUTOŘI ARCHITEKTURY
A URBANISMŮ 2. POLOVINY
20. STOLETÍ O SVĚ TVORBĚ

VZPOMÍNKY NA 60. A 70. LÉTA

MEMORIES ON THE SIXTIES AND SEVENTIES

IVAN RULLER
MARTIN NEDVĚD

Abstrakt

Druhá polovina 20. století byla pro architekta Ivana Rullera rámcem nejvýznamnější etapy jeho profesního i osobního života. V této dynamické době, poznamenané řadou radikálních společenských změn, se podílel na téměř 500 návrzích, projektech a studiích v Československu i v zahraničí a jako vysokoškolský pedagog ovlivnil celou řadu jiných architektů. Jak sám říká: „Byl to takový docela pestrý život.“

Abstract

The second half of the 20th century was the architect Ivan Ruller's most important stage of his career and personal life. In this dynamic period, affected by series of radical social changes, he participated in nearly 500 designs, projects and studies in the Czechoslovakia and abroad and as a college teacher he influenced a number of other architects. As he says: „It was a pretty colorful life.“

Tento text je záznamem příspěvku architekta Ivana Rullera z konference Architektura v perspektivě konané 19.–20. 4. 2012 v Ostravě.

1 STUDIUM A ZAČÁTKY

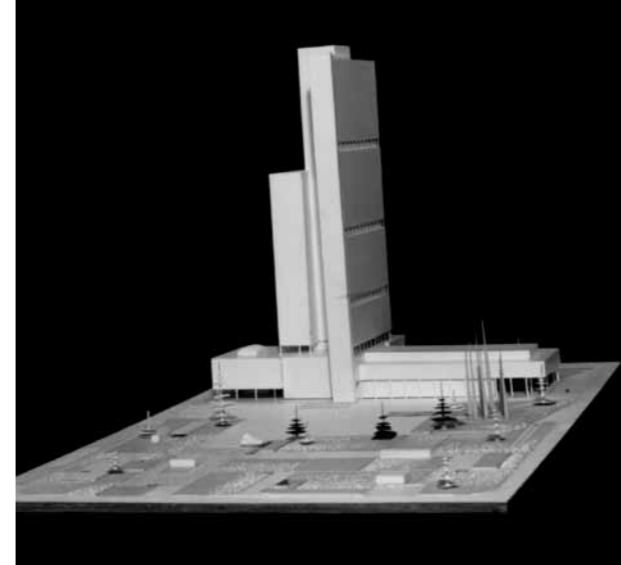
Architekt Ivan Ruller se narodil 17. listopadu 1926 v Brně. Po maturitě na reálném gymnáziu nastoupil na Fakultu architektury brněnského VUT. „My jsme vstupovali na vysokou školu v roce 1945 a měli jsme dvě takové pozitivní skutečnosti. Jednak to byl vynikající pedagogický sbor, pan

profesor Syřiště, jako první poválečný rektor, tam pozval pana profesora Fuchse, pana profesora Rozehnal, Kopřivu, V. Makovského a později se tam objevil pan architekt Krejcar, který podle mého názoru představuje světovou osobnost v architektuře, protože jeho pavilon v Paříži byl nesporně takovým prvním objektem v hi-tech, kde světoví architekti se projeví až podstatně později. No a potom jak nacisté zavřeli vysoké školy, tak ty maturitní ročníky od devětatřicátého do pětadvacátého studovaly s námi a my, kteří jsme tam vstupovali v tom roce 1945, jsme vlastně měli vzor i u těchto kolegů, nikoliv jenom u pedagogů. Protože oni tu válku využili třeba ke studiu ve stavebních abiturientských kurzech a někteří byli už hotoví architekti a velmi nám tu cestu usnadnili,“ vzpomíná profesor Ruller, který ještě dva roky po absolvování Fakulty architektury pracoval u profesora Rozehnal, kterému dělal asistenta již během studia.

2 PROFESNÍ ŽIVOT V 60. A 70. LETECH

Po opuštění fakulty následovalo krátké angažmá v brněnském Potravinoprojektu, po kterém se v roce 1954 vrátil na školu a strávil pět let v ústavu profesora Milana Kopřivy. V tomto období měl několik menších realizací a podílel se na řadě architektonických i urbanistických studií, a zejména na soutěžních projektech – soutěžní projekt budovy radnice v Torontu, 1958, spolupráce Z. Řihák, J. Sirotek (obr. 2), náměstí Narodů, Ženeva. Politické čistky probíhající na brněnské fakultě koncem 50. let však vyústily v nucený odchod profesora Kopřivy a s ním i Ivana Rullera. Ten poté nastoupil do Stavoprojektu Brno.

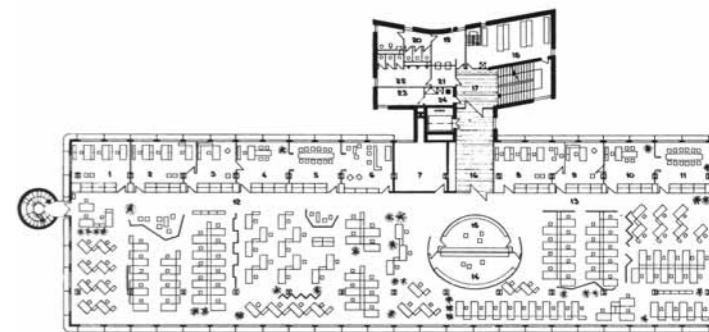
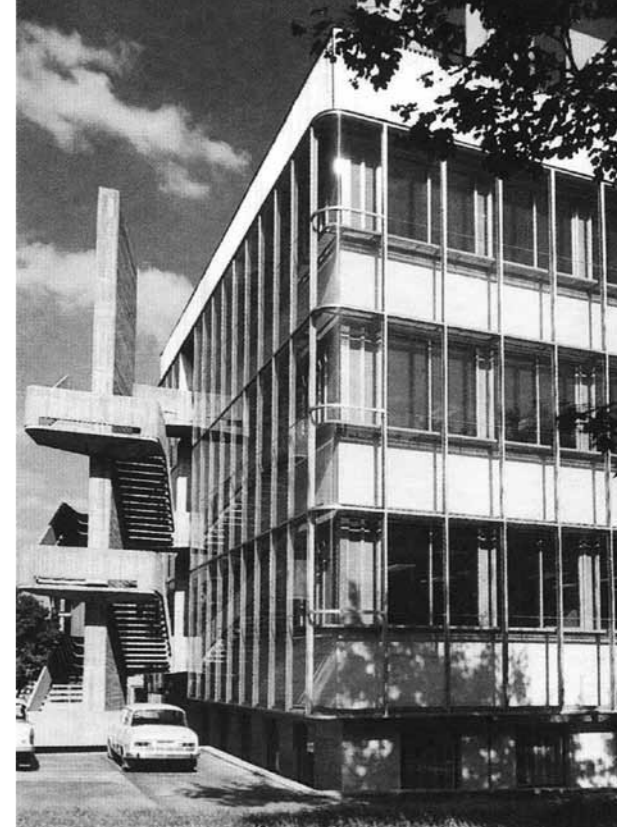
Ve Stavoprojektu se pod vedením architekta Oplatka podílel na stavbě Janáčkova divadla v Brně, kde měl

obr. 2

na starosti hlavně interiéry společenské části a restaurace. Na svého nadřízeného vzpomíná s respektem: „Architekt Oplatek byl velmi vyzrálou osobností jako architekt, a přitom byl nadán takovými manažerskými schopnostmi, že dodnes jsem přesvědčen, že kdyby u toho nebyl on, tak se to divadlo možná nepostavilo vůbec, nebo by se postavilo v čase daleko delším, než se to podařilo.“

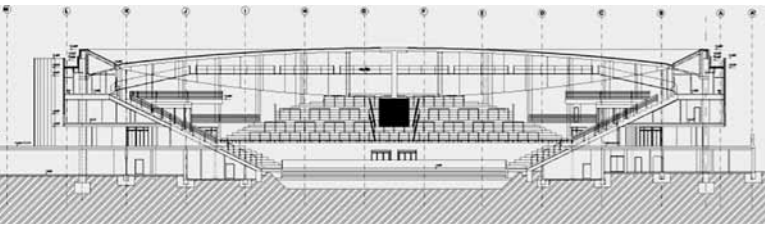
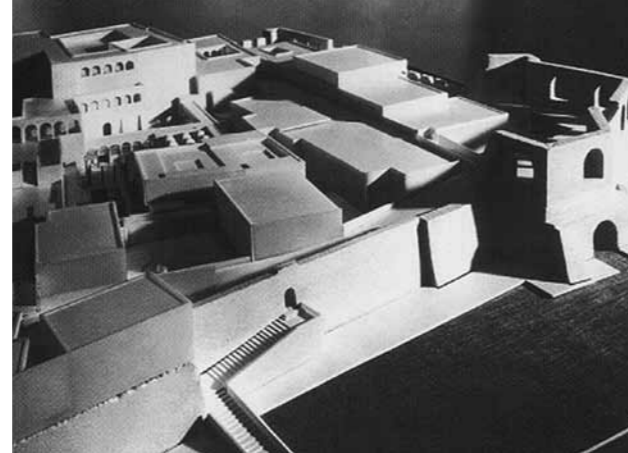
Po Stavoprojektu se stal jeho zaměstnavatelem brněnský Chemoprojekt, kde Ivan Ruller řešil například komplex bratislavského Slovnaftu. Tam navrhoval vstupní areál, administrativu a učňovské učiliště zahrnující ubytování pro 600 studentů, tři pavilony výukových prostorů a sportovní halu s bazénem a třemi tělocvičnami, které bylo možné variabilně propojit v jednu velkou. Koncem 60. let, ještě v Chemoprojektu, navrhnul svou zřejmě nejvýznamnější a dodnes oceňovanou stavbu – správní budovu Ingstav v Brně (obr. 3, 4). Jednalo se o ocelový skelet o rozponu 11,5 m s 3,5 m konzolami po obou stranách. Profesor Ruller popisuje budovu Ingstavu takto: „Z hlediska vnitřního uspořádání šlo o takzvaný büroladschaft, neboli kancelářskou krajinu. Šlo o organizaci, která měla tehdy 400 zaměstnanců, čili tam bylo možné rozvinout tuto metodu. Bohužel po devadesátém roce došlo k reorganizaci, takže teď je tam asi 50 institucí. Ale na charakter toho domu a jeho vnější architekturu to nemělo vliv. Ta vnější architektura je charakterizovaná použitím dvojité fasády z důvodu jednak ochrany před hlukem a jednak z důvodů tepelně technických a celkem se ta fasáda osvědčila. Architektonicky je tam sledován takový kontrast mezi skleněnou hmotou a betonovými prvky (schodiště nebo hlavní

obr. 3, 4

vstup do budovy). Vzhledem k tomu, že byla ušetřena určitá část peněz na příčky a dveře, tak bylo možné kanceláře vybavit kobercem a akusticky pohltivým podhledem, čili ten komfort, který tam měli pracovníci, byl vyšší než u běžných staveb.“ Pracovní ředitel Ingstavu byla vyzdobena reliéfem od Vladimíra Preclíka, který však byl bohužel během rekonstrukce rozřezán.

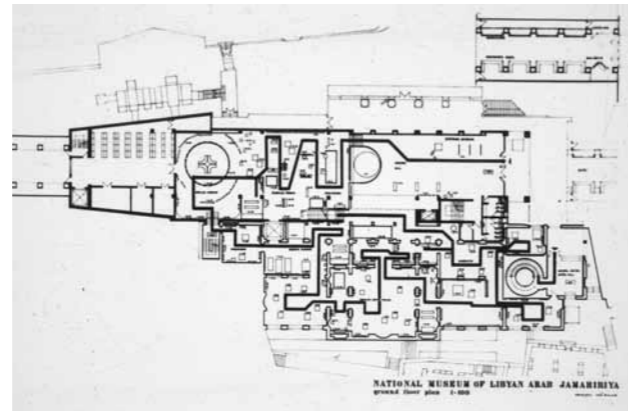
Po normalizační transformaci Svazu architektů bylo Ivanu Rullerovi členství v této organizaci (jako mnoha jiným architektům) zakázáno, čímž byl vyloučen z veřejného architektonického života a do roku 1989 neměl ani možnost publikovat. Přes restriktce ze strany režimu se mu dařilo nadále pracovat a stavět. Roku 1971 navrhnul

obr. 5, 6

zlatnické družstvo Karát v Brně, v roce 1972 byl podle projektu z roku 1968 dokončen rodinný dům inženýra Petrůčka a v tomtéž roce se začala stavět brněnská hala Rondo (obr. 5, 6). Místo pro sportovní halu na brněnské Náplavce nebylo podle samotného autora zvoleno nejlepě, neboť stísněné podmínky neumožňují kapacitní parkování. To je naštěstí kompenzováno kvalitní obslužností hromadnou dopravou.

Prvotním zadáním bylo zopakovat na této stavbě Ledererovu kopuli z Pavilonu „Z“ na výstavišti, což se architektu Rullerovi jevilo jako nevhodný zásah do siluety Brna, neboť hala leží na příjezdu do města a bránila by výhledu na Špilberk a Petrov. Trval proto na velice horizontálním řešení, které umožňovala jediné lanová konstrukce zastřešení. Navrhovala ji skupina ocelářů z Chemoprojektu pod vedením inženýra Russe. Jedná se o řadu mohutných ocelových podpěr, které po celém obvodu nesou prstencový příhradový nosník s trojúhelníkovým průřezem, do kterého jsou upjata lana rozevřená ve středu stojkami. Stavba trvala velmi dlouho, neboť byla rozestavěna s nedostatečným financováním v „Akci Z“ a postupně dokončována pro potřeby nejprve mistrovství světa v kuželkách a později mistrovství světa ve volejbalu žen. „Bylo to opravdu drama, člověk nevěděl, kdy to spadne, jestli se to dokončí nebo jak se to dokončí,“ říká dnes profesor Ruller.

obr. 7, 8

Mezi další významné realizace architekta Rullera v 70. letech patří například:

- Banka ve Žďáru nad Sázavou (1976),
- Obřadní síň Brno-Židenice (1977),
- Památník budovatelů přehrady Dalešice (1978).

Samostatnou etapu tvorby Ivana Rullera tvoří jeho práce pro UNESCO v Libyi. K této práci jej přivedl ředitel Zemského muzea v Brně a vedoucí projektu pro vybudování libyjského národního muzea v Tripoli profesor Jan Jelínek. Ten si spolupráci s architektem Rullerem vyvzdoroval na režimu, který jako u mnoha jiných valutových zakázek nakonec upřednostnil ekonomické hledisko před ideologickým. Úřady si přesto neodpustily schválnosti typu špatně rezervovaných letů a propadlých viz, kterými mu práci v zahraničí znepříjemňovaly. Práce v Libyi probíhaly v letech 1976–1981 a Ivan Ruller zde postupně zpracoval například studii Muzea republiky v Tripoli (1976–77), projekt Národního muzea v Tripoli (1981) a řadu dalších studií na muzea, interiéry i expozice (obr. 7, 8).

Jelikož neměl dovoleno pracovat na významných zakázkách, živil se architekt Ruller v 80. letech především projekty interiérů (obr. 9: Státní banka v Praze), rodinných

domů a jinými drobnými zakázkami. Často spolupracoval s významnými (ale režimem nepříliš oblíbenými) výtvarníky, jako byl Vladimír Preclík, Olbram Zoubek a další.

3 PO ROCE 1989

Po Sametové revoluci se Ivan Ruller vrátil na Fakultu architektury v Brně a v roce 1990 byl jmenován profesorem. V letech 1990–1994 zde působil jako děkan, později dále jako pedagog.

V roce 1994 obdržel Zlatou medaili Vysokého učení technického v Brně.

V roce 1995 získal Cenu města Brna za výsledky v celoživotním architektonickém díle.

Prezident republiky mu v roce 2003 udělil medaili za zásluhy o stát v oblasti umění.

Roku 2004 byla budova Ingstavu zařazena mezi 10 nejvýznamnějších českých staveb 2. poloviny 20. století a Obec architektů mu předala cenu Grand Prix za celoživotní dílo.

Literatura

Kolektiv autorů: Architekt Ivan Ruller: ohlédnutí k životnímu jubileu. 2. vydání. Brno: VUTIUM, 2005. 168 s. ISBN 80-214-2908-9.

Prof. Ing. arch. Ivan Ruller
Ing. arch. Martin Nedvěd
 VŠB-TU Ostrava
 Ludvíka Podestě 1875/17
 Ostrava-Poruba
 martin_nedved@hotmail.com

ÓSAKA A LESNÁ

ÓSAKA AND LESNÁ

VIKTOR RUDIŠ

Abstrakt

Představím dva projekty z 60. let, velice odlišné, které ale oba dobu svého vzniku ilustrují. Velký obytný soubor ze začátku desetiletí z doby charakteristické všeobecným očekáváním, z doby „posouvání hranice možného“¹⁾ a Československý pavilon na EXPO 70 v Ósace z konce desetiletí poznamenaného rokem 68 a začínající normalizací.

Abstract

I introduce two projects from the 1960s, quite distinctive from each other, but both of which illustrate their era. A large residential complex from the beginning of the decade characteristic of the general expectations of the time, a time of „shifting the boundary of the possible,“ and the Czechoslovak Pavilion for EXPO 70 in Osaka from the end of the decade associated with 1968 and the beginning of normalization.

1 SÍDLIŠTĚ LESNÁ

Lesná, obytná čtvrť na okraji Brna, vznikala v letech 1961-68, jako jeden z prvních bytových souborů stavěných v rámci programu komplexní bytové výstavby. 6 tisíc bytů, 20 tisíc obyvatel.

Kolektiv architektů František Zounek, Viktor Rudiš, Miroslav Dufek a Ladislav Volák, všichni členové I. ateliéru Stavoprojektu Brno, si byl vědom významu zakázky a výjimečné příležitosti navrhnout a realizovat od urbanistického plánu po projekty všech objektů v krátkém čase obytnou čtvrť velikosti okresního města.

První myšlenkou bylo realizovat bydlení v zeleni. S Františkem Zounkem jsme dostali příležitost navštívit některá tehdy vznikající nová sídla ve Skandinávii. Ve Finsku nás nadchl nový satelit Helsinek Tapiola, řídké zastavění roztroušené v krásné finské přírodě, nabízel skutečně výjimečné obytné prostředí, plné slunce a pohody. Myšlenka pokusit se o podobný charakter nového sídla se nabízela. Neuvedomili jsme si, že Finové vkládají své domy do hotového přírodního prostředí, zatímco nás čekal prázdný pozemek, sice příznivě nakloněný ke slunci a k vyhlídkám na město, jinak pustý.

Abychom získali co největší volné plochy, navrhli jsme urbanistickou strukturu složenou z velkých obytných bloků 200 metrů dlouhých, dle našeho názoru na hranici psychické únosnosti, doplněnou třemi skupinami 14 podlažních objektů. Domy položené po vrstevnicích vytvořily nepravidelnou kompozici otevřených prostorů s dostatečným místem pro založení parkových úprav.

Provozní organizace byla jednoduchá. Obvodová komunikace s veřejnou dopravou a z ní vycházející síť cest k jednotlivým blokům zaslepených u rokle uprostřed území.

Za významnou nabídku celkově ekonomického řešení jsme získali možnost výrazných úprav tehdy platných typových sekcí T06, ze kterých byly objekty sestaveny. Přizemí pro domovní vybavení obložené keramikou, široké vchody, řešení, které v pozdějších letech již nebylo možné opakovat.

Objektová typizace občanského vybavení v době Lesné nebyla ještě závazná, takže mohl vzniknout návrh všech objektů podle našich představ a v jednotném architektonickém pojetí. Abychom zachovali princip montáže, připravili jsme si pro tento účel montovaný skelet s modulovou sítí 6x7.20, která vyhovovala typologii všech objektů, včetně škol.

Lesná – celkový pohled

Lesná nabízela po svém dokončení vlnitě a kultivovaně prostředí s jednotnou architekturou objektů a s dokončenými parkovými úpravami, ze kterých se za pár let stal krásný městský park. Byla považována vcelku za zdařilou realizaci a dobrý příklad bytové výstavby.

Lesná letos oslavila 50 let svého trvání. Čas jí příliš neublížil, ublížily jí neuvážené zásahy posledních let. Adap-

stejný osud. Lesná tak ztratila téměř všechny společenské a kulturní prostory, kde se mohli lidé scházet a které by večer svítily. Za této situace se objevil iniciativní návrh občanů na vyhlášení Lesné památkovou zónou. Domnívám se, že pozdě. Lesná není v dobrém stavu, změnil se její vzhled i její funkce. Konzervovat tento stav administrativním opatřením nepovažuji za moudré. Život rozsáhlé městské čtvrti

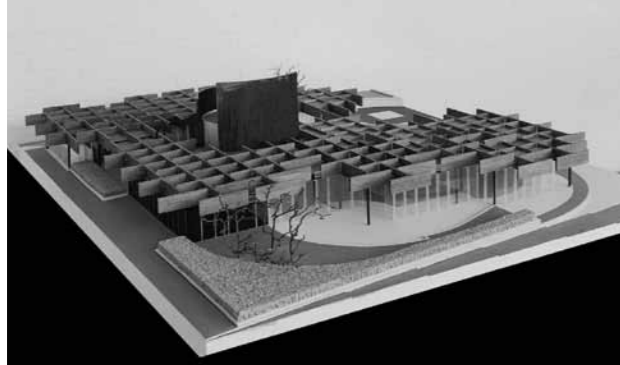
Obchodní středisko v sídlišti Lesná, 2004 demolováno

tace, přestavby a demolice. Původní technicistní architekturu nahradilo brutální stavitelství, ocelové zavěšené balkony kryté sklem, betonové lodžie s dřevěným zábradlím. Na některých blocích se objevilo nové patro. Nejvíce ale Lesnou poškodily demolice dvou společenských center a jejich nahrazení banálními bytovkami. Třetí centrum čeká

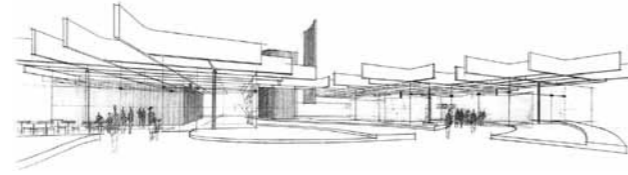

Stěna u dětského hřiště (autor Čestmír Kafka)

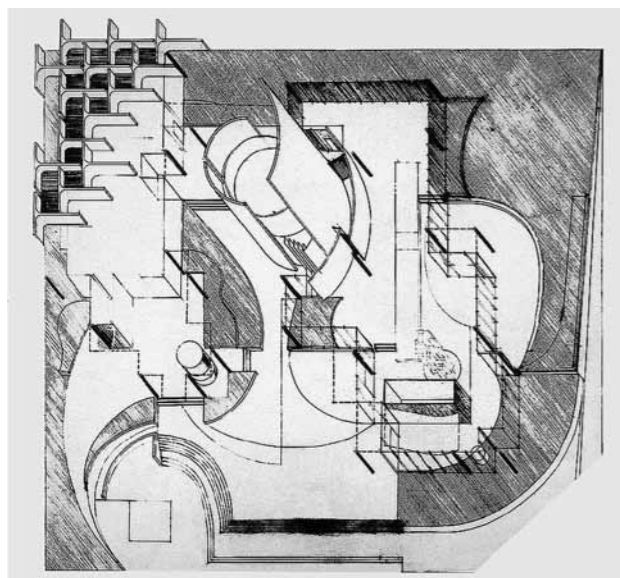
1) Václav Havel

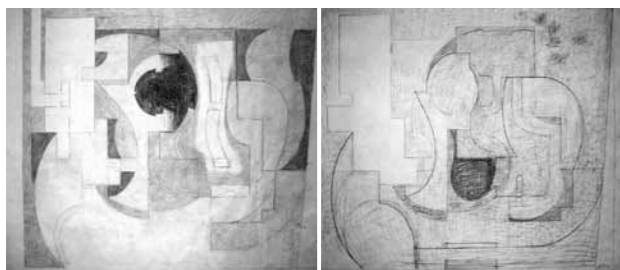
Model pavilonu

Perspektivní pohled

Axonometrie pavilonu

varianty řešení podlahy pavilonu (Januš Kubiček)

nelze zastavit. Myslím, že i Lesná se bude dál vyvíjet, že přibudou nová zařízení za ta, která byla neuváženě ztracena, která přinesou nové iniciativy a možnosti. Její základní charakter města v zeleni přítom, přirozeně, může být zachován a chráněn.

Přes celkem úspěšnou realizaci Lesné, která byla trochu výjimečná, vyvolávají sídlištní stavby řadu otázek a pochybností.

Nelze pominout, že poválečná bytová sociální výstavba v Evropě i u nás měla významný sociální aspekt. V naší

zemi polovina populace s nízkými příjmy získala důstojné bydlení, sice prostorově omezené, ale vybavené vši moderní technologií. Bezpochyby poprvé v historii. Bydlení regulované zprůměrovanou potřebou. Společenský význam tohoto programu je tedy nepopíratelný.

Kritika sídlištních staveb po roce 89 byla neúprosná. Mluvílo se o králíkárnách, o vrcholu banality, o pohromě pro česká města. Kritika nebyla úplně spravedlivá ani věčná a časem se zmírnila. Brněnská radnice řadu let provádí v sídlištních průzkumy a zjišťuje narůstání počtu občanů s životem v těchto čtvrtích spokojených. Sídlíště nejsou v pořádku, ale jejich význam nelze podceňovat.

Zdá se, že pro mnohé občany je kamenem úrazu panel. Panelák je stále považován za méně hodnotný, za levnější variantu.

Panelová technologie, výroba továrních prvků pro montáž domů, dávný sen levicové avantgardy začátku století, umožňovala stavět rychle, celý rok s malým počtem pracovníků. Jako každá tovární výroba vyžadovala opakování prvků ve velkých sériích. Přísná typizace byla nezbytná.

Typové podklady se přirozeně vyvíjely. Od prvních primitivních sekcí T06 s jednotným rozponem 360 cm k pozdějším, daleko důmyslnějším typům s vyšším standardem a s lepším technickým řešením. Vzpomínám na léta po Lesné, kdy František Zounek připravoval v našem atelieru svoji typovou řadu B70. Připravil důmyslnou buňkovou stavebnici s rozpony 240, 360, 480, nabízející řadu variant různých bytů a urbanistických sestav. Typy B70 znamenaly zásadní pokrok a stavěly se v Brně až do konce 80. let.

Nebylo vinou projektantů, že narůstající ekonomický tlak a různé nedostatky na stavbách, možnosti, které tato typologie nabízela, nebyly důsledně využity. Chvilce, kdy se mohla celková úroveň sídlištních staveb radikálně zlepšit, zůstala nevyužita.

Pohled do expozice pavilonu

Domnívám se, že zprůměrněné stavitelství, zejména jeho podíl na hromadné bytové výstavbě, nelze jako princip jednoduše odsoudit. Stalo se fenoménem doby a ovlivnilo významně architektonickou tvorbu.

Nejtěžším problémem sídlištních staveb je bezesporu jejich urbanismus. Technologie měla své požadavky, rovné linie, rovinný terén, volný prostor. Vznikly soubory opakovaných staveb s nesnadnou orientací bez kontextu s historickým městem. Pro jeden účel. Vývoj je obtížný, ani jedno sídliště se ani po čtyřiceti letech nestalo živou městskou čtvrtí. Jednu dobrou vlastnost ale sídlišť nelze upřít. Nabízejí tiché prostředí, kontrolované hygienickými zásadami, většinou s kontaktem se zelení, odvěkou lidskou potřebou. Pro řadu lidí mají tyto vlastnosti svoji cenu a nelze je podceňovat.

2 PAVILON V ÓSACE PRO EXPO 70

Pavilon pro EXPO 70 vznikl kolem roku 68 v situaci, kterou nebylo možné nereflektovat. Architekti Vladimír Palla, Viktor Rudiš a Aleš Jenček připravili celkem jednoduchý architektonický návrh kazetové nepravidelné dřevěné střechy podepřené nepravidelnou sítí sloupů, na podlaze z volně komponovaných křivek. Návrh upoutal soutěžní porotu bezpochyby hlavně svojí jednoduchostí. Součástí návrhu bylo tehdy i libreto expozice, pravidelný problém všech účastí na světových výstavách. O pomoc jsme požádali naše přátele básníky Jana Skácela a Adolfa Kroupu, kteří přinesli překvapivý nápad, myšlenku času: Času radosti, úzkosti, naděje. Reakce na pocity a události je zřejmá.

ZÁSADA

Pavilon je ze skla, vystavujeme vlastně v otevřeném prostoru, skleněný plášť architektury nevynechává ani nečlení. Proto nemůžeme výstavní prostor tematicky drobit.

Plaketa udělená autorům pavilonu v Ósace

Zásada: Monumentální prostota. Málo exponátů, ale exponáty emotivně silné a umělecky závažné. Skleněná architektura výstavního pavilonu určuje převážně sošný charakter exponátů. /Pohledy zvenčí./

Průhledy uvnitř budovy, i pohledy do budovy, musí umožnit zaznamenat zrakem na první pohled základní exponáty. Logické členění expozice však zůstává zachováno a gradace nesmí být porušena.²⁾

Pavilon postavili Japonci bez problémů, expozici podle libreto, které se ukázalo jako nosné a realizovatelné, připravila skupina významných výtvarníků v čele s Jiřím Kolářem, Čestmírem Káfkou, Stanislavem Libenským a dalšími, které spojil význam úlohy a dramatický charakter chvíle.

Pavilonem prošlo 10 miliónů návštěvníků. Tedy celá republika. Obdržel od pořadatelů jednu ze tří medailí za nejlepší pavilon a expozici. V Čechách se na třicet let vytratil z povědomí a z médií.

Ing. arch. Viktor Rudiš

Atelier RUDIŠ+RUDIŠ

Jaselská 21, 602 00 Brno

rudis-rudis@volny.cz

Telefon: 549 2

Všechny obrázky pocházejí z archivu Viktora Rudiše.

²⁾ Výtah ze strojopisu libreto Jana Skácela a Adolfa Kroupy (podle publikace Viktor Rudiš, stavby a projekty 1952-2002, Obecní dům Brno 2005)

URBANISMUS MĚST V ČR VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ VE VZTAHU K HISTORICKÉMU A PŘÍRODNÍMU PROSTŘEDÍ.

URBAN PLANNING IN CZECH REPUBLIC IN THE 2ND HALF OF THE 20TH CENTURY RELATING TO HISTORY AND ENVIRONMENT

DUŠAN RIEDL

Abstrakt

Urbanismus pokračoval v tendencích předválečného funkcionalismu, ale uvedl nové druhy bydlení tzv. kolektivního domu a výškového bytového domu. Po pětiletém období dekorativního socialistického realismu nastala plánovitá výstavba sídlišť typových domů, která dospěla k diferenciaci obytných a veřejných prostorů a k jejich souznění s přírodou. Významná byla péče o památkové hodnoty měst. V posledních letech jsou častá zejména oživení brownfieldů.

Abstract

The urban planning has continued in pre-war trend, but new forms of housing have been introduced - so called collective house and tower apartment building. After five years of the decorative „socialist realism“, the planned development of the block of flats formed by the type constructions has been started, which has caused a differentiation of residential and public rooms and their concordance with the environment. The care for the heritage of the historical towns was significant. Revitalizing of brownfields is quite frequent at present.

Při studiu období 2. poloviny 20. století musíme znát jeho specifické historické předpoklady. Konec války v roce 1945 přinesl dvě základní nutnosti poválečného vývoje: odstranit škody války a vyrovnat se s důsledky vysídlení německého obyvatelstva. Vysídlení tří milionů obyvatel vyvolalo více méně plánovanou migraci z vnitrozemí a ze Slovenska do pohraničních oblastí, která byla v 50. letech v podstatě ukončena. Posléze bylo rozhodnuto o skonče-

ní řady obcí, které už nebyly osidlovány, zejména v horských oblastech, a byly pak vojskem demolovány. Ten první úkol – odstranit škody války – nebyl ve srovnání se sousedy tak rozsáhlý, protože zasáhl především severovýchod země, zejména města Opavu, Krnov a jižní Moravu a Brno, v němž bylo např. nálety a boji zničeno nebo těžce poškozeno přes 5000 domů. V popředí tehdy stála obnova paměti Lidic, která byla na základě první architektonické soutěže už v roce 1945 dobře vyřešena (V. Hilský a kolektiv, 1945–61) pietní krajinnou úpravou původního místa obce s jednoduchým křížem a výstavbou nové obce s typovými domy, s památníkem a růžovým sadem na jeho okraji. Úspěšná byla obnova náměstí v Miroticích (J. Hrubý a kolektiv, 1947–52), kde válka skončila, a v Moravském Krumlově (J. Auermüller). Obnova daleko větších měst na Opavsku již tak úspěšná nebyla.

Nastalo období poválečné obnovy, které bylo řešeno již v rámci 2LP. Nastalo hledání nové technologie především bytových domů. Plán se pokoušel do konce roku 1948 opravit, nebo postavit nejméně 125 000 bytů. Šlo především o obnovu starších a dokončení rozestavěných čtvrtí, nová sídliště byla výjimkou. V zásadě šlo již o plánovitou výstavbu typových objektů, s doporučeným omezením na řadové rodinné domy a třítážové bytové domy nebo věžové domy nad šest etáží. Mezilehlé zelené plochy měly být společně ošetřovány. Urychlení stavby bylo podpořeno malým počtem základních typů a formou prefabrikace a montáže. Vzory se hledaly i v severských domcích (zejména finských), v rámci měst se stavěly i jejich vzorové soubory. Obecně převládaly zkušenosti a tendence předválečného funkcionalismu: rovnoběžné řazení domovních rádků, správně osluněných, jejichž výraz mohla zlidštit jen

Výškový obytný dům jako nový urbanistický znak (Zlín 1949),

mezilehlá zeleň. Tak vznikly poměrně úspěšné soubory Solidarita (Fr. Jech a kol., Praha, 1947–49), Labská kotlina (J. Havlíček, Hradec Králové, 1947–50) nebo dostavba souboru v brněnském Táboře (J. Kroha, V. Kuba, J. Polášek, Brno, 1946–48). Významný byl zejména Zlín, kde soubor věžových a chodbových domů (M. Drofa, 1947–49) a odstupňované řady třípodlažních domů (VI. Karlík, 1946–48) ještě vycházely ze zlínské standardizace a místního tradičního výrazu (obr. 1).

Myšlenky funkcionalismu projevily i první nové teoretické práce: K. Honzík, Tvorba životního slohu (1946), J. Žák, Obytná krajina (1947) a J. K. Říha, Země krásná (1948), které již odkrývaly novou problematiku vztahu města a krajiny. Honzík ve své práci již zdůrazňuje, že „urbanismus směřuje k tvorbě prostoru a lidského prostředí,“ a zamýšlí se nad vztahem města ke krajině. Žák pak přímo tvoří nový pojem „obytná krajina“, který mu představuje „přírodní prostor, přímo úmyslně určený nebo utvořený k přírodnímu obývání... jako výsledek vědomé ochranné nebo tvořivé lidské péče“. Žák svoji představu skvěle dokumentoval v pietní úpravě krajiny vypálených Ležáků. Říha horuje pro to, aby „úlohy všech oblastí byly rozděleny a aby zůstala zachována i dobře ošetřená příroda“. To znamená, aby byla plánovitě určena funkce krajiny, tedy vedle využívaného, např. zastavěného území i chráněná příroda, včetně jejího upraveného rekreačního využití.

Po znárodnění velkého průmyslu se dal tušit vzrůst významu tohoto dilematu města a krajiny, jehož řešení měl pomoci vznik Zemského studijního a plánovacího ústavu

Ideální představa regionální přestavby Ostravska (E. Hruška 1948)

v Brně, vedený Bohuslavem Fuchsem. Emanuel Hruška v něm např. řešil studie o územním plánu ostravské (obr. 2) a zlínské oblasti, založené na pohybu obyvatelstva za zaměstnáním, který byl studován na celém území moravskoslezské země. Hruška už vidí, jak tyto rozborby „nás přivádí k řešení úkolů územní prostorové přestavby, k nové dislokaci výroby a bydlení“.

Při hledání nových forem bydlení se objevila i myšlenka sovětského koldomu. Jestliže se jeho první forma ve Zlíně (J. Voženílek, 1948–50) zcela vřadila do tehdy již zcela hotového, téměř konstantního výrazu bařovského obrazu

Obrovitý koldům jako soliter v krajině (Litvínov 1946)

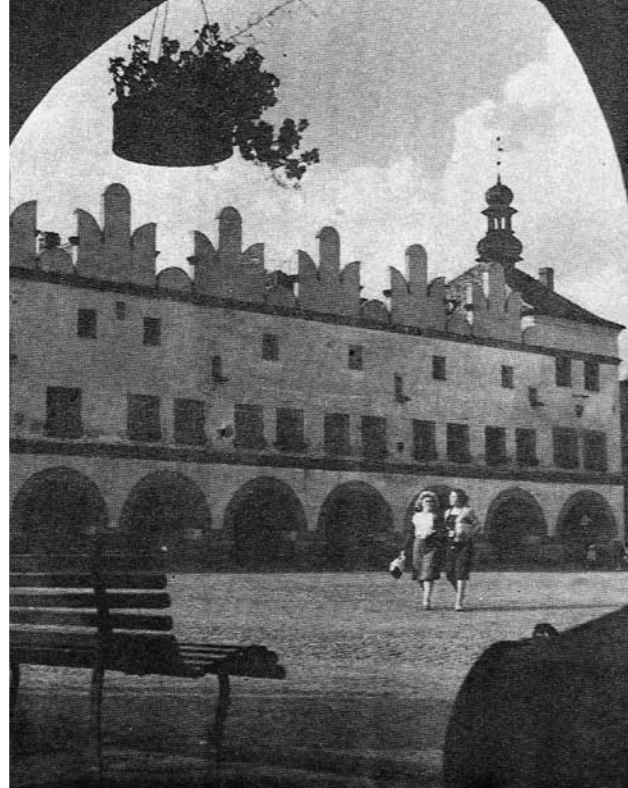
města, jeho zřetelně funkcionalistický tvar v Litvínově (V. Hilský – E. Linhart, 1946–57) byl jako obrovitý monument vsazen na okraji nového sídla přímo do přírody podhorské krajiny (obr. 3).

Leč „únor vše změnil“. V roce 1948 nastoupila vláda ideologie, následovaná bohudík jen pětiletím socialistického

Monumentální ideová clona řádkového zastavění (Ostrava-Poruba 1952)

realismu. Určuje se základní téma budování socialismu – průmysl a bydlení pro jeho potřeby. Vznikají plánovitá Nová města, ale i jen pohotovostní sídliště, volně hozená do krajiny k fabrice. V čele však stojí Nová Ostrava Vladimíra Meduny (1951–56) na tradiční kompoziční osnově a převzatých historických formách, která však vzniká na základě územního rajonového plánu ostravské průmyslové oblasti ve formě tří nových měst: Poruby (M. Čtvrtníček, R. Spáčil od r. 1952), Karviné a nového Havířova (Zd. Špaček, R. Spáčil od r. 1952), které obklopují historický region Ostravy (obr. 4). Tady se plně rozvinula historizující forma architektury, zprvu kopírující ruské vzory, pak hledající domácí vzory a nakonec usilující o vlastní tvorbu výzdoby. Jestliže toto krátkodobé bujení dekorace se rozvíjelo na stěnách budov, pro urbanismus byl návrat k tradiční formě v zásadě přínosem, ne-li záchranou: město bylo opět propojeno logickou sítí hlavních a vedlejších ulic a náměstí, prostory nabyly výrazu, odpovídajícímu svému významu. Ovšem, jak se to stávalo pravidlem, myšlenky nebyly dokončeny: petrohradský oblouk Admirality v Porubě nezískal svůj odpovídající protějšek, Havířov nezískal tehdy slohovou dominantu náměstí ani vodní plochu pod nábrežní promenádou. Ovšem Ostrava nebyla jediná: Připomeňme alespoň některá další téměř nová města, která odrážela údernou ideologii své doby – jako například Ostrov nad Ohří (J. Krauz, 1956) s obrovským náměstím s kulturním domem v čele, obdobně náměstí s kulturním domem v Příbrami – Březových Horách (V. Hliský, 1955–59), a zejména Novou Dubnicu na Slovensku – dílo našeho výrazného architekta a ideového hlasatele Jiřího Krohy (1951–57). Všechna tato

Pokus o ideální rekonstrukci minulosti (Nové Město nad Metují 1954)

města byla současně vzorovými příklady architektury „sorely“, která vyvrcholila utopenou dominantou hotelu International (Fr. Jeřábek) v Praze roku 1957.

Zvýšený zájem o historickou architekturu, zprvu jako vzorník pro tvorbu, vyvolal i zájem o stav historických center našich měst a konečně v roce 1958 i památkový zákon, který zřídil 35 Městských památkových rezervací a založil speciální Státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů (SÚRP MO), v němž vznikaly asanační plány rekonstrukce historických měst, které postupně vedly k obnově částí jejich interiéru památkovou rekonstrukcí významných objektů, převážně v městských památkových rezervacích. Ukázkovým činem tehdy měla být obnova památkového jádra Chebu (V. Slavík, 1958), jejíž realizace však zdaleka nebyla příkladná, a Českého Krumlova (J. Řezníček, 1963). Úsilí o navrácení historického konceptu pak vedlo až k rekonstrukci celé renesanční části náměstí v Novém Městě nad Metují (M. Vincík, V. Lorenc, 1954–57), (obr. 5). Součástí těchto rekonstrukcí byla již úprava vnitroblokových prostor s demolicemi neceněných dvorních traktů, které tak aspoň zlepšily osvětlení a obytnou kvalitu historických částí měst a umožnily návrat zeleně.

Chruščovova kritika 1954 znamenala konec „sorely“ a oddech tvůrčích architektů od tlaku historického nánosu

„Zónování jako základ organizace městského sídla a života“ (Brno, B. Fuchs 1962)

– ovšem přišel tlak nových technologií a typových vzorů. Vědomí významu historických jader měst pro jejich život se však ustálil a setrval, podporován soustavnou výzkumnou a projektovou činností svého speciálního ústavu.

Je charakteristické, že v roce 1958 byl stanoven požadavek stavby 1 200 000 bytů do roku 1970 a v tomtéž roce byl vydán i Zákon o územním plánování a Památkový zákon. V roce 1956 jim již předcházela Zákon o ochraně přírody, který stanovil 20 Chráněných krajinných oblastí a Krkonošský národní park, aby byly uchráněny soubory nejcennějších krajín země především před tlakem průmyslu. Všechny tři zákony se ihned střetly s prudkým rozmachem stavby sídlišť, budovaných z domů na typových podkladech panelovou technikou a na rychle vybíraných staveništích na okrajích sídel. Nastala etapa soustředění na plnění tohoto úkolu. Štván ve VÚVA sice v roce 1962 vydává knihu o problémech přestavby našich měst, která jsou však tehdy ještě chápána jako perspektivní, ale nutnost celkové přestavby je zřejmá. Podotýká však, že historická hodnota při tom nemůže být rozhodující a že její ochrana je údajně velmi sporná. Naproti tomu současně Bohuslav Fuchs pu-

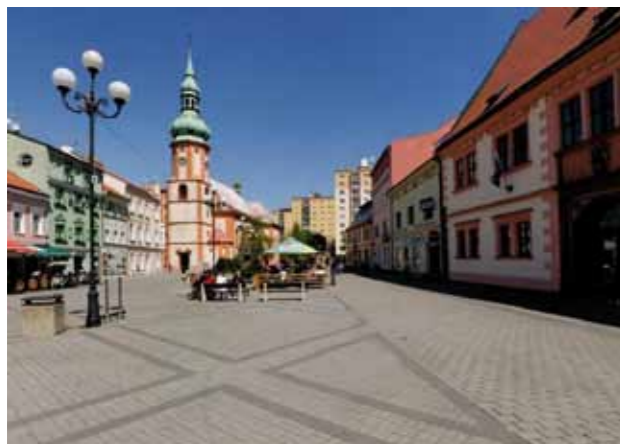
blikuje svou zásadní urbanistickou studii Zónování jako základ organizace městského sídla a života (obr. 6). „Zónu“ zde Fuchs ovšem nechápe jako území jedné funkce, ale naopak jako území, kde kolem historického základu jsou obsaženy všechny základní funkce sídla. Na reálném příkladu Brna tak zónuje jeho území a vzniká tak uvědomělá urbanizace městské krajiny, která řeší jak ochranu historických sídel, tak ochranu přírodní krajiny.

Sídliště uložené do zelené krajiny (Brno-Lesná 1961–69)

Současně však nastala vlna masové výstavby sídlišť, kterou uvedla řada experimentálních realizací bytových domů, které jako ojedinělé akce hledaly nové cesty nejen architektury, ale v některých případech znamenaly i urbanistický přínos. Ceněna byla zejména pražská Invalidovna (J. Polák, V. Šalda, 1959–67), dále brněnská Křídlovická (F. Zounek, 1961) a rovněž zlínské, tehdy gottwaldovské, panelové typy výškových domů (G-59, Z. Kula). Výškový dům ve všech těchto souborech zaujímal významné místo. Urbanismus podléhal technickým požadavkům plánem stanovené stavební technologie, protože jej předurčovaly jeřábové dráhy, obecně pak striktně dodržoval funkční zónování, sídliště byla členěna na obytné okrsky, vybavené místními centry obsluhy, které však – pokud vůbec byly realizovány – obvykle nebyly současně dobudovány s byty, právě tak jako nebyla dlouho provedena úprava zelených ploch, které byly vzhledem k nutnému širokému odstupu často mnohopodlažních budov obvykle určující pro prostorový výraz.

Požadavek velkého plánovaného počtu bytů vedl k výstavbě mnohdy neúměrně velkých, a hlavně vysokých souborů na okrajích měst. Obytný výškový dům byl tehdy

Obchodní dům jako drůza obchodů nad pěšími cestami (Liberec 60. léta)

u nás nový motiv. Před válkou byl u nás nejvyšším domem v roce 1934 kancelářský dům Všeobecného penzijního ústavu v Praze s dvanácti patry (J. Havlíček, K. Honzík, 1929–34, dnes Dům odborů) a od roku 1937 správní budova fy Baťa ve Zlíně s 16 patry (Vl. Karlík, 1937). Ale po válce hned první bytové výškové domy překročily deset podlaží a představovaly nové typy bydlení – koldomy: zlínský jedenáctipodlažní a litvínovský třináctipodlažní. Po Drofově liniové skupině věžových domů ve Zlíně, které urbanisticky dotvořily baťovský Zlín a vycházely z jeho zkušeností, to pak byla až skupina pravidelné řady šesti věžových domů v Kladně-Rozdělově (J. Havlíček, K. Bubeníček, K. Filsak, 1951–58), které zvedají svých dvanáct pater nad dvěma patry obchodů. Josef Havlíček, který motiv výškového domu dlouho zpracovával v celé řadě různých soutěžních návrhů, zde dosáhl významného urbanistického výrazu. Byl to přitom asi poslední autorský projekt, následovala hromadná výstavba typových domů. U menších měst, která u nás v naprosté většině nesou stále historické rysy, přinesly výškové domy někdy i katastrofální důsledky pro jejich panorama i městský interiér (např. v Sokolově, nebo v Novém Městě na Moravě). Novou tendenci opět přinesl až Döbertův návrh přestavby centra Mladé Boleslavi, který se v úměrném měřítku snažil znovuvytvořit městskou obchodní třídu (O. Döbert, J. Kosík, Fr. Řezáč, 1959–67), a navíc v těsném dosahu historické části města.

Tvůrčí uvolnění 60. let, vyvolané úspěchem bruselského pavilonu na Světové výstavě, se v centrech našich měst projevilo výraznou architekturou veřejných budov. Vyvolalo

Správní centrum na území starého doživšího průmyslu (Hradec Králové)

opět soutěž na Staroměstskou radnici v Praze – opět bez úspěchu. Avšak úspěchem bylo otevření pěší zóny v Praze na Můstku. Pěší zóny byly vyhlášeny i v centrech jiných měst, ale jejich úpravy postupovaly jen obtížně. Podnětem, který přispěl k jejich motivaci, byly i průkopnické výstavy Socha ve městě v Liberci a v Ostravě, které jistě podnítily jejich vybavení moderními výtvarnými díly.

V roce 1967 se uskutečnil v Praze a v Brně kongres UIA 1967 na téma „Architektura jako životní prostředí člověka“. Vědomí této skutečnosti se sice stále dostávalo do popředí, zejména ve snaze dodat rozsáhlým sídlištím přírodní prostředí, ale ztroskotávalo na jeho realizaci. Velkorysá řešení se alespoň částečně podařilo uskutečnit v Praze v Proseku (V. Durdík, J. Novotný a kolektiv, 1963–70) zelenou osou celého bytového souboru, a také v Jižním Městě v Centrálním parku, kde ovšem nebyl zcela realizován zamýšlený kilometrový landart Magdaleny Jetelové. Úspěchem bylo sídliště Lesná v Brně (V. Rudiš, I. Veselý, F. Zounek, 1961–69), komponované kolem přírodní rokly jako zeleného těžiště (obr. 7) a dobudované – mimo hlavní centrum – v úplnosti, které snad znamenalo vyvrcholení vývoje sídlišť a bylo vysoceno oceněno jak zmíněným kongresem UIA přímo na místě, tak udělením nejvyšší státní ceny.

Velké měřítko nových objektů zasáhlo nejen města, ale i krajinu. Někde, kde k tomu byly krajinným prostředím vytvářeny podmínky, mohly vzniknout soubory, které vytvořily i nový místně specifický fenomén. Novou, spíše vynucenou součástí sídlišť se postupně staly soubory rodinných domů, sestavených z individuálních typů, které

byly budovány na jejich okrajích a často úpravou svého zahradního okolí přinášely do města novou přírodní kvalitu. A Hubáčkův vysílač s hotelem na Ještědu (K. Hubáček, Z. Petrmann, 1965–73) byl výrazným dokumentem souznění architektury s krajinou i s městem a našel i široký světový ohlas.

Zatímco na okrajích měst rostla nová rozsáhlá sídliště (v letech 1960–75 už bylo údajně 70 procent všech bytů nových), vnitřní město stárla. Nové tendence záchrany starých částí měst měly ohlas v Zákonu státní památkové péče z roku 1987, jímž byl počet městských památkových rezervací upraven na 40 a bylo vyhlášeno 160 památkových zón jako zajištění závažných urbanistických celků při zásahu do vnitřních částí měst, jejichž stav to již nutně vyžadovalo. Snaha o rekonstrukce historických jader se často soustředila na úsilí o zřízení pěších zón, které však mnohdy zůstaly jen akcí administrativní, bez dalších úprav. Naopak vznikaly rozsáhlé plošné asanace, které uvolňovaly zastavěná území pro panelová sídliště, obvykle bez vztahu ke svému historickému okolí, ale v jeho těsné návaznosti. Krajním příkladem byl problém nového městského centra v novém Mostě, které mělo nahradit jeho těžbou zdemolované historické jádro. Jeho demolice byla asi světově největší záměrnou likvidací historické podstaty města. Technicky náročný přesun významné městské památky – gotického kostela v letech 1971–75 zůstal sice v nové poloze nedořešen, ale byl zato agitačně využit.

Poslední fází socialistického plánovaného urbanismu v 80. letech byla metoda modernizace, která se měla především zabývat modernizací rozsáhlých ploch městských obytných bloků 19. století, které tvořily převážnou část rozsáhlých území kolem staršího centra zejména velkého města. Například první realizace v Karlových Varech nutně prokázaly, že je nutno vybudovat novou složku stavebnictví, která by pracovala s malorozměrovou prefabrikací, lehkou montáží, a zejména opět s rozsáhlou účastí stavebních a uměleckých řemesel. To znamenalo ovšem zcela novou koncepci stavební výroby – zatímco dosud byly uznávány jen formy nové výstavby v podobě souborů typových objektů a rekonstrukce historických objektů, nyní nové formy obnovy a modernizace mířily již k celkovému zlepšení městského prostředí. Byla to především otázka

Zapojení vodního toku jako součásti života i obrazu sídla (Litomyšl)

městských center, která zaostávala za výstavbou sídlišť. Válkou byla u nás dotčena hlavně centra ve Slezsku, zejména Krnov a Opava, nebo v Čechách Ústí nad Labem. Tím více se otevřela otázka dostavby v prostoru center, vyžadující významná centrální, mnohdy prostorově náročná zařízení. Aktuální byla zejména potřeba velkých obchodních domů. Jestliže obchodní dům na náměstí v Jihlavě (Zd. Sklepek) se snažil udržet historickou stopu a byl výsledkem kompromisů, pražský Máj (J. Eisler, M. Masák, M. Rajnyš, 1970–75) se i s pronikavou architekturou zařadil do historicky dané uliční stěny. Novotvar pražské Kotvy (V. Machoninová, Vl. Machonin, 1969–75) se snažil vyrovnat historickému prostoru. Atraktivní zjev žlutého Ještědu v Liberci (K. Hubáček, M. Masák), pojatý jako drůza několika objektů nad sítí pěších cest (obr. 8), ukázal asi nejzřetelněji, jak by měla soudobá architektura vstupovat do historického prostředí našich měst (dům ale bohužel nehověl normám nadnárodních řetězců a byl stržen). Z menších měst zaujal objekt Dubiny (S. Suda, Zd. Vávra, 1966–68) v Domažlicích, který převzal inspiraci místního štítového členění, avšak udržel soudobou formu (i když byla později zase zneuctěna).

Revoluční změna v listopadu 1989 přinesla i pro urbanismus několik základních změn: konec ústředního plánování a rozvoj podnikání, pokles účinnosti územních plánů a vznik občanských iniciativ. Silný vliv náhle otevřených cest za poznáním nejen Evropy přinesl rychle nové názory a potřeby. Vzrostl tlak potřeby výškových administrativních budov, které mnohdy přispěly k vytváření nových center,

zakládaly se průmyslové a obchodní zóny daleko před městy na jejich hlavních přístupových trasách a rozliv města do krajiny pokračoval neřízeným rozvojem předměstských satelitů rodinného bydlení. Na druhé straně nové, stále silněji se prosazující ekologické ideje vyvolaly snahu o souznění lidského díla s přírodním prostředím, jak to dokládá např. dům správy povodí v Olomouci (P. Hruša, P. Pelčák, 1994–96) a taktéž dům ekologické výchovy v Horce u Olomouce, který odkrývá jen svou prosklenou jižní stěnu, zatímco ostatní hmota objektu je pohlcena terémem krajiny. Objevily se ovšem i nové rozvojové možnosti na území brownfieldů, zejména opouštěných průmyslových závodů nebo dopravních ploch, které obvykle ležely v blízkém sousedství živého městského centra a brzdily mnohdy jeho další možný rozvoj. Často byly spojeny s obnovou některých historických průmyslových objektů. Vznikají tak nejen architektonicky přitažlivé kulturní objekty – např. galerie v Lounech (E. Příkryl, 1998) nebo v Brně (Vaňkova), ale i ústřední správní zařízení jako krajský úřad v Hradci Králové (obr. 9). Nejvýrazněji se nová společenská situace projevila v rychlé obnově staršího domovního fondu, především do té doby šedivých městských center. Významný vliv na obrodu historických sídel a na jejich další plánovitý rozvoj má řízení vlivných starostů ve spolupráci s vybraným týmem architektů, jak to dokazuje např. úspěch nových realizací ve Svitavách a v Litomyšli.

Podíváme-li se s nadhledem zpět na půlstoletí vývoje urbanismu našich měst, rozpadají se nám ona léta na několik etap, které jsou mnohdy charakterizovány konkrétními díly nebo činy:

- 1. etapa hned po roce 1945 je jednoznačně dědictvím předválečného funkcionalismu, který pokračoval bez jakéhokoliv tehdy silného ideového vlivu na architekturu uplynulého německého válečného pětiletí – ovšem díky odsunu Němců. Myslím, že nejvýraznějším představitelem tohoto období jsou oba koldomy – i proto, že v sobě paradoxně spojují tehdy velmi protikladné myšlenky západu a východu, vyjádřené ideově odlišnou formou i obsahem.

- 2. etapa je období ideologizace architektury, která přinesla výrazné změny výtvarného názoru pod silným politickým vlivem. Dekorace architektury se odrazila i v harmonizaci městského půdorysu a jeho prostorů. Hlavním nositelem

názoru je zde na jedné straně nepochybně Nová Ostrava jako idealizace dělnického „ocelového srdce republiky“ a na druhé straně úsilí o rekonstrukce cenných historických jader měst, představované především úspěšnou obnovou náměstí v Telči.

- 3. etapa je období probuzení do reality dne, představená urychlenou výstavbou bytů formou plánovitých sídlišť. Úsilí o plánovitou formu města ruší na jedné straně nehotovost realizovaných sídlišť a na druhé straně opomíjení stárnoucího města. Uvolněná 60. léta se i zde projevila nejvýraznějšími charakteristikami: sídliště Lesná v Brně jako nejvyspělejší realizace, vycházející z přirozené základny prostoru, hotel Ještěd jako ideální sepětí s dominantou krajiny a obchodní dům v Liberci jako cesta k obnově centra.

- 4. etapa je obdobím nástupu bytové modernizace starších částí měst a začátku obnovy jejich center, charakterizované zejména tendencí zřizování pěších zón. Charakterizovat ji mohou pěší zóny na Starém Městě v Praze, které vyřadily motorovou dopravu a snažily se uvolněný prostor výtvarně obohatit pod vlivem akcí předchozích 60. let.

- 5. etapa je dobou téměř současnou. Po změně politické situace se otevřely problémy, které zůstaly nedořešeny (především obnova bytového fondu), a problémy, které přinesla nová situace (především prudký vzrůst motorové dopravy, vyžadující silniční obchvaty, okruhy a náročnou parkovací politiku, a otázka opuštěných průmyslových a dopravních území, tzv. brownfieldů, a s nimi spojených technických památek). Nutná výstavba a přestavba dopravních tras a ploch se dostává stále častěji do konfliktu racionální úvahy plánovatelů s laickými představami obyvatel území, nehledě na majetkové problémy s požadovanými pozemky. I toto období lze charakterizovat na jedné straně především rozsáhlými úpravami objektů a ploch náměstí nejen památkově významných měst, které tak odkryly jejich dosud skrytý půvab, a na druhé straně využitím rekonstruovaných průmyslových objektů pro nové funkce města, např. i pro Krajský úřad v Hradci Králové – právě pro rozsah a význam nové funkce.

Etapa současnosti, v níž tato předchozí zatím nepozorovaně přechází, nemá ještě dostatečný nadhled. Jeví se jako hledání výrazu a boj za něj. Zřejmě však chybí i dosta-

tečná teoretická základna, která by nastínila program. Šváchova úvaha o přísnosti – jistěže lépe střídmosti – české architektury může být jistě jedním z nich, ale podíváme-li se na současnou výtvarnou scénu a rozdílnost jejího výrazu, cítíme, že nemůže být jediný.

Utrzovalo se vědomí historických hodnot stejně tak jako vědomí vzájemné vazby města s krajinou. Znovu je chápán i význam historické zeleně nejen jako neoddělitelné slohové součásti architektury, ale i jako oddechového zázemí nejen sousedící obce. Objevuje se přírodní krása vody v jejím zpřístupnění obyvatelům města, jak to dokumentuje příklad Komenského náměstí v Litomyšli (obr. 10) nebo jak to ukazuje příprava úprav svitavského náhonu v Brně, dnes ztraceného v území brownfieldu.

Chápejme, že v naší malé zemi, která je jednou z nejhustěji osídlených zemí v Evropě, musí být právě vazba města s krajinou jednou ze základních osnov tvorby a obnova přírodních prvků v interiéru sídel a péče o ně jednou z povinností pro záchranu přírodní podstaty života ve městě.

Doufejme, že i tato cesta hledání přispěje k dalšímu rozvoji obrazu našich měst tak, aby se staly současně výrazným tvůrčím vkladem do své krajiny.

Výběr použitých, zejména obrazových publikací, postupně zachycujících obraz české architektury a urbanismu ve 2. Polovině 20. Století:

- [1.] Adolf BENŠ: *Vývoj osídlení v Československu*. In: *Architektura ČSSR 9-10, 1968, XXVII*.
- [2.] Oldřich DOSTÁL, Josef PECHAR, Vítězslav PROCHÁZKA: *Moderní architektura v Československu*. Praha 1970.
- [3.] Vítězslav PROCHÁZKA: *Československá architektura po druhé světové válce*. Praha 1976.
- [4.] Josef PECHAR: *Československá architektura 1945–1977*. Praha 1979.
- [5.] Jaroslav VEBR, Otakar NOVÝ, Radomíra VALTEROVÁ: *Soudobá architektura ČSSR*. Praha 1980
- Česká architektura 1945–1995*. Praha 1995.
- [6.] Petr KRATOCHVÍL, Pavel HALÍK: *Česká architektura 1989–1999*. Praha 1999.
- [7.] Jiří KOTALÍK, David VÁVRA, Pavel FRIC: *Obrazy z dějin české architektury*. Praha 2003.

- [8.] Rostislav ŠVÁCHA: *Česká architektura a její přísnost*. Praha 2004.

- [9.] Radomíra SEDLÁKOVÁ, Pavel Frič: *20. století české architektury*. Praha 2006.

- [10.] Rostislav ŠVÁCHA: *Architektura 1958–1970*. In: *Dějiny českého výtvarného umění VII*, Praha 2007.

- [11.] Petr KRATOCHVÍL: *Architektura 70. a 80. let*. In: *Dějiny českého výtvarného umění VII*, Praha 2007.

- [12.] Oldřich ŠEVČÍK, Ondřej BENEŠ: *Architektura 60. let*. Praha 2009.

Původ obrazových příloh:

- 1.) Foto V. Pospíšilová, 2.) Foto J. Dufka, 3.) Viz Pechar 1979, obr. 6, 4.) Viz Pechar 1979, obr. 61, 5.) Viz Procházka 1976, str. 19, 6.) Foto J. Dufka, 7.) Neznám, 8.) Neznám, 9.) Viz Vebr 1980, zadní obálka, 10.) Internet, foto Armin Tanzarian, 11.) Viz Švácha 2004

Ing. arch. Dušan Riedl, CSc.

Barvičova 46, 60200 Brno

Tel. 604 991 540

PODÍL SÚRPMO – Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů – NA URBANISMU VE DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

SHARE THE SÚRPMO - State Institute for reconstruction of historic towns and buildings – ON URBANISM OF THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY

JOSEF NĚMEC

Abstrakt

Ústav se během své čtyřicetileté působnosti stal největším producentem konkrétních urbanistických prací v tehdejším Československu. Bylo tomu tak proto, že se specializoval a udržoval si pozici hlavního garanta pro historická centra měst. A to jen v českých zemích se jednalo o čtyřicet městských památkových rezervací a sto sedmdesát městských památkových zón, dále i o desítky historických měst slovenských.

Abstract

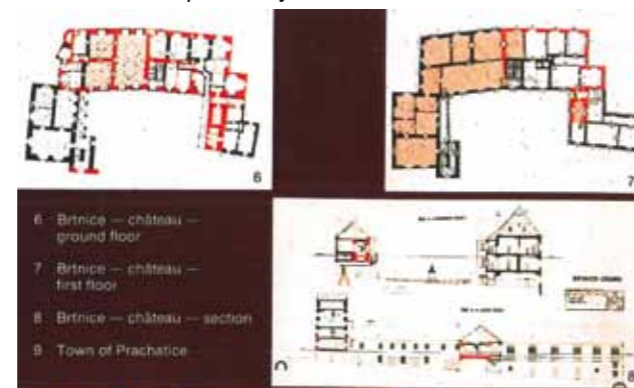
Institute during his forty-year scope has become the largest producer of concrete urban works in Czechoslovakia. This was because the specialized and maintained its position as the main sponsor for the historic centers of cities. And that's just in the Czech lands were forty urban conservation areas and one hundred seventy urban conservation areas, as well as dozens of historic towns Slovak.

KONTEXTY A PERIPETIE SOUČASNOSTI

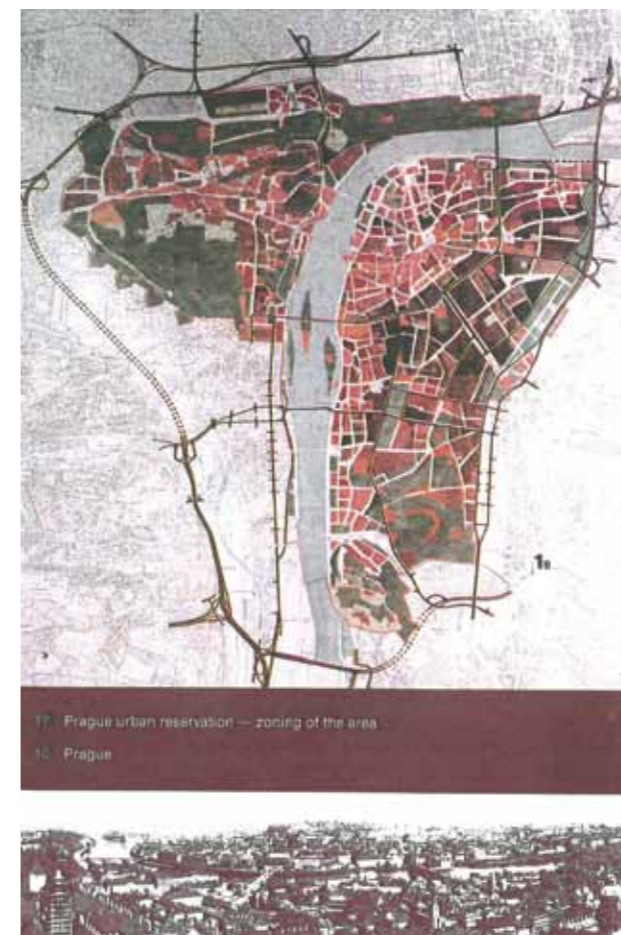
Dnešní praxe v územním plánování i na půdě historických částí měst namnoze sklouzává do „čachrování“ s pozemky, do zahušťovacích exploatačních manýr podnikatelské ekonomiky a do pouhých provozně-technických kritérií tzv. ekonomické efektivity. Snaha o urbanistickou tvorbu se zde vytratila a může se v dané situaci podobat pověstné donkichotovské válce s větrnými mlýny.

Varovná mementa z nedávných realizací v historických centrech jsou všude. Snad nejviditelněji a nejvíce konfrontačně se projevují v nadměrných nadstavbách a novostav-

bách. V Brně např. na hmotově nepřipustně vyčnívajících Anenských terasách, či Divadelní fakultě JAMU u Měnin-ské brány, nebo paskvilem dostavby Velkého Špalíčku. Také záměr zahušťovat vzorové sídliště Lesná patří do tohoto kořistnického tažení, které se rozmáhá bez ohledu na urbanistické podmínky daného místa.

Urbanistické stavebně historické průzkumy, SHP Prachatice, Brtnice

MPR Praha, studie zónování památkových hodnot, příprava pro AP

Nemohu proto svůj příspěvek uvést jinak než anotací z pera Bohuslava Fuchse, našeho velkého učitele, napsanou pro sborník Bloku, svazek 1, v roce 1948:

„Umění s vědou, anebo věda s uměním, chcete-li, se snoubí ve slově urbanismus, dnes tak často používaném a zobecněném. Urbanismus existoval od dob, kdy se zakládala prvně a plánovitě města. Tehdy nebylo o něm nutné hovořit. Vývoj zrál pomalu a moudrost lidská měla dostatek času na práci uváženou a obezřetnou. Ale byl to industrialismus, který jej podnítil a vzbudil jako protest proti překotnému a bezplánovitému rozšiřování měst a pustošení celých krajů. Industriální barbarismus.“

Ruskin, Sitte, Unwin, Le Corbusiere – každý svým způsobem bojovník za urbanismus jako součást architekto-

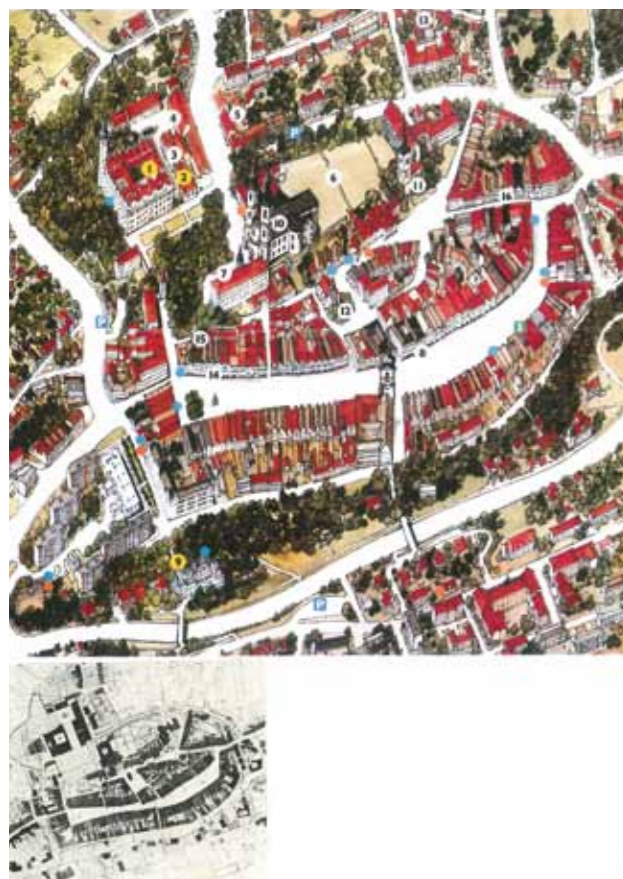
MPR Český Krumlov, stadium dokončené obnovy dle AP

nické tvorby, za zdravý rozum při výstavbě měst a vesnic, pro uchování jejich přirozené krásy a pozorně doplněné moderními požadavky technickými. Toto více nebo méně podle individuálního temperamentu.“

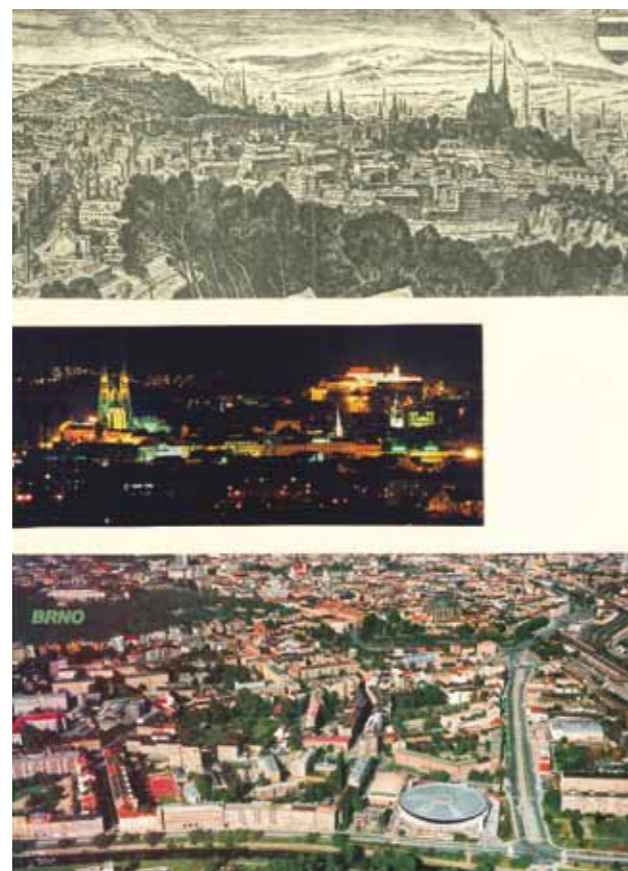
Proč není současné územní plánování také urbanistickou tvorbou? Kdo má dnes hlavní slovo v územním plánování? Kam se poděla instance hlavních architektů měst? Proč se vytratila bývalá autorita architektů urbanistů?

K této poslední otázce dodám ještě jeden slavný výrok hlavního architekta brněnského magistrátu ze šedesátých let minulého století, Mojžíra Kyselky seniora:

„Největší a celoživotní mojí zásluhou je to, čemu jsem zabránil, ne to, co jsem povolil.“

MPR Litomyšl, stadijón dokončené obnovy dle AP

MPR Brno, panoramatické vizáže

SÚRPMO A URBANISMUS

Je zřejmé, že tento ústav se během své čtyřicetileté působnosti stal vlastně největším producentem konkrétních urbanistických prací v tehdejší Československu. Bylo tomu tak proto, že se specializoval a udržoval si pozici hlavního garanta pro historická centra měst. Jen v českých zemích se jednalo o čtyřicet městských památkových rezervací a sto sedmdesát městských památkových zón, dále i o desítky historických měst slovenských.

Nutno zdůraznit, že se tak nestalo nějakou direktivní cestou shora, ale díky odborné reflexi, vlastní metodice i osobnímu zaujetí jeho pracovníků pro konkrétní záchranu i revitalizaci historických hodnot. Souběžně s rozvojem ústavu trvale a až nadměrně narůstal i zájem a požadavky z měst celé republiky a nakonec také ze zahraničí.

Proč k tomu docházelo? Již při zakládání ústavu v roce 1954 silně působilo obecné povědomí možné plošné ztráty

nenahraditelných hodnot a celých struktur, tedy nejen solitérů. Naše problémy s poloopuštěnými a devastovanými fondy v pohraničí a narůstající dlouhodobé zanedbávání průběžné údržby v celostátním měřítku se řádově mohly téměř srovnávat s rozsahem válečných škod v postižených zemích.

Funkcionalita urbanismu SÚRPMO měla svá specifika a pravidla, konvenující poslání ústavu, zejména:

- vlastní metodicko-výzkumnou i dokumentační bázi a její přímý servis do projekčních výstupů,
- důsledně praktikovanou celostátní působnost a operativnost, vnímanou až jako službu a záchranu kulturního dědictví,
- manufakturní způsob organizace práce, s motivací k individualitě a atypu jako systému projektování,
- a konečně také mosty externí spolupráce s otevřeností ústavu k tuzemským i zahraničním vědecko-metodickým poznatkům a kapacitám.

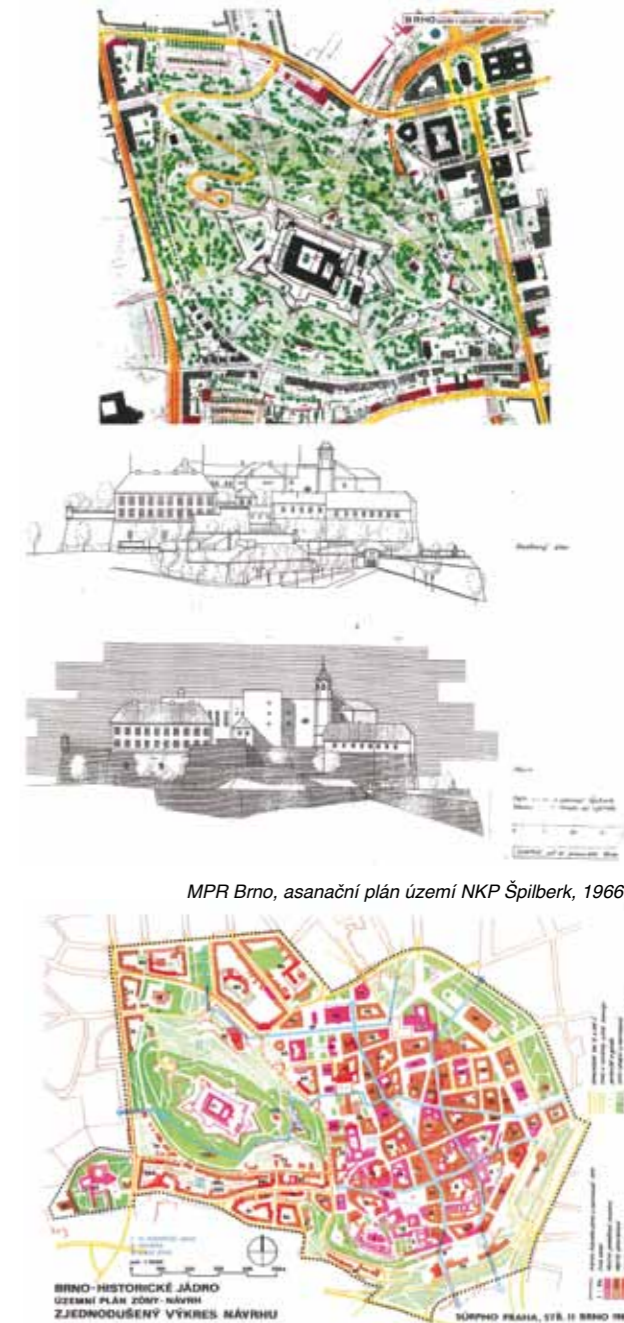

MPR Brno, 1. asanační plán historického jádra, 1958

Urbanistické práce se mohly tedy opírat o vlastní měřičské podklady, které dle potřeby dosahovaly až podrobnosti v měřítcích 1:400 a 1:200, dále o stavebně historické průzkumy in situ, které jako pasporty objevovaly a analyzovaly historicko-památkové hodnoty v souborech i detailu, a také o vlastní demografické a technické průzkumy, včetně infrastruktury.

Co se týká druhu a stupňů zpracovávané dokumentace, jednalo se o směrné – celoměstské územní plány, dále hlavně o tzv. asanační územní plány historických jader měst i o různé urbanistické studie, programy, výzkumy, analýzy. Nejrozšířenější a nejznámější byly ovšem asanační územní plány, jejichž metodika zpracování a výstupy se v mnohém staly předchůdcem dnešních regulačních plánů.

Přestože historická jádra se od sebe velmi liší, každé z nich je individualitou samo o sobě, existovala některá

MPR Brno, asanační plán území NKP Špilberk, 1966

MPR Brno, 2. asanační plán, schéma celku, 1985

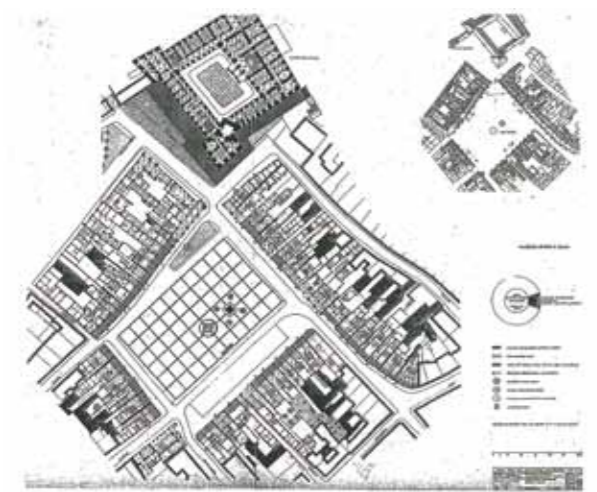

MPR Kroměříž, asanační plán, 1960

MPR Jihlava, asanační plán, 1967

MPR Nový Jičín, realizace obnovy Masarykova náměstí, 1975–1985

MPZ Uherský Brod, asanační plán, 1967

společná metodická doporučení pro kreativní přístup k řešení. Jednalo se hlavně o:

- začlenění do širších vztahů včetně ochrany historického panoramatu,
- stanovení územní ochrany historického kulturního fundusu,
- důslednou ochranu před průjezdnou dopravou formou obchvatů a o humanizaci vnitřních dopravních funkcí včetně pěších zón, pedestrát, obsluhy atd.,
- určení nepřekročitelných limitů využitelnosti území, včetně vymístění závadných funkcí a asanaci pauperitních vestaveb,
- stabilizaci živého obchodního parteru a další občanské vybavenosti včetně funkčního poslání a oživení památek,
- zdůrazněnou ochranu, resp. i obnovu funkce bydlení,
- kategorizaci i obnovu veřejných prostorů, včetně zeleně a historických zahrad,
- předurčení regulačních podmínek pro dostavby a novostavby podle principu řadit hodnoty nové k hodnotám starým, v tvůrčím souznění nebo kontrastu a měřítku, s nepřipustností konfrontace,
- systematické vyhledávání a prezentaci skrytých a zapomínaných hodnot, či specifik řešeného území.

MPR Kroměříž, 1. etapa realizace, Velké náměstí, 1965–1985

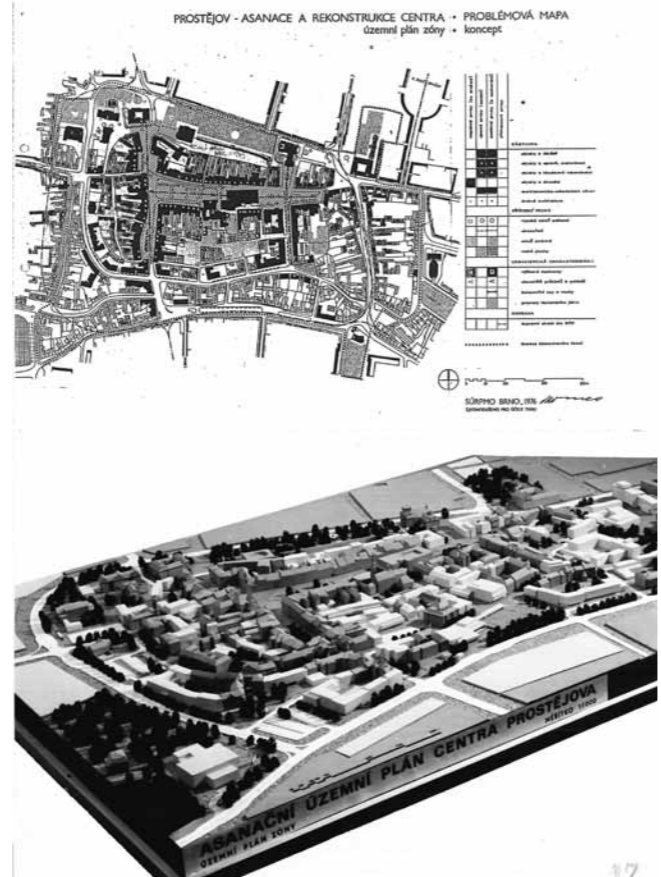
MPR Kežmarok, asanační plán, příklad ze Slovenska, 1968

MPZ Uherské Hradiště, asanační plán a model, 1969

MPZ Šumperk a Hranice na Moravě, asanační plány, 1978

MPZ Prostějov, problémová mapa, model k asanačnímu plánu, 1976

ních krocích. Autor se tak stával trvalým patronem, rádcem a často i projektantem podrobnějších stupňů dokumentace směřujících k realizaci. Přesto, že direktivní hierarchie socialistických budovatelských priorit odsouvala oblast rekonstrukcí na okraj oficiálního programu a zájmu, lze závěrem konstatovat, že druhá polovina 20. století se stala důležitým obdobím nastartování i realizace záchrany historického patrimonia v Československu.

Zkratky:

- MPR – městská památková rezervace
- MPZ – městská památková zóna
- SHP – stavebně-historický průzkum
- AP – asanační územní plán

Ing. arch. Josef Němec, CSc.

Kalvodova 8
602 00 Brno

NIEKOĽKO SKÚSENOSTÍ A POZNÁMOK K ARCHITEKTÚRE DRUHEJ POLOVINY 20. STOROČIA

SEVERAL EXPERIENCES AND COMMENTS ON THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY

MARÁN MARCINKA

Abstrakt

Výhry a prehry architektúry minulého polstoročia, možno aj storočia ale najmä tiež posledných 20–30 rokov naznačujú problémy potrebné na riešenie rokov najbližšej budúcnosti. Aj preto je dôležité poznanie konkrétnych dobrých aj zlých skúseností z našej minulosti a ich odovzdávanie tým, ktorí prichádzajú.

Abstract

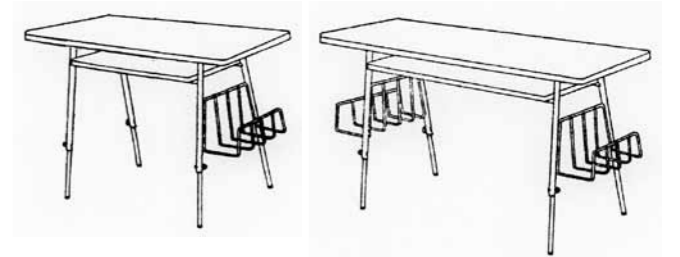
Wins and Losses of architecture of the last century, maybe the century and especially the last 20–30 years also indicate problems need to solve the immediate future years. That is why it is important to know the specific good and bad experiences from our past, and their transfer to those who come.

1 ZÁKLADNÁ ŠKOLA V BRATISLAVE – PRIEVOZE

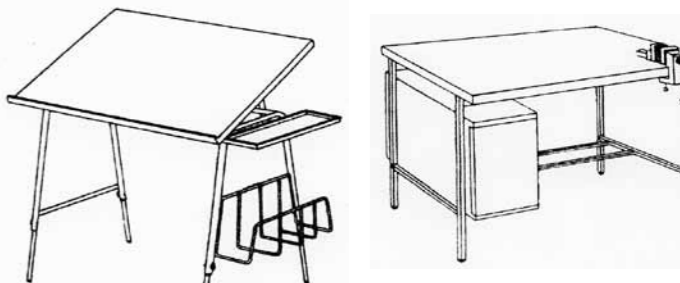
Po odovzdaní školy do užívania v r. 1961 a ďakovnom liste ministra školstva a kultúry ČSR a rady významných funkcionárov školstva, škola sa stala predmetom ukážky pre domáce a zahraničné delegácie a odborné exkurzie. Výskumný ústav pedagogický ju používal 10 rokov po otvorení ako svoje experimentálne pracovisko. Dostala 1. cenu v celoštátnej prehliadke architektonických prác ČSR. Uverejnila ju bežná tlač a architektonický časopis Projekt, Architektúra ČSR a prestížny časopis Medzinárodnej únie architektov L'architecture d'aujourd'hui v tematickom čísle o školách v máji 1963. Zrušila sa výroba zastaralého nábytku pre školy v ČSR a podľa projektov nábytku v Prievozskej škole začala sériová výroba školského nábytku s kovovými konštrukciami vo Vysokej nad Kysou a dreveného skrinkového montisektoru v Dřevotvare Pardubi-

škola Bratislava-Prievoz

jednomiestny a dvojmiestny žiacky stôlik

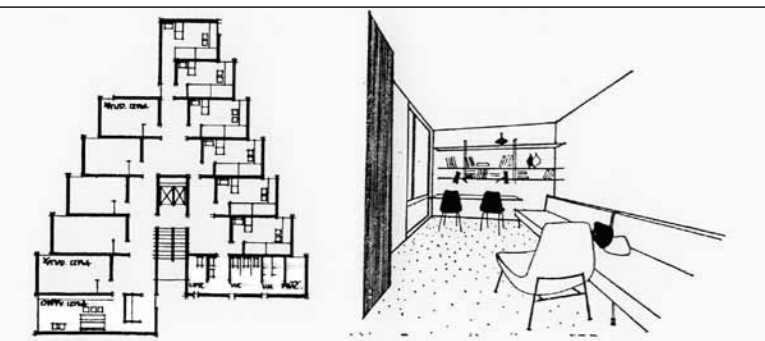

stôlik na kreslenie a dielenský stôlik

ce a od roku 1963 zariaďovali sa ním všetky nové budovy škôl v ČSR. Bol som v Prievozskej škole pred pár rokmi

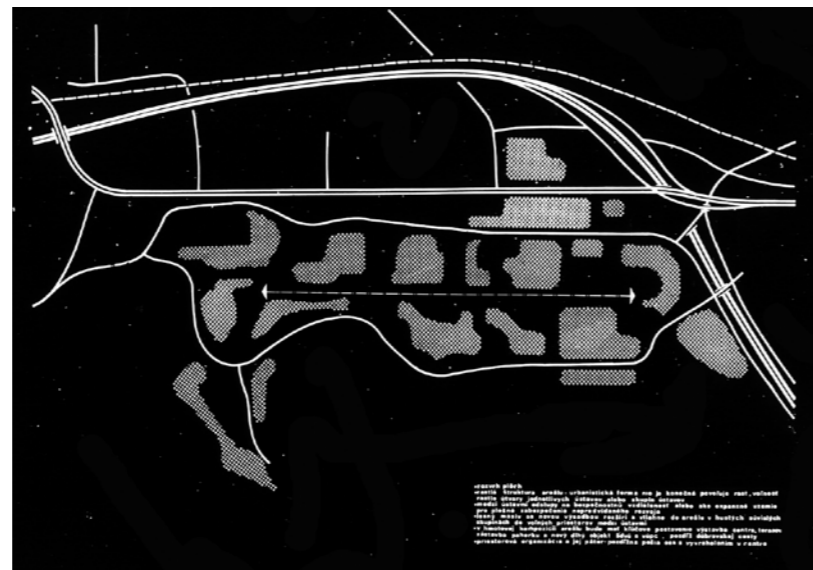

Žilina, vysokoškolský domov

běžné podlaží

pri príležitosti Dňa architektúry organizovaného Spolkom architektov a príchode dvoch autobusov architektov z Viedne. Isteže sa nedá očakávať, že by nábytok vydržal v ktorejkoľvek škole pri plnom používaní 50 rokov. Dá sa ale očakávať, že novší nábytok v zariadení školy bude lepší, účelnejší, krajší. Opak je pravdou. Po 50. rokoch zariaďujú sa školy u nás nábytkom po každej stránke horším a škaredším. Špičkové učebné pomôcky z celej západnej Európy ktorými sa škola vybavila zo zvláštnych devízových prostriedkov uvoľnených ministerstvom, tam nie je nič. Čo som sa dakedy narozmýšľal na farebných riešení učební pre jednotlivé skupiny ročníkov podľa psychiky detí, nad parapetmi fasády, kovovými a drevenými prvkami atď. To všetko tam nie je a celú budovu zvonku pred nedávnom namaľovali na ružovo. Nevieť či

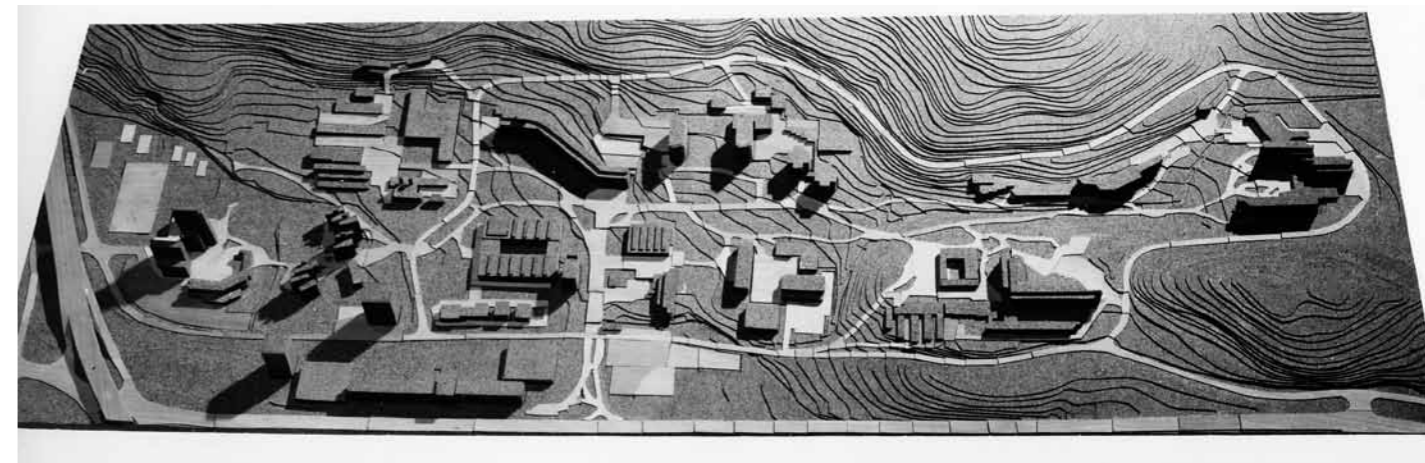
organozační schema areálu SAV v Bratislave

to bol vkus alebo kultúrna úroveň pani riaditeľky, školníka, maliarskej firmy alebo všetkých dohromady. Taký bol v riešení školy vývoj smerom dozadu. Najhoršie na tom je, že nielen tejto.

Architektonický koncept na Prievozskú školu v Bratislave bol jedným z tých pokusov urobiť niečo nové, inak a najmä tiež lepšie ako bolo dovtedy zaužívané, bežné. Robiť inak a horšie ako sa robí bežne, ako robili tí pred nami, čo sa tiež často v praxi stáva, stráca profesionálny zmysel.

2 VYSOKOŠKOLSKÉ DOMOVY V ŽILINE

Pred projektovaním v 60. rokoch minulého storočia preštudovali sme v Ústave pre vývoj a projektovanie školských a kultúrnych stavieb v Bratislave z dostupných odborných podkladov všetky realizované a projektované vysokoškolské domovy v ČSR a zahraničí a tiež trendy ďalšieho vývoja tohoto druhu stavieb v jednotlivých krajinách. Všade sa odmietali aj dodnes odmietajú chodbové kolektivistické systémy dispozičného riešenia a požaduje sa vytváranie skupín – študentských rodín s počtom cca od 12 do 25 študentov, čo je počet, kde sa vzájomne môžu poznať lepšie ako len povrchno. Pre náš prípad v Žiline stanovil som po dohode s investorom počet 22 študentov v každej skupine v 11. samozrejme dvojlôžkových izbách s umyvadlami. Pre skupinu spoločné hygienické vybavenia a obývaciu

model areálu SAV

izbu s kuchynským kútom, vybavenú kreslami, televízorom a rádiom. Tam sú podmienky k posedeniu, vzájomným rozhovorom a životu v spoločnosti. V spoločenských miestnostiach na spojených prízemíach s vrátnicou riešil som možnosť stretania študentov medzi sebou aj z iných fakúlt i s profesormi a ďalšími pedagógmi, kde sa mohol rozvíjať spoločenský život nerušené aj do neskorých večerných hodín. Študentské centrum a športoviská, kde má študent spoločné záujmy s inými aj rozptýlenie a kúpenie základných vecí, som riešil samostatne podľa ubytovacích blokov. Na to už investorovi nevyšli peniaze a na škodu veci sa to nerealizovalo, ako ani druhá skupina ubytovacích blokov.

Problém bývania vysokoškolákov je oveľa vážnejší, ako sa mu v praxi pripisuje. Mladý, veľmi aktívny a tvárny človek prežije v prostredí domova 4–6 rokov života, ktoré majú rozhodujúci vplyv na konečnú tvár jeho osobnosti. Ak študentský domov nespĺňa požiadavky psychológie prostredia, individuálneho a spoločenského života, deklaruje sa na úroveň nocľahárne, z ktorej študenti prchajú pri každej novej príležitosti. Známe sú alarmujúce prípady, ktoré ničia všeobecnú harmóniu vplyvom výchovy mladého človeka oveľa viac a ďalej ako siaha tých niekoľko rokov prežitého života v zlom študentskom domove. Všade na svete sa sleduje vybudovať maximum za minimálne náklady. Odsudzuje sa ale krátkozrakosť poddimenzovania.

3 URBANISTICKÉ RIEŠENIE AREÁLU, RAD PROJEKTOV A REALIZÁCII VÝSKUMNÝCH ÚSTAVOV NA PATRÓNKE V BRATISLAVE

Tyto projekty považujem za moje najzávažnejšie práce, ktorým som sa venoval desať rokov. Naprosto jasný a čistý urbanistický koncept systému prestavby a novej výstavby ústavov areálu so segregáciou dopravy a rozvodmi sietí dostal prvú cenu v súťaži v roku 1967. V nadväznosti na to navrhoval som pre realizáciu najpotrebnejšie projekty: Virologický výskumný ústav, Ústav technickej kybernetiky a centrálné výpočtové stredisko SAV, (asi najťažšie práce aké som vo svojej projekčnej praxi robil), Budovu správy a služieb areálu, kolektor centrálného rozvodu všetkých inžinierskych sietí stredom areálu s napojením všetkých ústavov a prevádzok (inžinierske dielo, prvý realizovaný kolektor v ČSR), okružnú komunikáciu okolo areálu pre autodopravu s napojením parkovísk pri všetkých ústavoch, náročné sklady technických plynov, horľavín, špičkovú kotolňu areálu a z priemyslového výskumu realizoval sa Štátny drevársky výskumný ústav, Výskumný ústav papiera a celulózy a iné. Vyprojektovateľ som aj so svojimi spolupracovníkmi ďalších 18 návrhov výskumných ústavov v rôznych stupňoch dokumentácie, na ktoré boli plánované a prisľúbené prostriedky, ktoré sa ale nerealizovali pre nedostatok investícií pridelených štátom Akadémii vied a výskumu vôbec. Som ale rád, že som svojou trošičkou prispel k vytváraniu podmienok existenčnej bázy tak

divadlo Zvolen

divadelná sala

významného sektora ako je veda, výskum a vývoj pre civilizačný a ekonomický rozvoj spoločnosti.

4 DIVADLO VO ZVOLENE

Divadlo je navrhnuté a realizované z prepojených dvoch častí. Novostavby na mieste bývalého kina prerobeného dávnejšie na divadlo, od začiatku priestorovo nevybavené, postupne už aj to zastaralé, schátrané a nevyhovujúce na Divadelnej ulici idúcej od námestia a budovy bývalého hotela Grand na hlavnom Námestí SNP s pamiatkovo chránenou vstupnou barokovo-klasicistnou fasádou prebudovaného na hlavný vstup do Divadla na prízemí a gastronomické zariadenia prislúchajúce divadlu na poschodiach. Plynuhé prevádzkové a priestorové spojenie oboch častí dáva divadlo a námestie do významného vzťahu v mestskom organizme a vytvára oživenie námestia. Výborný nápad, ale ťažký na architektonické riešenie hneď niekoľkých problémov. Prvý z nich: čo búrať a nahradiť novou kvalitou a čo zachovať a čím to naplniť. A druhý z nich, výstavba nového v susedstve starého historického a s pamiatkovou hodnotou je jedným z najťažších problémov na riešenie v architektonickej profesii a pamiatkárstve. Budeme sa ale venovať problému prvému.

Asanácie a robenie miesta pre novú kvalitu, novú architektúru, novú výstavbu nie je ničím novým. Vinie sa to celými

dejinami architektúry a výstavby. Naše dedičstvo urbanizácie neumožňuje ani nedovoľuje zachovávať alebo chrániť všetko. Preto je treba stav fondu zhodnocovať a segregovať. Na druhej strane množstvo výstavby sa neustále zvyšuje. Za posledných dvadsať rokov ľudia postavili viac stavieb, ako za uplynulých päť tisíc rokov. A očakáva sa, že v najbližších dvadsiatich rokoch sa toho postaví viac ako v uplynulých dvadsiatich.

Každá historická či doposiaľ realizovaná budova alebo súbor stavieb má mať svojich osem kvalít. Týchto osem kvalít má, alebo nemá, spĺňa, alebo nespĺňa. Ak ich spĺňa alebo spĺňa väčšinu, je to škoda zbúrať, nemalo by sa to búrať, ale revitalizovať, predĺžiť život, ak treba dať tomu nové funkcie odpovedajúce novým potrebám a zapojiť to do nových služieb súčasnosti. Historickú architektúru udržíme pri živote len vtedy, ak bude vykonávať dajaké úlohy. Ak tých osem kvalít nespĺňa, nie je to škoda zbúrať a možno budovu alebo súbor nahradiť novou kvalitou.

Ktoré sú tie jestvujúce a perspektívne hľadiská, pozoruhodnosti a kvality architektonického dedičstva, ktoré sú pre kultúrnu spoločnosť hodnotné, často tiež ťažko nahraditeľné alebo nenahraditeľné:

1. Architektonicko-urbanistické (najmä spolupôsobenie s okolitou zástavbou, architektúrou, prírodou, dopravou,

siluetou, hmotovým a priestorovým usporiadaním ulice, mesta, zosúľadenosť u historickej časti s ostatnými časťami mesta).

2. Architektonicko-hmotové, priestorové a výtvarné (najmä komplexnosť a celistvosť diela, kvalita priestorov, hmôt, interiérov, priečelí, detailov, dekoratívnych prvkov, spolupôsobnosť všetkých prvkov).

3. Pamiatkové hodnoty umelecko-historické, archeologické, vedecké, spoločenské a technické.

4. Ekologické hodnoty a ich súľad.

5. Stavebno-konštrukčné a materiálové hodnoty.

6. Technicko-inštaláčne hodnoty a možnosti technologického vybavenia.

7. Nákladovo-ekonomické hodnoty.

8. Schopnosť adaptácie na nové uplatnenie, a naopak vhodnosť nových užívateľských požiadaviek.

Vzájomné prepojenie všetkých týchto ôsmich hodnotových kvalitatívnych prvkov a funkcií do vyváženosti.

Ako vidno hodnotenie a rozhodovanie o kvalite architektonického dedičstva, o búraní alebo nebúraní je vysoko odborný problém. Najhoršie je, ak namiesto odborného hodnotenia a rozhodovania začnú problém riešiť emócie, korupcie, spolitizovanosť, arogancia investorov, rozhorčená verejnosť, romantizmus rôznych druhov, slabí, nedostatočne erudovaní alebo aj nedostatočne zodpovední pamiatkárski alebo architekti sediaci na zodpovedných postoch.

Príklad k problému: Obdiv k architektúre Námestia sv. Marka v Benátkach vyjadriло veľa architektov. Medzi nimi aj Oscar Niemayer a najmä tiež Walter Gropius slovami: „Čo predovšetkým obdivujeme na práci staviteľov-architektov

budov a miest v minulosti je to, ako jasne preukázali, že každý jednotlivý prvok v ich dielach včleňujú do celku ako jeho organickú súčasť. Na Námestí sv. Marka v Benátkach, tohoto exemplárneho príkladu stavby miest, nachádzame stavby celého radu architektov, ktorí napriek rôznym štýlom, materiálom a dobe dosiahli v obraze mesta dokonalú vyváženosť. Vytvorili túto pozoruhodnú jednotu, lebo sa nikdy neprehrešili pôvodnej myšlienke veľkého námestia a nikdy sa ani nepokúšali vytvoriť s budovami formálne opakované kliše. Námestie sv. Marka, ako ideálny príklad ilustruje moje krédo „Jednota v mnohosti“. Ako je známe, Gropiovo krédo jednoty v mnohosti prevzala pred časom aj Európska únia a vyhlásila ho za heslo Európskej únie.

Ing. arch. Marián Marcinka

Floriánske nám. 2
8111 07 Bratislava
00421 90582914
00421 255572092

REALIZOVANÉ STAVBY
A KOMPLEXY
2. POLOVINY 20. STOLETÍ
A JEJICH SOUČASNOST

PROMĚNY ARCHITEKTURY

TRANSFORMATION OF ARCHITECTURE

MARTINA PEŘINKOVÁ

Abstrakt

Architektura druhé poloviny 20. století v Česku je z podstatné části charakteristická svou jednoduchostí, unifikovaností a do jisté míry také čistotou. Bohužel tato její forma je spíše než obrazem požadovaného a preferovaného stylu důsledkem chudobné materiálové a technologické základny socialistického stavebního hospodářství. Mylně je proto každá taková architektura podstatnou částí veřejnosti považována za důsledek nedostatečné invence autorů. Po-revoluční období nutně přineslo požadavky na proměny a nové směry v architektonické tvorbě.

Abstract

Architecture second half of the 20th century in the Czech Republic is essentially characterized by its simplicity, unification and to some extent, purity. Unfortunately, this form is rather than the desired image and preferred style, the result of poor material and technological foundation of building planned economy. Mistakenly is therefore an essential part of such architecture by the public considered to be due the lack of inventiveness authors. Post-revolutionary period necessarily bring demands for changes and new directions in architectural design.

Otázkou historického prostředí a architektonické tvorby v něm se zabýváme intenzivně nejméně posledních sto let, přičemž základy památkové péče byly položeny zhruba v polovině 19. století. Vývoj našeho přístupu k historickým objektům výborně vystihuje Dušan Riedl: „*Ohrožení památek a hodnocení zejména těch středověkých vedlo k ěře slohového purismu, v jehož intencích byl vrácen pa-*

mátkám jejich „původní“ slohový výraz, který byl očištěn od všech vnějších úprav jiného slohového cítění. Je ovšem charakteristické, že když ve Francii v 70. letech 19. století končí puristická restaurace středověkého městského souboru – celého systému opevnění a řady městských památek – v Carcassonne, již vedl Viollet-le-Duc (1814–1879), tak v příštím desetiletí staví Gustav Eiffel (1832–1923) svoji železnou věž jako symbol své doby přímo na okraji historické Paříže a ruší tak její historický obraz, což vyvolává široké pobouření.“ [1]

Pro Česko je charakteristické, že politická a hospodářská situace zásadně ovlivňovala architekturu dynamického 20. století, což je pro země s plynulým historickým vývojem méně zřetelné. Změny majetkových vztahů, jejichž důsledkem jsou zásadně odlišné přístupy k objektům, jsou například pro obyvatele bývalých „Západních“ zemí nepochopitelné. Porozumění pro soudobou architekturu je někdy složité pro odbornou veřejnost a často zcela nemožné pro laickou veřejnost, což také souvisí s prostředím, historií a velikostí daného města, v tomto případě Krnova.

1 město Krnov

Území města bylo osídleno již v době kamenné. V 7. století po Kristu se zde, stejně jako v Opavě, usadil slovanský kmen Holasiců, jehož hradištěm byl krnovský Cvilín.

V historických pramenech je Krnov poprvé zaznamenán 27. 4. 1240 v listině českého krále Václava, který jej daroval tišnovskému klášteru jako újezd zvaný Kyrnow. Přesný rok získání městských práv není znám. Městem se stal v době panování krále Přemysla Otakara II. Výhodné strategické umístění bylo důležitou příčinou jeho růstu. Časem získalo město různá důležitá privilegia a majetek.

Obr. 1: situace Hlavního náměstí v Krnově.

Krnov, podobně jako mnoho dalších měst, byl lokalizován německými osadníky. Byl opevněn již ve 2. polovině 13. století a měl tři brány: západní – Horní, severovýchodní – Hlubčickou a jihovýchodní – Opavskou. Česká královna Kunhuta 31. 8. 1279 potvrzuje v listině privilegia města Krnova. Podoba městského znaku se na pečeti města poprvé objevuje v roce 1311.

K dalšímu hospodářskému růstu města dochází v 19. století, neboť můžeme zaznamenat rozvoj textilních dílen a továren a stavbu říšské silnice Opava–Krnov–Nisa. V roce 1850 zaniklo Krnovské knížectví a vzniká obec Krnov. Ve 2. polovině 19. století byla zprovozněna železnice, město získalo telefonické spojení a vznikla řada významných staveb. Dne 27. 12. 1918 přišlo do Krnova české vojsko. Krnov byl v rámci Sudet připojen k hitlerovskému Německu v roce 1938 a teprve po roce 1945 byl opět připojen k Československé republice. V rámci odsunu německých obyvatel bylo město značně vyčistěno a přicházeli sem noví čeští obyvatelé.

Norský historik a teoretik architektury Christian Norbert-Schulz dokončil v roce 1979 knihu „GENIUS LOCI“. Předcházely jí podobné knihy Kevina Lynche „Obraz města“ a Jane Jacobsové „Smrt a život amerických velkoměst“. Schulzova publikace však místo obvykle jen všeobecných a esejistických úvah o géniu loci nabídla hlubokou teoretickou analýzu toho, v čem spočívá jedinečnost určitého místa a jakými architektonickými a urbanistickými prostředky je a může být vyjadřována.

Strukturou místa se výstižně zabývá Pavel Halík v knize „Architektura a město“, kde zavádí pojem *urbanistická scéna*. Pro obdobnou analýzu stejné problematiky zavádí

Obr. 2: pohled na renesanční domy z Hobzíkovy ulice, které byly nahrazeny obchodním domem, fotografický archiv Městského úřadu Krnov.

poněkud jiné označení. Pojem scény pochází z divadelního světa (což znamená určené k dívání), a téměř vždy obsahuje estetickou dimenzi. Přírodní scénu označuje jako danou *skutečnost* a umělé prostředí nazývá *stavěným*.

Urbanistická scéna je sice lidským výtvozem, ale může být vnímána a prožívána oběma zmíněnými způsoby: Může se na jedné straně jevit jako umělecké dílo využívající záměrně prostorových a architektonických prostředků k dosažení cíleného účinku, anebo se nám zase může jevit jako „přírodní situace“, „rostlá“ městská krajina, která se po dlouhý čas, trvajících řadu staletí i celá tisíciletí (řada měst západní Evropy je římského původu), postupně formovala do přítomné podoby. [2]

Důležitou myšlenku Pavel Halík uvádí v odstavci věnovaném *jevové stránce* urbanistické scény. Vazby obyvatel k místu jsou rozmanité. Jestliže se zabýváme urbanistickou scénou, máme na mysli téměř výhradně její jevovou stránku, vyžadující od nás jistý pozorovatelský odstup, jisté zaujetí a soustředění na ni samu. Zaujetí, jaké lze očekávat od zasvěceného kulturního turisty, ne však vždy od obyvatel spjatých se svým prostředím každodenním praktickým životem. Ti vnímají scénické kvality svého urbanistického prostředí spíše jen okrajově, anebo při výjimečných příležitostech, což však vůbec neznamená, že by pro ně neměly smysl a hodnotu. Porozumět urbanistické scénografii žádá jistou zkušenost: zkušenost kulturně historickou, umožňující její četbu z hlediska jejich významů, zkušenost z jiných měst, znalost jejich rozmanitých

Obr. 3: Oberring – bývalá část Hlavního náměstí, v levé části fotografie jsou domy nahrazené obchodním domem, v pravé části pak byl později postaven obytný dům č. 5–7, fotografický archiv Městského úřadu Krnov.

charakterů, umožňující porovnání a hodnocení jedinečných kvalit určitého městského prostředí. [3]

Krnov je spolu s Opavou jediným městem českého Slezska, jehož půdorys má předlokační původ. Všechna ostatní města této oblasti totiž charakterizuje ortogonální lokační kompozice. To samo o sobě dokazuje velký význam a půdorysnou rozvinutost Krnova již v době před rokem 1240.

Původní urbanistickou strukturu města tvořila přirozená struktura uliček kolem Radničního, Dolního, Horního a Zámeckého náměstí. V důsledku destruktivních událostí druhé světové války a rozsáhlých demolicí v padesátých letech bylo vytvořeno jedno velmi rozlehlé Hlavní náměstí, které bohužel neodpovídá dispozičnímu měřítku města. S tím souvisí také jistý nesoulad mezi měřítkem historických budov a objektů postavených po druhé světové válce a rozlehlou plochou veřejného prostranství.

2 historická podoba náměstí

V šedesátých letech 20. století vyvstala potřeba řešit blok částečně zchátralých domů na Zámecké a Hobzíkově ulici. Již tehdy proběhla velká veřejná diskuze, s ohledem na tehdejší možnosti, o nutnosti demoličního zásahu v tak rozsáhlé podobě.

Kronikář města Krnova k tomu v roce 1968 uvádí:

„Jak již bylo zaznamenáno v roce 1967, byla v témže roce zakončena veřejná celostátní soutěž na ideové, urbanistické, dopravní a architektonické řešení centra města Krnova vyhlášením výsledků. V únoru 1968 pak byla uspo-

řádána v sále Městské osvětové besedy na Revoluční 18 výstava výsledků této soutěže. Při slavnostním zahájení výstavy byla uskutečněna beseda s autory prvních tří řešení, tj. ing. arch. Petrem Čvandou z Krnova-Chomýže, ing. arch. Pavlem Šimečkem (1. cena), kolektivem útvaru hlavního architekta města Olomouce (2. cena), ing. arch. Ivanem Kolečkem a ing. arch. Miroslavem Řehulou z Ostravy (3. cena). Jak beseda, tak i vlastní výstava se těšily velkému zájmu občanů a byly hojně navštíveny. Při besedě i později při jednání vyslovili zástupci Ústavu pro ochranu památek některé námítky, které se týkaly zbourání domů na Hobzíkově ulici (bylo od toho upuštěno), asanace domů na Hlavním náměstí č. 4, 5, 6 a 7. Jednání se několikrát opakovala a vzbudila též pozornost krajského tisku („Nová svoboda“). Přispělo to ke zdržení vlastní projekce výstavby v centru města.“

Z archivu města Krnova byly zaznamenány následující informace o aktuálních stavech staveb později zbouraných na ulicích:

Zámecká č. 7 – čtyři vysoká podlaží, dům adaptace schopný, částečně zchátralá fasáda, obytný a veřejný nový objekt z ranné secese, s eklektickými kartušemi a frontony, zelené obkladačky ve 3. a 4. podlaží – nenápadný (architektonicky průměrný).

Hobzíkova č. 6 – tři podlaží, dům adaptace schopný jediné zvýšenými náklady, obytný a veřejný, stylově se jedná o pozdní empír se zubořezovou římsou, fasáda je otlučená, jednoduché šambrány – památkově bezvýznamný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 4 – dvě podlaží s podkrovím, adaptace schopný, obytný a veřejný, stylově je to objekt eklektický, empírový zubořez a vejcovec, raně barokní šambrány, rokokové kartuše, renesanční sdružená okna, památkově bezvýznamný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 2 – dvě podlaží s podkrovím ve štítu, adaptace schopný zvýšenými náklady – zatékání u okapů, vyduté zdi, obytný a veřejný, historicky objekt adaptovaný – posecesní moderna s girlandami a rýhováním, památkově podprůměrný, architektonicky průměrný.

Hobzíkova č. 1 – tři podlaží s podkrovím, zachovalý, obytný a veřejný, objekt je nový – moderna, architektonicky hodnotný, nepamátný.

Z daných podkladů můžeme soudit, že adaptace původních objektů byla možná, avšak demolice a stavba nového objektu byla technologicky jednodušší, levnější a v sedmdesátých letech zřejmě také politicky přijatelnější. Centrum města nebylo v té době památkově chráněno, takže demolici schvaloval pouze městský úřad. V Krnově došlo k obrovským demoličním zásahům patrně také proto, že historicky cenné centrum dlouho unikalo pozornosti zodpovědných úřadů. Tento kraj byl mnoho let zanedbáván nadřízenými správními orgány. Hlavním důvodem byl poválečný odsun Němců, kteří tvořili velkou část obyvatel města, a proto byly vazby na centrální vedení nejen památkové péče zprětrhány. Znovuosídlení Krnova probíhalo s obtížemi a trvalo mnoho let, než se lidé identifikovali se svým novým bydlištěm. Později zde našlo domov mnoho řeckých rodin, které zde emigrovaly ze své rodné země. Nyní je skladba obyvatel stabilizována.

V kronice města Krnova z roku 1973 je uvedeno následující:

„Na památkově chráněných objektech byly v průběhu roku provedeny následující úpravy:

Štursova ulice..... 2.371.850,-- Kčs
Hobzíkova 3, 5, 7 2.079.514,-- Kčs
Zámecká ulice 1, 3 2.507.276,-- Kčs
celkem 6.958.276,-- Kčs

Tyto práce byly provedeny nad plán. Financování prováděl odbor pro školství MěstNV. Bytový podnik těmito úpravami památkových objektů získal 6 bytů I. kategorie a nebytové prostory pro přestěhování některých provozoven, které jsou umístěny v domech, určených k demolici v roce 1974.“

Demolice uceleného bloku domů zcela pozměnila výraz celého náměstí. Z fotografického materiálu je zřejmé, že to byly domy, které dokreslovaly a uzavíraly historický veřejný prostor. Parter původního bloku byl tvořen polootevřenými prostory obvyklých podloubí, a proto měl jedinečný městotvorný charakter a vytvářel tak prodejní a společenské prostory. Měřítko historických domů odpovídalo měřítku stávajících domů v této části náměstí, ne už však nové poválečné podobě rozlehlého Hlavního náměstí.

Obr. 4: obchodní dům na Hlavním náměstí v roce 2000, foto Peřínková M.

3 obchodní dům PRIOR

Na základě již zmiňované veřejné celostátní soutěže na ideové, urbanistické, dopravní a architektonické řešení centra města Krnova, která byla slavnostně vyhlášena v roce 1968, bylo poskytnuto přímé zadání vítězům soutěže, ing. arch. Petru Čvandovi a ing. arch. Pavlu Šimečkovi ze Stavoprojektu Ostrava, na projekt obchodního domu Prior umístěného na parcelách zbouraných historických objektů na Hlavním náměstí.

V kronice města z roku 1970 je dále uvedeno následující: „Významnou roli pro další rozvoj města sehraje podrobný územní plán, který schválila rada MěstNV v první polovině roku. Byly vypracovány návrhy na výstavbu nových obchodních a restauračních jednotek. Počítá se s výstavbou kavárny, rychločistírny a obchodního domu. Obchodní dům má být postaven nákladem 35.000.000,- Kčs. Nevyskytnou-li se nepředvídané překážky, výstavba bude uskutečněna do roku 1975. Vlastní náměstí se přesune na západ od radnice. Plán respektuje v maximální míře zachování historických objektů, zejména zámku a podloubí a dopravu řeší tak, aby nerušila život ve středu města.“

Architekti Čvanda a Šimeček spolu s kolektivem pracovníků přistoupili ke své práci zcela podle principů soudobé tvorby v historické prostředí, vyjádřené jedním z nejvýznamnějších architektů přelomu 19. a 20. století profesorem Janem Kotěrou: „Necítím se povoláním odpovídat na detailní otázky čistě archeologické ... jsem rozhodně pro udržování každé cenné památky, ale proti každé tzv. „slohové úpravě“. Z toho všeho resultuje pro mne: předně, udržujeme vše dobré staré, za druhé, nefalšujeme a nepředěláváme nic nového starého a za třetí, stává-li nutnost,

Obr. 5: obchodní dům na Hlavním náměstí v roce 2000, foto Peřínková M.

přidati ke staré stavbě nějakou část, čiřme tak neodvisle svou uměleckou potenci, svou mluvou. Že přitom umělec bude šetřiti harmonického celku, je samozřejmé.“

Koncept návrhu obchodního domu svým tvarem reflektoval na stávající historické, převážně renesanční prostředí měšťanských domů. Jednoduchá objemná hmota uzavírala celou jednu stranu západní částí Hlavního náměstí a svou výškou navazovala na obě přiléhající strany severní a jižní střechy domů. Plochá střecha byla svým tvarem v zásadě podobná renesančním štítům, které ve své podstatě překrývají sedlové střechy objektů a byly ve své době nenahraditelné jiným konstrukčním systémem zastřešení. Nové stavebně technické možnosti umožnily konstrukci ploché střechy, která ovšem z výškových pohledů nenaplnuje estetické požadavky kladené zejména na historické prostředí bezprostředně v centru města.

Zásadním městotvorným rozhodnutím projektantů bylo vytvoření polootevřeného prostoru formou podloubí, což je právě typické pro původní objekty a historické domy na ulicích Hobzíkove a Zámecké. Byly tak vytvořeny podmínky pro venkovní krytý prodej zboží živnostníků a možnost společenského setkávání za jakéhokoliv počasí, což je v našich klimatických podmínkách žádoucí. Přiznaná kubická forma podloubí vycházela ze skeletové konstrukce a odpovídala době svého vzniku.

Zásadním principem aplikovaným v kompozici celé hmoty stavby bylo členění na trakty v měřítku šířky historických domů vycházejících z úzké gotické parcelace kolem náměstí. Šířka traktů vychází z jednoho modulu, avšak není vždy stejná, což dále rozehrávalo tento motiv a dotvářelo

iluzi mnohotvárnosti fasády. Tvar oken byl soudobý, tedy velkoplošný, dodávají dostatek světla a kombinovaný s okny užšími stejné výšky. Tvar a umístění oken odpovídalo funkci místností umístěných za nimi. Vertikalitu umocňoval obklad kabřincem v ustupujících úzkých mezitraktech. Princip kompozičního řešení opírající se o trakty, převážně široké na dvě okenní osy, umožnil při rozehrání jejich předsazení, či ustoupení kopírovat historickou uliční čáru, což je právě v historických centrech velmi důležité z důvodu uchování identity. Podobný princip uplatnil ve stejné době architekt Jan Kovář rovněž ze Stavoprojektu Ostrava na stavbě hotelu Koruna v Opavě. [4]

Vezmeme-li v úvahu velmi omezené materiálové a konstrukční možnosti té doby, musíme konstatovat, že za použití základních architektonických a kompozičních principů bylo vytvořeno dílo důstojné, esteticky příjemné, čisté a vlídné, což musí být hodnoceno jako známka vysoké profesionality autorů.

V roce 2006 ing. arch. Tomáš Machovský hodnotil zástavbu v této části náměstí následovně: „Radniční blok nikdy nebyl koncipován jako ostrov uprostřed obrovského otevřeného náměstí. Ještě štěstí, že se zázrakem podařilo zachovat renesanční domy na Hobzíkove ulici, které už byly součástí demoličního výměru. Po asanacích vznikla potřeba nové výstavby a koncem šedesátých let byla vypsaná soutěž na řešení plochy náměstí. Přišly velmi zajímavé návrhy. Později byl realizovaný koncept uzavírající západní část náměstí objemnou stavbou, což byl ideový základ pro obytný a obchodní dům Prior. S návrhem nového objektu se autoři vyrovnali citlivě. Místo budovy, výška pater, rytmizace fasády, reakce na kontext, respektování okolní zástavby nebo motiv podloubí navazující na renesanční měšťanské domy, to vše dělá z Prioru hodnotnou stavbu. Přestože budova je poplatná době svého vzniku, stala se významnou součástí náměstí.“ [5]

Na vztah soudobé architektonické tvorby k historickému prostředí a dochovaným hodnotám by však zřejmě bylo žádoucí nahlížet též z jiného úhlu. Celé dějiny architektury totiž dosvědčují, že jedinou opravdovou zárukou uchování a přežití naprosté většiny historického architektonického dědictví minulosti není ani tak přísnost památkové ochrany, ale především to, že je budou dnešní a budoucí lidé

opravdu potřebovat a užívat – ať už fyzicky, nebo duchovně. Jen nemnoha historickým stavbám a ještě menšímu počtu stavebních a urbanistických souborů lze zaručit další existenci bez jakéhokoliv účelu – pokud to nejsou jen romantické zříceniny. [6]

Kronika města z roku 1980 uvádí:

„V rámci Komplexní bytové výstavby souboru Krnov – centrum je po dlouhých jednáních a schvalovacím řízení zajištěna realizace výstavby nákupního střediska Prior v Krnově. Tato stavba byla zahájena v posledních měsících roku 1980 s úvodním nákladem 800 tisíc Kčs, a dokončení stavby je plánováno v roce 1982. Výstavba tohoto objektu je pro město Krnov mimořádně žádoucím přínosem k odstranění dosavadní krajní tísně v prodejní síti města Krnova. Předpokládaný rozpočtový náklad činí 27 milionů Kčs. Vedle funkčního významu nákupního střediska Prior ve středu města je správné hodnotit také celkový přínos této stavby pro životní prostředí ve středu Krnova jako přínos vysoce hodnotný.“

MěstNV v Krnově sledoval a všestranně pomáhal při výstavbě nového nákupního střediska Prior. Jeho slavnostní otevření bylo uskutečněno počátkem prosince 1983, což uvádí kronika města Krnova z roku 1983.

4 současná podoba obchodního domu PRIOR

Na přelomu 19. a 20. století, tedy zhruba dvacet let po dokončení obchodního domu, již byl objekt poněkud zašlý, neodpovídal náročnějším tepelně-technickým požadavkům, a navíc byl tak trochu symbolem nedávno zaniklého režimu. Po letech centrálního budování a převážně unifikované panelové výstavby, prováděné mimo jiné jednotnou formou také z nedostatku jiných možností, byl v Česku mimořádný zájem o vše, co mělo právě opačný charakter. Investoři, a nejen oni, chtěli využít všechny dosud zcela neznámé možnosti technologické, architektonické, a bohužel zejména nekonečné škály barev, které se staly tak typickým symbolem a obrazem nových trendů.

Z těchto důvodů vyvstal ze strany krnovské radnice požadavek na přestavbu celého bloku, kde je umístěn obchodní dům Prior. Jako hlavní proklamovaný důvod pro tento radikální záměr byla vydávána potřeba navýšit počet bytových jednotek v objektu a zateplení domu. Situace pa-

Obr. 6: současná přestavba obchodního domu z roku 2012, foto Peřínková M.

mátkové ochrany ve městě se od doby výstavby objektu změnila, protože v roce 1996 zde bylo vyhlášeno ochranné pásmo historického jádra jako nejnižší stupeň plošné památkové ochrany.

Vedení města se rozhodlo jít cestou přímého zadání pro ing. arch. Petra Šmardu z Opavy, který předložil pět variant řešení. Zadání bylo definováno v několika bodech. Zprv bylo požadováno zateplení objektu, zadruhé vytvoření střešní nástavby s novými byty a zatřetí byl požadován nový vzhled objektu v kontextu historických budov. Zejména poslední požadavek nebyl radnicí přesněji definován, neboť se laickým způsobem předpokládalo, že kontext znamená napodobení.

Architekt Petr Šmarda podle svých slov vyzval ke spolupráci autora původního projektu architekta Pavla Šimečka, který danou nabídku odmítl s tím, že myšlenka střešní nástavby je nesmyslná a zbytečná.

Autor současné podoby bloku domů na Hlavním náměstí v Krnově zvolil pro svůj záměr nezvyklý způsob řešení jednoho objektu, a sice vytvořit iluzi samostatných domů pocházejících z různých slohových období. Jedná se o variace na stejné téma historizující formou, v převážné míře tak označované kritiky této realizace, ač sám autor se tomuto označení brání a za historizující formy je nepovažuje.

Složitost zadání, tedy vytvoření střešní nástavby na objektu o tak velké rozloze, spočívá, podobně jako při sjednocování účelu více objektů, například radnic ve středověku, v návrhu střešního systému, který je nejen funkční, ale

Obr. 7: současná přestavba obchodního domu z roku 2012,
foto Peřínková M.

také esteticky přijatelný. Zkušený odborník již předem ví, že důsledkem v podstatě jakéhokoliv návrhu tohoto zadání je nutně zvýšení výšky zástavby de facto o dvě podlaží. Některé nové byty jsou tedy navrženy jako mezonetové. Ironií zůstává, že tehdy platný územní plán nedovoloval, aby byty byly umístěny ve vyšších podlažích, než je čtvrté, a proto nebylo možné v plné míře využít původní záměr a části podkroví jsou prázdné. Předpoklad byl, aby se přestavbou podařilo získat 12–14 nových bytových jednotek, ale v konečné podobě je vytvořeno pouze osm samostatných bytů. Právě výška nové zástavby je nejčastěji kritizována jako nepřiměřená k náměstí a ostatním navazujícím historickým domům. Pravdou však zůstává, že rozlehlá podoba náměstí, která je důsledkem válečných událostí, vyžaduje spíše domy o více podlažích, jako je tomu na protilehlé straně náměstí. Nalézáme zde běžný konflikt nerovnoměrného růstu výšek domů v důsledku často nepředvídatelných historických změn a aktuálních funkčních požadavků. Rostoucí domy jsou obrazem prosperity města.

Jak sám autor projektu říká, bylo velmi obtížné najít tolik různých podob pro „nové domy“. To, co je na historických fasádách objektů z jiných období, různých autorů a majitelů vytvářeno přirozeně po mnoho desítek až stovek let, je těžko napodobitelné a výsledek je každém případě nepravdivý, avšak divácky převážně úspěšný.

Nosná konstrukce stávajícího objektu z roku 1983 byla v parteru tvořena tehdy tak typickým montovaným skele-

tem MSOB a ve vyšších podlažích pak následoval panelový konstrukční systém. Nově vytvořená současná střešní nástavba je vynášena zděným konstrukčním systémem firmy Ytong navazujícím na nosné konstrukce nižších podlaží. Střešní krytiny jsou voleny podle typu a sklonu střechy. Na celém objektu je několik způsobů zastřešení a krytiny jsou převážně plechové, keramické pálené a z černého Baternitu (imitace břidlice). Z důvodu změny umístění a tvaru některých oken muselo být přistoupeno k řezání panelů, zazdění otvorů, dozdivání stávajících otvorů a obezdívání některých pilířů v parteru, protože nebyl akceptován původní jednotný kubický charakter polokrytého prostoru, ale téměř každý z „domů“ má svůj vlastní typ.

V průběhu celého procesu návrhu a realizace byly prováděny konzultace s příslušnými pracovníky Památkového ústavu. Jaroslav Vrzal, tehdy krnovský místostarosta, tvrdí, že připomínky byly respektovány, což ovšem do značné míry popírá tehdejší ředitel NPÚ ing. arch. Igor Krčmář. [7]

Kladem celé realizace je dnes již málo viděné umístění uměleckých děl na ploše fasády, což je typické právě pro tvorbu architekta Petra Šmardy. Z ulice Zámecké můžeme vidět reliéf autorů Jaroslava Hrubého a Renaty Charouskové a na Hlavní náměstí shlížící ze střechy domu tzv. „Noční motýl“ od ak. sochaře Pavla Charouska.

Zatímco laická veřejnost převážně ocenila výsledný estetický dojem realizace, odborná veřejnost reagovala spíše negativně. PhDr. Ľubica Mezerová z NPÚ se vyjádřila v tisku následovně: „*Přeměna je naddimenzovaná až přeplácaná. Nejsem proti tomu rozdělit tu velkou horizontální plochu Prioru vertikálami a osadit objekt střechou, ale nechápu, proč se radnice snažila při přestavbě o tento historismus. Neví, jestli zrovna takový projekt je pro tuto budovu to pravé ořechové.*“ [8]

Opozice vedení města argumentovala neefektivně využitými náklady na přestavbu, které se pohybovaly kolem 27 miliónů korun, což při získání pouze osmi bytových jednotek proti původně zamýšleným čtrnácti skutečně vybízí k zamyšlení. V průběhu stavby se celkem očekávaně vyskytla řada technických a technologických problémů, jako je to u podobných staveb naprosto běžné, zejména pokud práce probíhají za plného provozu domu.

5 závěrem

Na tomto příkladu proměny architektury v krátkém časovém úseku můžeme demonstrovat nutnost odstupu několika desetiletí pro podobné realizace, nejlépe doporučených padesáti let, abychom byli schopni vyhodnotit kvalitu architektury a umělecké tvorby. Neumíme si získat nadhled bez historického horizontu a bez emocí, které v nás některá díla vyvolávala v době svého vzniku. Rovněž je alarmující, jak významnou roli pro podobné akce hrají architektonické soutěže, pokud jsme schopni uhlídat jejich regulérnost, odbornost, objektivitu, a především aplikaci jejich výsledků do praxe. Bohužel v tomto směru nemáme dlouhou zkušenost, dvacet let nestačí, a jistou kulturnost můžeme očekávat snad jen od dalších generací nezátížených vlivem předcházejícího politického režimu.

V Krnově se potkaly dva protipóly architektonické tvorby, dva zcela odlišné názory na to, jak má architektura vypadat. Oba jsou značně ovlivněny dobou svého vzniku. První striktním omezením možností co a jak provádět a druhý napopak přirozenou reakcí na tyto podmínky porevoluční doby, kdy bylo třeba si to konečně užít a uplatnit vše dostupné nejlépe ihned. Přejme si, aby další vývoj architektonické tvorby v Česku byl již jen přirozeně plynulý bez revolučních excesů, které očividně ovlivňují uměleckou tvorbu více, než jsme si ochotni připustit.

Je třeba si uvědomit, že architektura je zpravidla stálejší než společenské a hospodářské poměry, proto patří k podstatným znakům městské kultury, že „*společnost nosí roucho své upadlé předchůdkyně.*“ [9]

Literatura

- [1] RIEDEL, Dušan: Rekonstrukce historických jader měst, VUT v Brně, 1987, s. 16.
- [2] HALÍK, Pavel, KRATOCHVÍL, Petr, NOVÝ, Otakar: Architektura a město. Vydala Academia, Praha 1996, s. 9.
- [3] HALÍK, Pavel, KRATOCHVÍL, Petr, NOVÝ Otakar: Architektura a město. Vydala Academia, Praha 1996, s. 10.
- [4] PEŘÍNKOVÁ, Martina: Soudobá architektura v historickém prostředí malého města. Brno: VUT Brno, Fakulta architektury 2000, doktorská práce, s. 40–43.
- [5] Region 15, 4. 4. 2006, č. 16, s. 2.
- [6] HRŮZA, Jan: Blok architektů a výtvarníků – Soudobá architektura v historickém prostředí (Sborník referátů ze dvou konferencí). Vydala ABF Nadace pro rozvoj architektury a stavitelství, nakladatelství ARCH, Václavské nám. 31, 111 21 Praha 1, vydání první, Praha 1994, s. 5.
- [7] Region 15, 4. 4. 2006, č. 16, s. 2.
- [8] MF Dnes, Kraj Moravskoslezský, 3. 5. 2006, č. 17 s. 4.
- [9] MITSCHERLICH, Alexander: Die Unwirklichkeit unserer Städte, Frankfurt/Main 1965, s. 65.

Doc. Ing. Martina Peřínková, Ph.D.

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Fakulta stavební, katedra architektury
Ludvíka Podéště 1875/17 .
708 33 Ostrava-Poruba
martina.perinkova@vsb.cz

HYBRIDNÍ ARCHITEKTURA JAKO ŘEŠENÍ PROBLEMATIKY VESNICKÝCH „RUDÝCH DOMŮ“

THE HYBRID ARCHITECTURE AS A SOLUTION TO THE PROBLEMS OF VILLAGE „RED HOUSES“

MARTIN NEDVĚD

Abstrakt

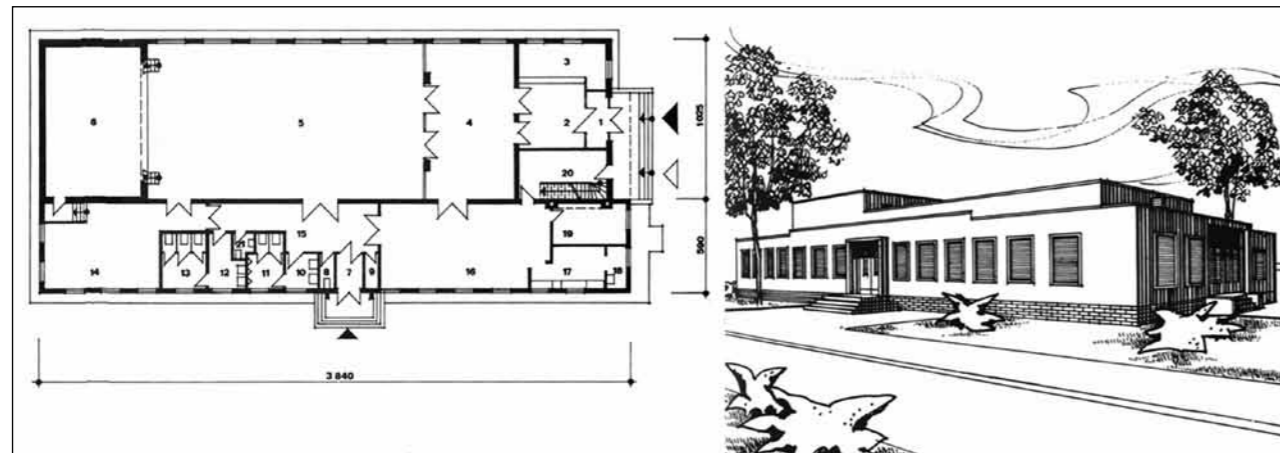
Období budování socialismu zanechalo na českém venkově dvě výrazné stopy. Obrovské (dnes často zchátralé) areály zemědělských družstev a předimenzované, vesměs zcela nekontextuální objekty kulturních domů.

Jak mají s těmito kulturními, takzvanými „rudými“ domy naložit malé obce, jejichž rozpočet často nestačí ani na jejich vytápění? A k čemu tyto stavby využívat?

Abstract

Period of building socialism has left two distinct marks in the Czech countryside. These are huge (now often dilapidated) areas of agricultural cooperatives and oversized, mostly absolutely noncontextual objects of cultural houses.

How should a small village cope with these cultural so-called „red“ houses, while its budget is often insufficient even to heat them? And what should be these buildings used for?

1 POJMY

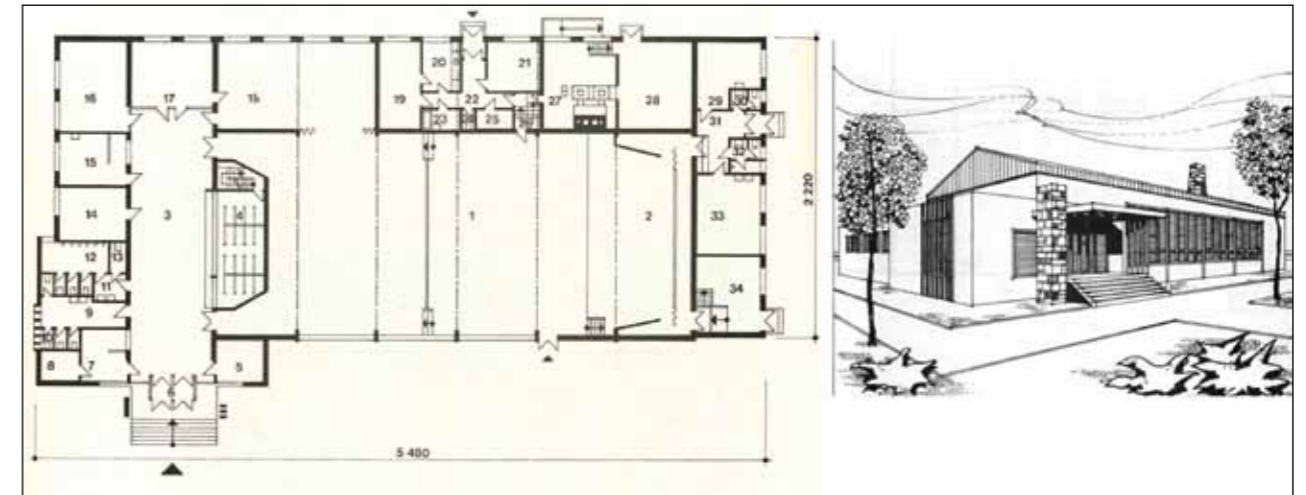
1.1 Hybridní architektura

Hybridizace je, obecně vzato, kumulace několika různých prvků do jednoho celku. Například současné mobilní telefony jsou funkčním hybridem telefonu, fotoaparátu, rádia, internetového prohlížeče, herní konzole, diktafonu a dalšího vybavení. Vídeňský profesor Manfred Wolff-Pottegk říká, že: „Hybrid v architektuře je inteligentní symbióza forem, na základě které vzniká nová funkce.“¹⁾ Definice docenta Petra Hájka z FA ČVUT v Praze zní zase takto: „Hybridizace je strategie tvorby architektury, která slučuje různorodé a často protichůdné požadavky do jednoho celku. Cílem této hybridizace je znásobení možností ve využitelnosti místa.“²⁾

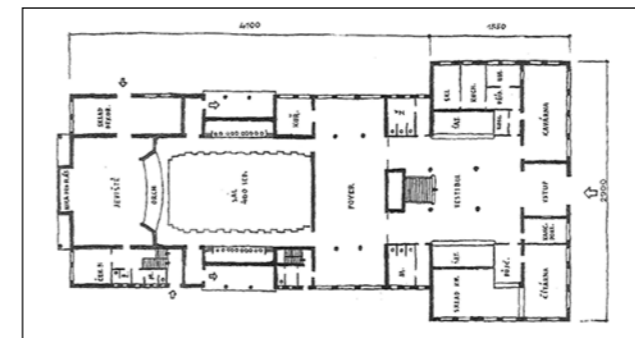
1) Zdroj: TICHON, P. Hybridní architektura. Earch.cz. Online, cit. 5.5.2005 dostupné na: <http://www.earch.cz/clanek/3202-hybridni-architektura.aspx> (7.3.2012)

2) Zdroj: Hájek, P. Kombinace více funkcí v architektuře: habitacní přednáška. Praha: ČVUT, 2009

Obr. 1: Klub pracujících Dubňany, Autor: Ing. Holeček, Zdroj: [4].

Obr. 2: Kulturní dům Zazrává, Autor: Ing. Pilař, Zdroj: [4].

(Obr. 3: Typový projekt, Autor: J. Jiříčný, Zdroj: [3])

1.2 Kulturní „rudé“ domy na vesnici

„Rudý dům“ je lidové označení pro kulturní domy postavené na vesnicích po roce 1948, které je některými staršími obyvateli vesnic používáno ještě dnes. Cílem těchto objektů bylo: „Komplexním způsobem řešit kulturní a společenskou vybavenost daného místa (obce).“³⁾ A ideologická objednávka vládnoucího režimu zněla, aby tato zařízení byla „Stavbami společenského významu, z hlediska architektonického nejvýstavnějšími objekty v obci, které ovlivní situování nového centra, nebo se výrazně podílela na vzhledu centra stávajícího a toto architektonicky ovládala.“⁴⁾

3) HROMÁDKA, M. Kulturní domy na vesnici. Praha: Orbis, 1962 s.32

4) HROMÁDKA, M. Kulturní domy na vesnici. Praha: Orbis, 1962 s.44

Typologicky je můžeme rozdělit do tří kategorií:

- Kulturní domy I. kategorie (pro obce do 500 obyvatel)

Takzvaná „osvětová zařízení klubového typu“ zahrnovala knihovnu a dvě klubovny, které se mohly změnit v malý sál do 100 sedadel. Tento typ zařízení často vznikl adaptací různých starších objektů nebo byl součástí další občanské vybavenosti (národních výborů, hostinců, zemědělských družstev,...) (Obr. 1: Klub pracujících Dubňany, Autor: Ing. Holeček, Zdroj: [4])

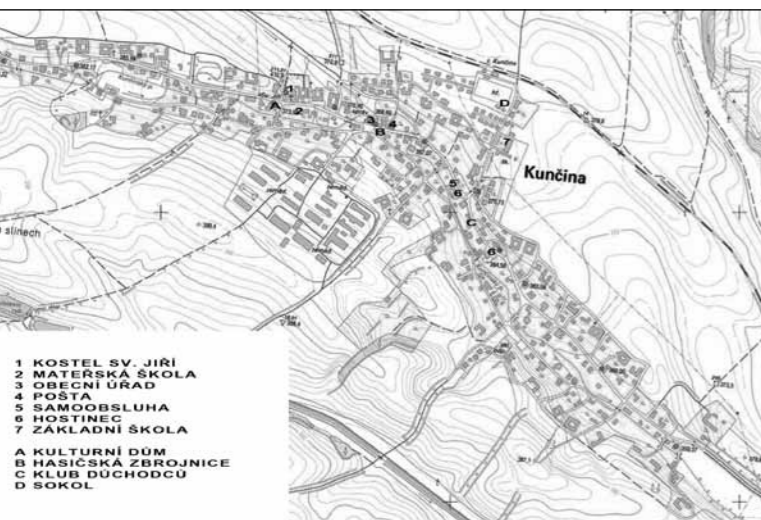
- Kulturní domy II. kategorie (pro obce s 500 - 1000 obyvateli)

Tato zařízení tvořil zejména víceúčelový sál vybavený jevištěm a promítací kabinou, nejméně dvěma klubovnami, knihovnou a bufetem nebo pohostinstvím. (Obr. 2: Kulturní dům Zazrává, Autor: Ing. Pilař, Zdroj: [4])

- Kulturní domy III. kategorie (pro obce s 1000 - 2000 obyvateli)

Vycházely ze zařízení II. typu, která rozšiřovaly o větší počet kluboven, heren, studoven, ateliérů, dílen případně i prodejny knih a gramodesek (Obr. 3: Typový projekt, Autor: J. Jiříčný, Zdroj: [3])

Z těchto základních kategorií se samozřejmě odvíjela celá řada variant daných poptávkou konkrétních obcí. Takřka bez výjimek však (nejen) venkovské kulturní domy vznikaly v rámci Akce „Z“

Obr. 4: Zdroj: <http://www.cuzk.cz>

1.3 Akce „Z“ – zvelebování měst a obcí

Akce „Z“ byly investiční akce organizované národními výbory ve městech a na vesnicích, během kterých vznikaly nejrůznější objekty občanské vybavenosti, jako mateřské školy, hřiště, kulturní domy, zdravotní střediska, prodejny smíšeného zboží, stravovací zařízení a podobně.

Podmínkou pro získání financí bylo, že nejméně 30% hodnoty díla muselo vzniknout dobrovolnou brigádnickou pomocí občanů a náklady na materiál a odborné dodavatelské práce směly tedy tvořit maximálně 70%. Až na výjimky schválené vládou, měly projekty v Akci „Z“ finanční limit pět milionů korun. „Dobrovolná“ budovatelská práce občanů byla, zejména v menších sídlech, pečlivě sledována a mohla mít vliv na jejich budoucí kariéru.

2 OBEC KUNČINA

Jako vzorový příklad pro tento příspěvek poslouží obec Kunčina, kde autor příspěvku řadu let bydlel. Kunčina je vesnice ležící v Pardubickém kraji u Moravské Třebové. Byla založena v roce 1270 a až do odsunu zde převažovalo německé obyvatelstvo. Po roce 1945 bylo nahrazeno přistěhovalci, převážně z Hané. V roce 2011 měla obec 980 obyvatel, jejichž počet v posledních letech mírně roste vlivem migrace z měst.

2.1 Analýza občanské vybavenosti

Základní vybavenost obce tvoří kostel sv. Jiří, stará

(dnes mateřská) škola, obecní úřad, pošta, samoobsluha, hostinec a devítitřídní základní škola z roku 1960. (Obr. 4: Zdroj: <http://www.cuzk.cz>)

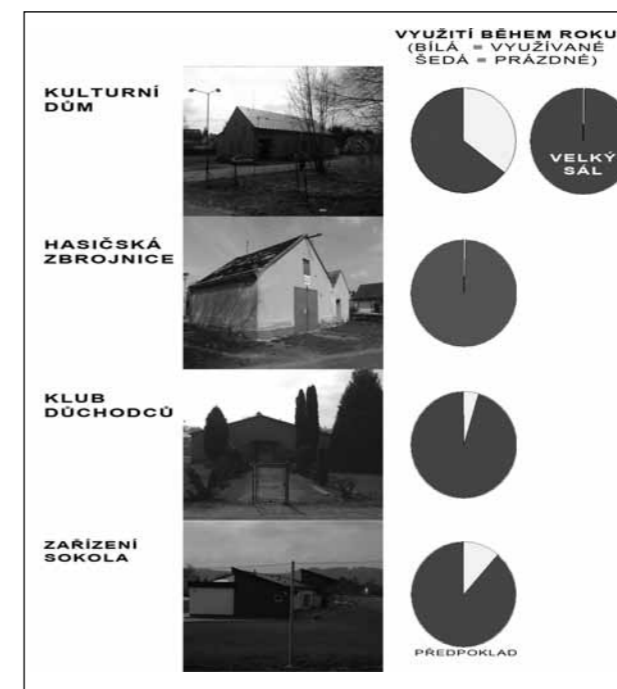
V Akci „Z“ zde byl v roce 1974 postaven kulturní dům – zařízení II. kategorie, obsahující velký kinosál s jevištěm, promítací kabinu, knihovnu, klubovnu (dnes sloužící jako hospoda) a kotelnu se skladem uhlí. Aktivní občané si v obci dále postavili hasičskou zbrojnici s garáží a klubovnou a klub důchodců se dvěma klubovnami a kuchyňkou.

K této pestré nabídce společenské a kulturní vybavenosti přibyla v minulém roce ještě, v sousedství rekonstruovaného fotbalového hřiště, nová klubovna sokola financovaná Regionálním operačním programem Evropské unie, který se Akci „Z“ v mnohém podobá.

Přirovnání rozvojových grantů spravovaných demokraticky volenými zástupci k prostředkům přerozdělovaným totalitní mocí není snahou o dehonestaci EU nebo jejích dotačních titulů, ale pouze poukazem na nedostatky, které mají tyto projekty společné. Prvním problémem je, že jak za socialismu, tak nyní se obce zaměřují na projekty, na které nejnázne získají peníze a nehlídají na jejich skutečnou potřebnost (sice vidíme, že 500 obyvatel malé vesnice neužívá kino postavené v 70. letech, ale přesto jim postavíme za desítky milionů například aquapark, protože na něj jsou peníze na rozvoj turistického ruchu). A druhým, dnes možná vážnějším nedostatkem je špatná finanční rozvaha do budoucna (sice na ten aquapark dostaneme peníze, ale potom zjistíme, že z rozpočtu nejsme schopni platit jeho provoz a vstupné nepokryje ani náklady na jeho výběr).

2.2 Využívání občanské vybavenosti

Obec Kunčina tedy dnes disponuje kulturním domem, kde je sice denně v provozu hostinec a jednou týdně knihovna, ale samotný sál, tvořící většinu objektu, se využije jenom několikrát do roka na plesy a školní besídku. V hasičské zbrojnici je na stálo uložena technika, ale lidé se tu scházejí spíše sporadicky. Důchodci se ve svém klubu setkávají zhruba dvakrát měsíčně, avšak klub je pravidelně pronajímán o víkendech k soukromým akcím, které jeho provoz zaplatí. Jak bude fungovat nové zařízení pro sportovce s klubovnou, fitness, saunou a bazénkem, se

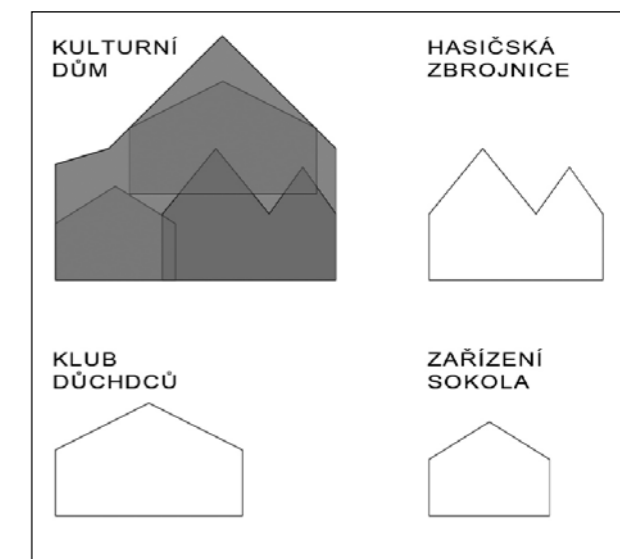

Obr. 5: Využití společensko-kulturní vybavenosti v obci

zatím neví. (Obr. 5: Využití společensko-kulturní vybavenosti v obci)

Pomineme-li kostel a školská zařízení (jejichž provoz je dotován i odjinud, než jen z obecní pokladny), tak je zde k dispozici cca 7000 m³ obestavěného prostoru pro společensko-kulturní aktivity, který je využíván přibližně z osmnácti procent. Obec zatím provoz všech svých zařízení zvládá financovat i za těchto podmínek, problém ovšem může nastat, až začnou časem vyžadovat náročnější opravy a rekonstrukce. Potom bude na místě otázka, jestli je společnost skutečně tak bohatá, aby mohla platit všem spolkům a sdružením vlastní klubovny a zařízení. A pokud dospějeme k názoru, že až tak bohatá není, bude na místě přistoupit ke slučování funkcí pod jednu střechu – tedy v úvodu zmiňované hybridizaci.

Prostým přepočtem ploch a jejich využití v čase dospějeme k tomu, že kulturní dům by, po vhodné adaptaci, pojmul klub důchodců, hasičskou klubovnu (včetně zbrojnice) i klubovnu Sokolů (kteří by navíc mohli využívat velký sál k zimním tréninkům). I potom by v „rudém domě“, jak jej místní pamětníci stále nazývají, zbyl prostor třeba na školicí středisko pro místní zemědělce, setkávání ma-

Obr. 6: Princip hybridní architektury

tek s dětmi, cvičení jógy, taneční lekce a schůze myslivců (i s vystavenými trofejemi). (Obr. 6: Princip hybridní architektury)

Prolínání jednotlivých aktivit by přitom vůbec nebylo na škodu, neboť by umožnilo setkávání lidí s různými zájmy. A toto setkávání je zvláště důležité v době, kdy se z vesnice stále více stává noclehárna lidí pracujících ve městě a obec přestává fungovat jako komunita. Jenom, když se potká myslivec s fotbalistou, rodič s důchodcem, jogín s hasičem, opilec z hospody s tanečníkem a ochránce přírody třeba s místním agronomem, může jejich vzájemnou interakcí a výměnou názorů vznikat občanská společnost, která je jedním ze základních pilířů demokracie. Jedině tak mají lidé možnost podělit se o své problémy i nápady a z kumulace různých aktivit mohou vzniknout aktivity nové a smysluplné (nikoliv vyfabulované vypisovateli grantů).

3 ZÁVĚR

Zobecníme-li výsledky analýzy jedné obce do doporučení platných i pro ostatní sídla, nabízí se těchto pět zásad pro výstavbu občanské vybavenosti z veřejných prostředků:

- Provést důkladné zhodnocení stavebního fondu, který je v dispozici, a toho, jak by se dal lépe využívat.

- Rozhodnout se, co obec skutečně potřebuje a na to se soustředit.
- Nebourat, ale rekonstruovat a vrstvit.
- Prolínat různé funkce, soustředit více aktivit na jednom místě.
- Dotace zvenčí čerpat uvážlivě, brát ohled i na budoucí financování objektů.

Literatura

- [1] TICHON, P. Hybridní architektura. Earch.cz. Online, 5. 5. 2005, cit. 7. 3. 2012, dostupné na: <http://www.earch.cz/clanek/3202-hybridni-architektura.aspx>
- [2] HÁJEK, P.: Kombinace více funkcí v architektuře: habilitační přednáška. Praha: ČVUT, 2009
- [3] HROMÁDKA, M.: Kulturní domy na vesnici. Praha: Orbis, 1962. 168 s.
- [4] KOLÁŘ, B. a kol.: Katalog vybraných řešení občanského vybavení pro Akci „Z“. Brno: DRUPOS, 1975
- [5] STAŠEK, J. – STAŠKOVÁ, H.: Kulturní domy. Praha: SNTL, 1960, 288 s.
- [6] BLÁHA, L. – LANGER, V.: Stavíme kulturní domy: Příručka pro adaptace a novostavby kulturních domů svépomocí. Praha: Orbis, 1957, 176 s.
- [7] <http://www.obeckuncina.cz>
- [8] <http://www.cuzk.cz>

Ing. arch. Martin Nedvěd

Fakulta stavební, VŠB-TU Ostrava

Ludvíka Podestě 1875/17, 708 33, Ostrava - Poruba

martin_nedved@hotmail.com

PŘÍBĚH HALY

STORY OF THE HALL

JAKUB ŠEBESTA

Abstrakt

Víceúčelová sportovní hala ve Frýdku-Místku byla postavena v letech 1974–1985 podle návrhu architekta Oskara Chmiela. Jako většina halových staveb v tomto kraji i tato má originální ocelovou konstrukci. „Půdorysně je to čtverec, do něho je vepsána sportovní plocha, kolem ní tribuny. V objemu to však není krabice. Trochu hranatý a ostrý motýl. S řadou napříč stoupajících osvětlovacích vikýřů. S něžným krajkovým okenních otvorů ve zvednutých špičkách.“ [1]

Abstract

Multi-purpose stadium in Frýdek-Místek was built from 1974 to 1985, by the design of architect Oskar Chmiel. Same as majority of hall-objects in this region, also this one has original steel construction. Ground plan is square, in with inscribed sport field with tribunes around. Volumetrically it is not a cube. Looks like angular, sharp butterfly. With row of light decks. With tender lace window-apertures, in lifted spikes.

Koncept nového centra Frýdku-Místku byl komplexně řešen různými soutěžemi a studiiemi již od roku 1966. Urbanistický celek na pravém, frýdeckém břehu řeky Ostravice měl vytvořit nové těžiště Frýdku-Místku a sjednotit tak rozpolcené město. Hlavním motivem byla rozlehlá městská třída či bulvár, který byl umístěn rovnoběžně s řekou. Po jeho stranách měly být všechny důležité veřejné a městotvorné budovy, jako je divadlo, obchodní dům, hotel, banka, autobusové nádraží, železniční nádraží, soud, malá sportovní hala, kulturní dům, parkovací dům, a také se počítalo

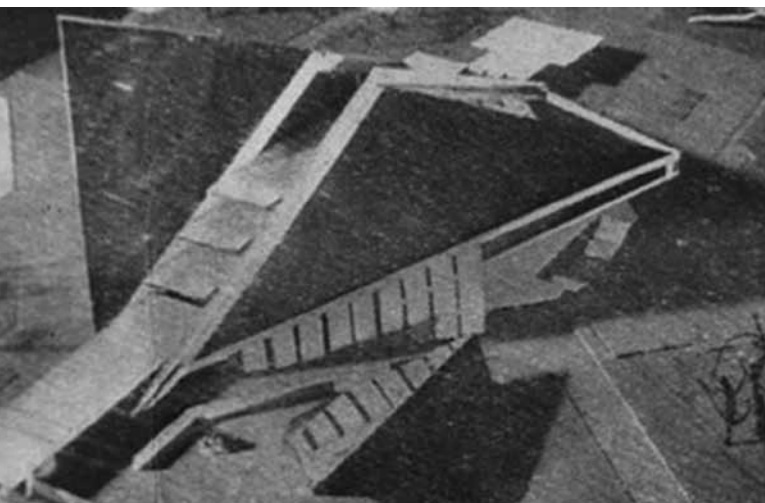

Obr. 1: Koncept nového centra Frýdku-Místku

s bytovou výstavbou. Stávající nádraží by se otočilo čelem do nově vzniklého centra. Víceúčelová sportovní hala by završila svým umístěním kompoziční osu takto navrženého území. Hala by zároveň tvořila hlavní součást sportovně-relaxační části nového centra města. (Obr. 1)

„Proces výstavby tohoto území začal stavbami České spořitelny (dnes už bývalé), České pojišťovny a hotelu Centrum a pokračoval po roce 1989 budovami okresního soudu, VZP a finančního úřadu. V poměrně nedávné době přibyla nově budova úřadu práce a autobusové nádraží.“ [2]

Na samotnou víceúčelovou halu byla v roce 1971 vypsaná architektonická soutěž. Projekt ing. arch. Oskara Chmiela byl oceněn v přehlídce architektonických prací členů Svazu architektů České republiky 3. cenou v kategorii studie. Architekt navrhl originální ocelovou konstrukci s půdorysem čtverce. Po stranách jsou konzolovitě vyneseny tribuny a celý objem haly tak vzdáleně připomíná motýla. Centrálně umístěný vstup, orientovaný na jih a osu plánovaného bulváru, svým mohutným zastřešením dodává hale na dynamičnosti. Pás oken prosvětlujících interiéru haly naopak dělí objem na dvě poloviny a zmenšuje tak monumentálnost celého objektu. (Obr. 2)

Obr. 2: Soutěžní model víceúčelové haly, 1971

Výstavba haly začala v roce 1974 a trvala dlouhých jedenáct let do roku 1985. V roce 1988 byla architektu Chmielovi udělena 1. cena Svazu českých architektů v kategorii realizace. Ve stejném roce se zde konalo mistrovství Evropy juniorů v ledním hokeji. Vítězem se tenkrát stal tým ČSSR – že by hráči byli motivováni na svou dobu špičkovým areálem? Od té doby hala sloužila jako centrum sportu, kultury, mezinárodních výstav, společenských a kulturních akcí. V roce 1994 se zde konalo mistrovství světa v ledním hokeji juniorů. Nyní slouží víceúčelová hala frýdeckomísteckému hokejovému klubu a k bruslení veřejnosti. Kapacita haly je 6500 sedících diváků, což je adekvátní počet k městu s 57 tisíci obyvateli.

Obr. 4: Víceúčelová hala dnes, foto autora

Obr. 3: Ocelová konstrukce haly ve Frýdku – Místku, 1978

„Hlavní nosné prvky celé konstrukce tvoří dva střešní rámy tvaru „A“, které jsou situovány symetricky podél podélné osy haly. Konstrukce rámu o rozponu 116 m je řešena jako plnostěnný svařovaný uzavřený profil o proměnné výšce. Průvlaky jsou umístěny ve čtyřech stěnách po obvodu stavby. Konstrukci průvlaků tvoří příhradová konstrukce s proměnnou výškou, staticky působí průvlak jako prostý nosník s převislým koncem. Na hlavní rámy a průvlaky je uložena vlastní nosná konstrukce střechy, kterou tvoří pravouhlý systém příhradových vazníků a plnostěnných výměn a vaznic. Střešní plášť tvoří hliníkové plechy KOB tloušťky 2 mm, skelná rohož 10 mm, parotěsná zábrana, ocelové pletivo, spodní výměny a podhled z hliníkového plechu. Tribuny jsou vytvořeny z plnostěnných svařovaných profilů, na kterých jsou uloženy prefabrikované betonové stupně.“ [3]

„Hala si dodnes uchovává řadu hodnot spojených s neoavantgardními tendencemi šedesátých let a tvaroslovím sedmdesátých a osmdesátých let 20. století.“ [4] Pro valnou většinu obyvatel Frýdku-Místku je právě hala symbolem města. Charakteristický tvar je dobře patrný i na panoramatech z beskydských vrcholů. Dodnes tvoří hlavní dominantu města, přestože k realizaci zamýšleného bulváru došlo pouze částečně. Nové centrum města tak bohužel nikdy nevzniklo. Je to snad tím, že Frýdek-Místek jsou přece jen dvě neslučitelná města, spojená pouze pomlčkou?

V současné době je hala v havarijním stavu. Město do objektu po celou dobu své existence téměř neinvestovalo (výjimku tvoří snad jen nové chladičové zařízení hrací plochy) a dle posledních informací čeká halu demolice. Hala bude pravděpodobně nahrazena nákupním centrem, a to

Obr. 5: Víceúčelová hala dnes, foto autora

i přes hlasitý nesouhlas obyvatel města. Lidé podepisují petice a zakládají organizace podporující zachování haly. Neaktivněji se tímto problémem zabývá občanské sdružení Vize FM. Svůj nesouhlas s demolicí vyjádřila i Česká komora architektů, kdy Magistrátu města Frýdku-Místku doporučila zvážit záměr demolice víceúčelové sportovní haly. Dílčím úspěchem bylo podání žádosti na ministerstvo kultury o zapsání haly jako kulturní památky. Tato žádost byla iniciována občanským sdružením Vize FM a ministerstvo bohužel rozhodlo v neprospěch haly. Odstranění haly tedy již nic nebrání. Vzpomeňme na nedávno realizovanou, rozporuplnou stavbu nákupního centra Kaufland v historické části města. Je demolice víceúčelové haly jen dalším hřebíčkem do rakve umírajícímu městu?

Literatura

- [1] Největší v historii, Mladá fronta XLIV, 19. 3. 1988; Radka Valterová.
- [2] Ing. arch. Kamil Zezula, dostupné z <http://www.vizefm.cz>, 1. 5. 2012.
- [3] ARKAL, s. r. o.: Analýza případné kompletní rekonstrukce Víceúčelové sportovní haly a její srovnání s výstavbou nové haly Polárka, 2011.
- [4] ČESKÁ KOMORA ARCHITEKTŮ: Bulletin české komory architektů, 1/2012.
- [5] o. s. VIZE FM, <http://www.vizefm.cz>.

Ing. arch. Jakub Šebesta

Fakulta stavební, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
Ludvíka Podéště 1875/17
708 33 Ostrava-Poruba
arch.sebesta@seznam.cz

POTŘEBUJE SÍDLIŠTĚ CENTRUM? VÝVOJ NÁZORU NA UMÍSTĚNÍ CENTRA V SÍDLIŠTI KARVINÁ-HRANICE OD 60. LET 20. STOLETÍ DO SOUČASNOSTI

DOES A HOUSING DEVELOPMENT NEED A CENTER? THE DEVELOPMENT OF AN IDEA FOR LOCATING A CENTER IN THE KARVINÁ-HRANICE HOUSING DEVELOPMENT FROM THE 1960S TO THE PRESENT

EVA ŠPAČKOVÁ

Abstrakt

Na příkladu konkrétní lokality v sídlišti Karviná-Hranice autorka zaznamenává vývoj názoru na využití nezastavěných ploch v panelovém sídlišti a hledání jejich podoby po roce 1989 metodou architektonické soutěže. Vývoj území je dokumentován od studií sídliště ze 60. let 20. století až po současnost. Představy architektů o funkci a podobě území jsou porovnány s výsledky anketního průzkumu mezi obyvateli sídliště.

Abstract

Using the example of a specific location in the Karviná-Hranice Housing Development, the author chronicles the development of an idea for the use of the unbuilt spaces of the panel-building district and the search for new schemes through architectural competitions after 1989. The development of the area is documented in studies of the nei-

Obr. 1: Urbanistický plán sídliště Karviná Hranice

ghborhood from the 1960s to the present. Architects' conceptions about the function and the design scheme for the area are compared with the results of a research survey conducted among the residents of the housing development.

1 KARVINÁ-HRANICE JAKO TYPICKÝ PŘÍKLAD ČESKOSLOVENSKÉ SÍDLIŠTNÍ ARCHITEKTURY PŘELOMU 60. - 70. LET 20. STOLETÍ

Sídliště Karviná-Hranice je nejmladším sídlištním celkem postaveným v poválečné Karviné. Zastavění lokality obytným souborem bylo součástí Podrobného územního plánu Karviná-Hranice z roku 1962.¹⁾ V tomto období architekti již nebyli svázáni tvaroslovím „socialistického historismu“ 50. let, zároveň požadavky na hustotu zastavění (počet obyvatel na hektar) a omezení architektonického výrazu staveb dané prefabrikací a panelovou technologií určovalo limity, ve kterých se autoři sídliště mohli pohybovat. Přesto se nedá hovořit o tom, že by architekti v rámci těchto limitů nehledali cesty, jak reagovat na mezinárodní trendy.²⁾ Pro zasazení urbanismu sídliště Karviná-Hranice do soudobého kontextu bychom mohli hledat zdroj inspirace už v zářících městech Le Corbusierových s ideou velkých obytných domů volně posazených v parkové zeleni.³⁾

1) Podrobný územní plán Karviná-Hranice (Sever), Ing.arch. Zoja Wallerová 1962, schválen radou ONV v Karviné 1963

2) V této souvislosti je nutno připomenout, že vliv na architekturu sídliště mělo rovněž zpoždění, které od návrhů z počátku 60. let do realizace sídliště na počátku 70. let činilo deset let. V tomto období ve světovém architektonickém kontextu přicházely nové názory obzvlášť na urbanistickou tvorbu měst, které se ale do sídlištní architektury u nás začaly jen částečně promítat až v 80. letech
3) ŠVÁCHA, R. Le Corbusier. 1.vyd. 1989 s. 34, 39 a 79. Podle Rostislava Šváchy Le Corbusier ve své knize „La Ville Radieuse“ z roku 1935 píše o „třech podstatných radostech“ našeho medita-

Dobové příklady realizací podobných sídlišť najdeme např. ve Finsku (nejznámější Tapiola nedaleko Helsinek). Finská architektura hromadného bydlení s důrazem na začlenění domů do přírodního prostředí i sociálním aspektem byla československým architektům častým vzorem, např. architekt Viktor Rudiš uvádí Tapiolu jako zdroj inspirace pro oceňované sídliště Brno-Lesná.⁴⁾

Z dostupné archivní dokumentace lze dovodit, že koncepce sídliště Hranice byla založena na volné kompozici deskových bytových domů tvořících volné „bloky“ rozmístěné v zeleni.(Obr.1)

Z výkresů je patrné odlišení charakteru ploch bezprostředně navazujících na bytové domy od „zeleně“, která tyto plochy odděluje. Toto dělení se ale ztrácí v podrobnějších výkresech, kde se už tento koncept dále nerozvádí. Dopravní obsluhu sídliště umožňuje okružní komunikace, ze které jsou příjezdy k bytovým domům, ale vnitřní prostory sídliště zůstávají klidové bez automobilové dopravy.

Součástí sídliště byla občanská vybavenost, hlavně školy a školky. Centrální prostor sídliště byl jasně vyznačen obchodním střediskem „Permon“ a propojen s centrální plochou parku. Toto centrum doplňovaly dva další menší obchodní objekty v jiných částech sídliště.

2 ZMĚNY V SÍDLIŠTI PO ROCE 1989

Po roce 1989 přešly v sídlišti Hranice podobně jako na jiných místech republiky nejdříve do soukromých rukou objekty původní občanské vybavenosti v tzv. malé privatizaci, kdy se prodávaly jednotlivé prodejny a komerční prostory, nikoliv budovy jako celek. Později přišla na řadu privatizace bytů, která ale již postupovala metodou prodeje jednotlivých vchodů bytovým družstvům nebo společenstvím vlastníků.

2.1 Plány na využití nezastavěných ploch sídliště

Na počátku 90. let nechalo město Karviná zpracovat studii lokalit vhodných pro soukromé podnikání.⁵⁾ Jed-

tivního života, ke kterým patří dostatek zeleně, vzduchu a slunce.
4) Autoři sídliště Brno-Lesná jsou architekti František Zounek, Viktor Rudiš, Miroslav Dufek a Ladislav Volák (I. ateliér Stavoprojektu Brno), 1961-1968
5) Výběr lokalit pro soukromé podnikání - stavby trvalého charakteru Karviná - I. a II. etapa, Ateliér Linea-spol. s.r.o. Ing.arch. V. Plesník a Ing.arch. M. Kučerová

nou z vybraných lokalit byla i volná plocha ve špičce území u dnešního kruhového objezdu (křižovatka ulic Leonovova a Žižkova). Tato plocha byla v původních plánech sídliště vždy označována jako zezeň v návaznosti na lesopark Dubina a městský hřbitov jihovýchodně od ulice Žižkovy,⁶⁾ jak je patrné z obr.1.

V územním plánu platném v letech 1977-1985 je tato plocha vedena jako „plochy komunální výroby a služeb, technických zařízení a skladů“.⁷⁾ Navazující územní plán schválený 3.10.1989 už tuto plochu vede jako „základní a vyšší vestavěná občanská vybavenost“.⁸⁾

Fakticky tato plocha zůstávala do počátku 90. let stále volná, nezastavěná a původní využití hlinišť zaniklo. Na neobsazenou plochu v blízkosti sídliště i centra města s dobrou dopravní dostupností vypsalo město Karviná v červenci 1992 urbanisticko-architektonickou soutěž.

2.2 Zadání první urbanisticko-architektonické soutěže

Zadání urbanisticko-architektonické soutěže z července 1992 obsahovalo řešení obchodního centra Karviná-Hranice, pravděpodobně v souvislosti se schváleným územním plánem (základní a vyšší občanská vybavenost) a studií využití lokalit pro soukromé podnikání. V rámci dobové představy o rozvoji soukromého podnikání naplňujícím potřebu různorodých obchodů a služeb chybějících v sídlišti bylo zadání soutěže v soutěžních podmínkách specifikováno takto:

- obchodní centrum (obchodní dům)
- administrativní budova s parterem využitým pro obchodní vybavenost a služby
- hotel včetně restauračního zařízení
- církevní objekt (kostel)
- parkovací a odstavné plochy

Kapacity požadovaných funkcí nebyly specifikovány. Účelem soutěže bylo „získání námětů na společensky, technicky a ekonomicky nejefektivnější způsob řešení

6) V minulosti byla plocha využívána jako hlinišť, které po vybudování sídliště postupně zaniklo. Na území jsou komplikované základové podmínky.
7) Směrný územní plán sídelní aglomerace Karviná zpracovaný v roce 1975, Ing.arch. Koval
8) Územní plán sídelního útvaru Karviná zpracovaný v letech 1985-1988, Ing.arch. Jana Šimíčková

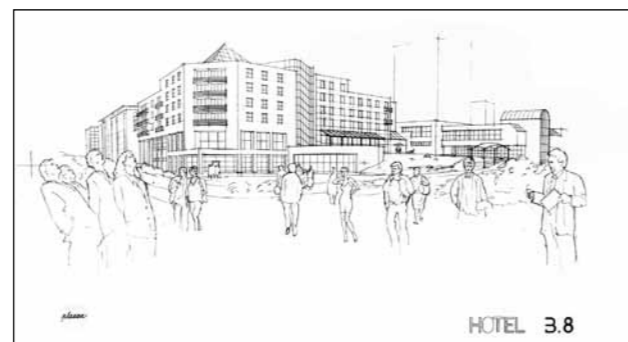

Obr. 2: Soutěžní návrh - model

a realizaci dostavby tohoto obytného souboru.“ Výsledky měly být využity pro „stanovení regulace v daném prostoru a vypsání investorských konkurzů na jednotlivé objekty“. Kritériem pro posuzování návrhů mělo být „vyvážené urbanistické, architektonické a technické řešení..., umožňující postupnou dostavbu požadované občanské vybavenosti“.⁹⁾ Do soutěže se přihlásily pouze dva návrhy, porota v závěrečném protokolu hodnotila jejich kvalitu jako nižší a v návrzích ocenila pouze dílčí přínosy. Porota doporučila uspořádat 2. kolo soutěže a upřesnila požadavky na návrhy (využití městotvorných prvků – ulice, náměstí, zeleň, parter, vyjádření širších vztahů k sídlišti i k městu, dopravní řešení). Porota doporučila zpracovat studii využitelnosti (feasibility study) před vypracováním zadání pro 2. kolo.

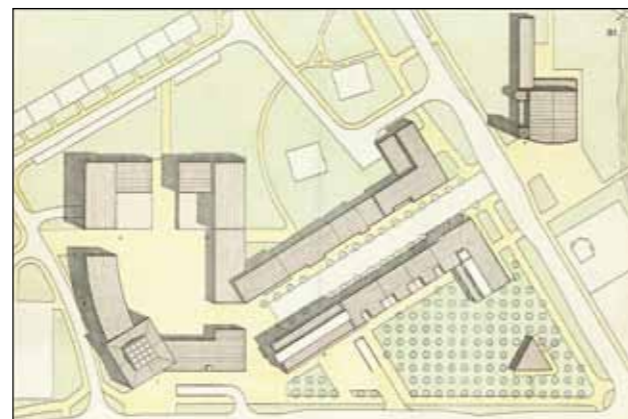
V textových zprávách oba dva autoři soutěžních návrhů

9) Soutěžní podmínky pro urbanisticko-architektonickou soutěž na řešení obchodního centra Karviná-Hranice, červenec 1992

HOTEL 3.8

Obr. 3: Perspektiva

Obr. 4: Soutěžní návrh - situace

hů charakterizují prostředí sídliště jako málo čitelné bez městských prvků a deklarují úsilí po městské organizaci zadaného území s ulicemi a náměstím. Vazby na skutečné komunikační trasy v sídlišti a stávající centrum nejsou specifikovány.

Jeden z autorů doslovně uvádí, že nehledá žádnou vazbu na sídliště, ale vytváří „nové městské prostory, od kterých by se měla perspektivně odvíjet další regulace v území“.

Autorům byly v soutěži uděleny dvě ceny bez udání pořadí. (obr.č. 2) (obr.č. 3) (obr.č. 4)

2.3 Zadání druhé urbanisticko-architektonické soutěže

V dubnu 1993 byly zpracovány nové soutěžní podmínky nové soutěže na tutéž lokalitu. Do přípravy soutěže se zapojil farní a děkanský úřad v Karviné. S požadavkem vybudovat kostel s kapacitou 600 míst se řešil problém, nakolik bude kostel se zvony v souladu s hygienickými předpisy na hladinu hluku v obytné zóně. Po zpracování hlukové

Obr. 5: Soutěžní návrh - 2. cena

studie¹⁰⁾ bylo dohodnuto, že kostel nebude mít zvony. Změnou v zadání soutěže byl požadavek na „ideové“ řešení lokálního centra. Účel soutěže se shodoval s deklarovaným účelem první soutěže. Soutěž byla vypsána jako užší,¹¹⁾ tj. účastníci byli k soutěži vyzváni jmenovitě. V seznamu vyzvaných architektů bylo šest osob, z těchto šesti se čtyři osoby tvořící dva autorské týmy zúčastnily již předchozí soutěže.

Zadání do soutěže bylo formulováno tak, že „vytypované území má převážně sloužit pro lokalizaci občanské vybavenosti“¹²⁾ a konkrétní požadavky na umístění staveb byly tyto:

- komplex církevních objektů – římskokatolický kostel a farní úřad (kapacita 600 míst)
- obchodní vybavenost a služby
- parkovací a odstavné plochy

Administrativní budova a hotel nejsou v soutěžních podmínkách přímo specifikovány.

Kritéria pro posuzování byla stanovena v tomto pořadí: urbanisticko-architektonická koncepce (návaznost na okolí a dosažení městské identity, tvůrčí použití městotvorných prvků, pěší trasy, pohledové osy, náměstí, ulice, zeleň apod.), dále dopravní koncepce, využití území a etapizace výstavby a zohlednění nepříznivých základových poměrů v části pozemku.

10) Hlukovou studii zpracoval Ing. Jaroslav Vrána ze společnosti AVAP Ostrava

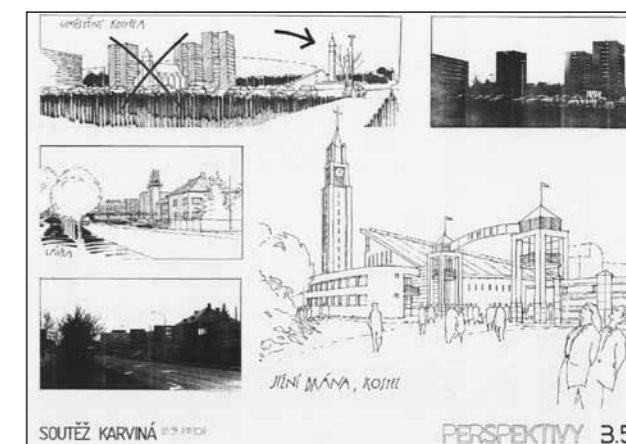
11) Současný soutěžní řád ČKA nazývá tento typ soutěže „soutěž vyzvaná“

12) Soutěžní podmínky pro užší urbanisticko-architektonickou soutěž na ideové řešení lokálního centra Karviná-Hranice, říjen 1993

Obr. 6: Soutěžní návrh - 2. cena

Do soutěže se přihlásily z vyzvaných účastníků čtyři autorské kolektivy. Jeden účastník odstoupil, byly odevzdány tři soutěžní návrhy. Porota neudělila první cenu a konstatovala, že návrhy přinesly soubor námětů k celkové architektonické koncepci, k provoznímu a dopravnímu řešení. Byly

Obr. 5: Soutěžní návrh - 3. cena

Obr. 7: Urbanistická studie centra

uděleny dvě 2. zvýšené ceny a třetí cena. Z oceněných druhou cenou porota doporučila k zpracování urbanistické studie jeden návrh „s ohledem na možnost snadnější realizace po etapách“. (obr. č. 5), (obr.č. 6) (obr. č. 7)

2.4 Zpracování urbanistické studie na lokální centrum Hranice

Urbanistickou studii nakonec zpracoval kolektiv autorů složený ze zástupců obou soutěžních týmů, které získaly druhou cenu. Dominantou byl kostel a fara, soubor obsahoval polyfunkční domy, komerční objekty doplněné sportovními a společenskými objekty (galerie, společenský klub, sportovní a relaxační centrum). V prostoru se mělo nacházet náměstí, jehož „dominantou je kostel, stojící na ose bulváru ústícího do náměstí“. Jako městotvorný prvek byla v návrhu „obchodní ulice (bulvár), spojující náměstí s městským přírodním parkem Dubina. V horní části je bulvár ukončen dominantou kostela. Spodní část je

kompozičně orientována do prostoru vzrostlé zeleně hřbitova“. Cíl studie byl formulován jako „humanizace prostoru na okraji panelového sídliště, které leží na hlavním pěším tahu do historického centra“.¹³⁾

Autoři studie v textové zprávě deklarují, že „nově navržená struktura plynule přechází z měřítka sídliště až na měřítko běžné městské zástavby. Z chaotické kompozice sídliště až na kompozici bloků.“¹⁴⁾ (obr.č.8)

Obr. 8: Provozovna orientovaná do náměstí - současný stav

Obr. 9: Pěší stezka ke Kauflandu (13.10. 2008)

13) Souborné stanovisko k urbanistické studii Karviná-Hranice centrum, únor 1995

14) Karviná-Hranice - centrum, urbanistická studie. Původní zpráva, říjen 1994

Obr. 10: Pěší stezka ke Kauflandu (17.4. 2012)

2.5 Územní plán zóny – lokální centrum Karviná-Hranice

Urbanistická studie byla převedena do Územního plánu zóny – lokální centrum Karviná-Hranice, který byl schválen 28.5.1996. Územní plán zóny obsahuje soubor regulativů platných při zastavování daného území. Architektonicky navazuje na předchozí urbanistickou studii.

2.6 Změna č. 1 územního plánu zóny – obchodní centrum Kaufland

V listopadu 1997 byl zpracován Doplněk územního plánu zóny – lokální centrum Karviná-Hranice změna 1. V části území bylo umístěno velkokapacitní obchodní centrum Kaufland. V odůvodnění změny je konstatováno, že původní návrh počítal s výstavbou realizovanou malými a středními místními podnikateli. Velký mezinárodní řetězec měl zájem o část plochy pro výstavbu supermarketu s parkovištěm. Ve změně územního plánu je požadováno, aby zabranou plochu investor nahradil zelenou střechou

s nízkou a střední zelení. Vzhledem k charakteristice supermarketu jako stavby přesahující místní význam je určen přístup i příjezd z vnějších komunikací. Do plánované plochy „náměstí“ má investor orientovat malý obchod nebo provozovnu – cukrárnu nebo květinářství s možností vstupu na plochu střechu objektu pro rozšíření provozní plochy (od úrovně podlahy supermarketu ve 2. podlaží). (obr. č.9)

Objekt supermarketu byl v místě postaven a do současnosti funguje bez významnějších změn. Tato stavba vyřešila obyvatelům sídliště zásobování potravinami a běžným spotřebním zbožím po sedm dní v týdnu.

3 „SÍDLIŠTE NA PŘÁNÍ“ – VÝSLEDKY ANKETNÍHO PRŮZKUMU

V roce 2008 zpracovávala autorka článku Projekt regenerace panelového sídliště Karviná-Hranice. Součástí projektu byl anketní průzkum¹⁵⁾ mezi obyvateli sídliště. Předmětem průzkumu byly potřeby obyvatel, jejich preference určitého typu prostředí pro bydlení a spokojenost s prostředím sídliště a dosažitelností občanské vybavenosti. Je zajímavé porovnat údaje z ankety se zadáním pro návrhy lokálního centra a porovnat, co bylo prioritou pro hodnocení návrhů v soutěži a co upřednostnili obyvatelé sídliště.

Účastníci ankety preferovali **bydlení s dostatkem volných ploch a zeleně** v kontaktu s přírodou. Obyvatelé akcentovali **význam úpravy a údržby zeleně** a venkovních ploch sídliště. Nepotvrdila se představa, že obyvatelé sídliště ocení „zahuštění“ volných ploch další výstavbou. Zanedbatelný je počet preferencí bydlení v husté zástavbě městského centra.

Vysoký podíl obyvatel sídliště nakupovalo potraviny a zboží denní potřeby na sídlišti – vzhledem k rozsahu obchodní sítě lze odvodit, že většina těchto nákupů se koná v supermarketu Kaufland. Nepotvrdil se předpoklad, že do Kauflandu budou hlavně jezdit zákazníci odjinud, obyvatelé sídliště Hranice tento obchod pravidelně využívají a velmi často tam docházejí pěšky. Z toho vyplynul jejich

15) Anketa byla zpracována autorkou textu ve spolupráci s PhDr. Martinem JemelkouPhD. a byla součástí textové části projektu. Anketa proběhla od 16. do 30.9. 2008 a zúčastnilo se jí 625 respondentů. Rozdáno bylo celkem 3212 kusů dotazníků (do všech domácností v sídlišti).

konkrétní požadavek - potřeba zbudování **pěšího chodníku ke Kauflandu** z východu od ulice Žižkovy. (obr. č. 10)

Obyvatelé sídliště akcentovali nepřítomnost provozoven drobných služeb a kulturní centrum. Nedostatek nákupních možností v malých obchodech nepociťovali.

Velmi zajímavá z pohledu tématu tohoto textu otázka, jestli obyvatelé sídliště postrádali v sídlišti přirozené centrum. Odpovědi shrnuje tabulka:

Tab.1: Anketa v sídlišti Hranice (2008)

Odpovědi na otázku: Postrádáte v sídlišti přirozené centrum? Pokud ano, mělo by jím být...

Kategorie	Počet hlasů	
	Abs. Počet.	%
náměstí	64	10,2
park	63	10,1
kostel	14	2,2
Obchodní centrum	43	6,9
Kulturní a komunitní centrum	95	15,2
Sportovní centrum, sportoviště	94	15,0
Jiný objekt	6	1,0
Přirozené centrum nepostrádám	212	33,9
Bez odpovědi	34	5,5
Celkem	625	100

Výsledky odpovědi na otázku o přirozeném centru v sídlišti byly ve vyhodnocení ankety interpretovány takto:

„Pominu-li skupinu respondentů, kteří na uvedenou otázku neodpověděli (5,5 %), zdánlivě nejvýrazněji jsou zastoupeni respondenti, kteří v prostoru sídliště nepostrádají přirozené centrum (33,9 %).“

Mnohem početnější skupinou jsou však respondenti, kteří přirozené centrum postrádají, ať už by se mělo jednat o budovu (39,3 %), nebo upravené prostranství v podobě náměstí nebo parku (20,3 %).

Ve volbě ideálního sídlištního centra v podobě budovy anebo areálu budov preferují respondenti takřka stejnou měrou budovu kulturního nebo komunitního centra (15,2 %), resp. budovu sportovního centra nebo sportoviště (15,0 %).

Dostupnost obchodních, resp. prodejních zařízení odsovává zájem o obchodní zařízení v podobě sídlištního centra až na jedno z posledních míst (6,9 %), které zaujímá sakrální budova (2,2 %) nebo jiná zařízení (1,0 %).

Šest respondentů vyjádřilo požadavek, aby přirozeným sídlištním centrem byla jiná budova nebo prostranství, než byly nabízené varianty: ve většině případů se jednalo o obchodní zařízení pro kutily (Obi, Hornbach apod.).¹⁶⁾

4 CENTRUM SÍDLIŠTĚ PO DVACETI LETECH

Představy o možnostech a podobě sídlištních celků se za posledních dvacet let proměnily stejně, jako se proměnily ekonomické i společenské předpoklady pro jejich fungování. Architekti dlouhou dobu většinou zastávali názor, že bydlení v sídlišti je jakýmsi reziduem z období socialismu a postupně se je podaří přestavbami a dostavbami proměnit v typické město s blokovou strukturou ulic a náměstí s obchůdky v přízemí domů. Tento předpoklad se po více než dvaceti letech nenaplnil. Někdy se dokonce zdá, že různé dostavby a přestavby v sídlištních kvalitě bydlení v těchto místech zhoršují. Zaplňování volných ploch, které měly v původní koncepci přinést do sídliště slunce, světlo a vzduch a obyvatelům pocit života v přírodním prostředí, je obyvateli sídlišť často vnímáno negativně.

4.1 Vědomí hodnoty sídliště

Až v současnosti je patrné, že si někteří obyvatelé sídlišť i část architektů kladou otázky spojené s hodnotami bydlení na sídlišti. Uvědomují si hodnoty, které sídlištní architektura může představovat, ať už se jedná o samotné panelové obytné domy, nebo objekty obchodních center, škol a školek i další občanské vybavenosti. Architektura těchto objektů se v konceptu zas tak výrazně nelišila od toho, co se ve stejné době stavělo jinde v Evropě. Co se odlišovalo výrazně, to byla kvalita provedení a architektonický detail, úroveň úpravy veřejných prostorů a všeobecně dlouhodobá úroveň údržby budov i veřejných prostranství.

4.2 Počátky privatizace

V textu se ohlížím za historií plánů a strategií, které vznikaly a zanikaly v jednom sídlišti, které jsem si vybrala jako příklad tohoto vývoje. V období těsně po sametové revoluci

¹⁶⁾ JEMELKA, M. Karviná-Hranice, sídliště na přání. Vyhodnocení dotazníkového šetření. 2008

dobová idea rozvoje malého a středního podnikání ovlivnila společenskou představu o tom, jak by mělo vypadat hmotné prostředí pro tento vývoj. Tak se postupně z prázdné plochy vytvářené pro rozvoj „soukromého“ podnikání stalo „lokální centrum“. V místě, které v původních plánech architektů bylo „zelené“ a měla se tudy tlačit příroda mezi obytné domy (a ve skutečnosti to byl z dnešního pohledu vlastně „brownfield“) mělo být plánováno „nové“ centrum sídliště.

4.3 Staré centrum

Původní centrum sídliště, které ale autoři původní koncepce umístili i postavili jinam (možná do skutečného středu – centra sídliště) a které v té době jako obchodní centrum fungovalo, bylo rozprodáno jednotlivým majitelům. Tím jeho vizuální úroveň na dlouhé roky značně poklesla a až v současnosti lze pozorovat úsilí o úpravu zanedbaných budov. Veřejný prostor původního centra je stále v podobě, kterou mu vtisklo socialistické stavebnictví.

4.4 Architektonická soutěž

Obecně lze považovat hledání podoby nezastavěného pozemku ve veřejném prostoru pomocí architektonické soutěže jako velmi pozitivní. Je ovšem otázkou, do jaké míry výsledek naplnil očekávání a jakou kvalitu přinesl. Pro soutěž je velmi důležité správně formulované zadání a přesné posouzení výsledků. Je překvapivé, jak konkrétní zadání bylo pro soutěž formulováno, přestože soutěž byla prezentována jako ideová (soutěž z roku 1993 to měla i v názvu). To možná neumožnilo soutěžícím vyjádřit se přímo k náplni daného místa, k jeho prvotnímu konceptu.

První soutěž byla obeslána pouze dvěma návrhy, což pro vyhledání idejí není dostatečný počet. Navazující druhá soutěž probíhala jen s malým odstupem po první jako vyzvaná. Vyzvaných soutěžících týmů bylo jen o jeden víc, než v předchozí soutěži, u které byl malý počet účastníků negativně hodnocen. Malý počet vyzvaných účastníků je v rozporu s hodnocením první poroty, která konstatuje malý počet soutěžních návrhů a jejich pouze průměrnou úroveň. V žádné ze dvou soutěží nebylo dost návrhů, aby porota mohla vybrat přesvědčivé a nosné řešení.

4.5 Obsah zadání

Vyjmenované požadované funkce „nového centra“ neodpovídaly potřebám a možnostem sídliště i města jako

celku. Za uplynulých dvacet let se v Karviné nepostavila ani velká administrativní budova, ani nový hotel s kongresovým sálem. Nový kostel pro 600 věřících se zcela vymykal možnostem a skutečným požadavkům. V sídlišti bylo přestavěno několik objektů na prodejny a restaurační zařízení a problémem dnes není jejich kapacita, ale spíš úroveň poskytovaných služeb. Nenaplněné zůstaly požadavky občanů na centrum kulturní nebo sportovní, která by doplnila nabídku na trávení volného času.

4.6 Pohled architektů

Architekti v průvodních textech k projektům ze začátku 90. let popisují sídliště jako dezurbanizovanou, téměř beztvorou hmotu, kam je bezpodmínečně nutné vložit řád a systém. Používají více či méně tradiční „městotvorné“ prvky, které umísťují na zadanou plochu a vazbu na okolí dokládají velmi volně případně vůbec ne. Jaksi pod čarou se očekává, že okolí se postupně do nového řádu zapojí. Od nového centra se očekávala gravitační síla, která by obyvatele přivábila, i když v návrzích nebylo podrobněji doloženo, jak a proč vůbec by obyvatelé vlastně měli toto místo navštěvovat. Architekti byli v návrzích ovlivnění postmodernismem, který se k nám dostal v 80. letech.

Přestože výsledný návrh dokládá možnost etapizace při výstavbě, nenašel se žádný investor, který by se do takto koncipovaného projektu pustil a bulvár a náměstí skutečně postavil. Na část plochy bylo vydáno dokonce územní rozhodnutí ke stavbě bytových domů, ale záměr nakonec nebyl realizován.

4.7 Stavba Kauflandu

Požadavek na začlenění Kauflandu do schváleného Územního plánu zóny byl zapracován do stávajících regulativů. Obchodní centrum bylo umístěno tak, aby aspoň část plánů na zastavění lokality mohla být někdy realizována. Výsledkem tohoto přístupu je malá provozovna v patře nad obchodní plochou, otočená do budoucího „náměstí“, dodnes hledící osaměle do volné plochy využívané jako příležitostně parkoviště (obr.č. 9). Potenciál obchodního prostoru vytvořit místo setkávání obyvatel při cestě za každodenním nákupem zůstal nevyužitý. Architektura stavby prostředí ničím neobohacuje. Možnost vytvořit kolem vstupu do supermarketu malý společenský prostor s kavárnou a příchodem k obchodům, jak je to běžné u podobných

obchodních center v zahraničí,¹⁷⁾ nebyla stavebníkem či autorem stavby akceptována.

Jak vyplývá i z výše zmíněné ankety, obchodní prostory jsou pěšky ze sídliště špatně dostupné, i když stojí na jeho území. Potřeba zbudovat chodník ze sídliště od západu k obchodnímu centru zůstala dodnes nevyslyšena a obyvatelé překonávají svažité terén po vyšlapané stezce v trávníku (obr.č. 11)(obr. č. 12). Všichni pěší zákazníci se musí dostat ke vchodu do supermarketu přes plochu parkoviště a každodenně chodí k zastávkám MHD kolem zásobovacího dvora.

Přes všechny zmíněné nedostatky se na stavbu Kauflandu nedá hledět pouze kriticky. Supermarket se obyvatelům postaral o zásobování potravinami, což byl v socialistických sídlištích často problém. Pokud by stavba v detailech lépe odpovídala potřebám lidí a byla by to jen o trochu lepší architektura, byla by na svém místě. Koneckonců svým pojetím možná trochu připomíná „komunální výrobu a služby, technická zařízení a stavby“, kterým byla plocha v jednom z dávných územních plánů určena.

5 ZÁVĚR

V článku se snažím popsat vývoj jednoho dílčího prostoru v panelovém sídlišti. Vzhledem k tomu, že se jedná z pohledu historie architektury o vývoj doposud neukončený, smyslem textu je poukázat na úskalí, která s sebou nesou dostavby a přestavby v panelových sídlištích v nedávné minulosti i v současnosti (a pravděpodobně i v budoucnosti).

Přestože všichni zúčastnění měli tu nejlepší vůli postupovat správně a dokonce v určité fázi zvolili pro vyhledání nejlepšího řešení architektonickou soutěž, výsledek plánovaným řešením neodpovídá. Drobné detaily v jednotlivých etapách plánovacího procesu nakonec značně ovlivnily očekávaný výsledek.

V sídlišti Karviná-Hranice stále výrazné centrum chybí. Obyvatelé však jeho absenci nevnímají jako největší nedostatek prostředí, kde bydlí. Původní centrum sídliště trpí nedostatkem kvalitní náplně a nekonceptností při opravách a úpravách komerčních prostorů, stejně jako zasta-

¹⁷⁾ Viz například obchodní střediska rakouského prodejce MPREIS Warenvertriebs GmbH

ralostí a neúdržbou veřejného prostoru. Nové „centrum“, které představuje supermarket, je sice intenzivně navštěvováno, ale vazba na sídliště je slabá a chybí kultivované příchody pro pěší. Architektura budovy splňuje pouze základní potřebu nákupů v krytém prostoru. Pro obyvatele a uživatele prostorů a staveb v sídlišti je rozhodující pro vnímání charakteru a hodnoty prostředí kvalitní architektonický detail, se kterým přicházejí denně do kontaktu. Kvalitní detaily byly slabinou sídlišť v minulosti a dnes tomu bohužel není o mnoho jinak.

Zdroje

ARCHIVNÍ DOKUMENTY POSKYTL ODBOR STAVEBNÍ A ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ STATUTÁRNÍHO MĚSTA KARVINÁ

Literatura

ŠVÁCHA, R. Le Corbusier. 1.vyd. Praha: ODEON 1989 ISBN 80-207-0768-9

FRAMPTON, K. Moderní architektura: kritické dějiny. česky 1.vyd. 2004. ISBN 80-200-1261-3

KRUPKOVÁ L., KUFA M. Historie územního plánování statutárního města Karviné. 1.vyd. Karviná

Ing. arch. Eva Špačková

Katedra architektury Fakulty stavební VŠB-TU Ostrava

Ludvíka Podéště 1875/17, 708 33 Ostrava-Poruba

Česká republika

eva.spackova@vsb.cz

RESIDENTIAL ARCHITECTURE IN THE UPPER SILESIA IN THE 80S OF 20TH CENTURY

JAN PALLADO

Abstract

Residential architecture of the part of Upper Silesia belonging to Poland, in the 80s decade of 20th century was created in a specific political, economic and social context. It was a period of disintegration of the communist system started with the birth of „Solidarity“ and finished with a change of political system in Poland.

At the same time it was a period of redefinition in the world architecture. The new ideas started to come to Poland with a slight delay and they opposed the modern doctrine with the need of variety, complexity and „human scale“ of urban environment. Post-modernism, and especially its postulates concerning a return to traditional shaping of public space and development of historic forms of buildings, were met with positive response in Poland.

The growing awareness among Upper Silesia architects, concerning world trends in residential architecture of that time, was related to growing social acceptance of residential developments of cities and workers districts from the second half of 19th and the beginning of 20th century. Initially treated as unwanted and problematic heritage, with time it turned out to be, especially for young architects, the subject of emotional identification and creative inspiration.

1. POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL CONTEXT

Residential architecture of the part of Upper Silesia belonging to Poland, in the 80s decade of 20th century was created in a specific political, economic and social context. It was a period of disintegration of the communist system started with the birth of „Solidarity“ and finished with a change of political system in Poland. The economic crisis lasted and its part concerned collapse, at the end of 1970s, of mass residential development. People born after 1945, who did not experience the war trauma or post-war Stalinist indoctrination, started to play a more and more signifi-

cant role in the social and professional life as well as within the community of architects.

At the same time it was a period of redefinition in the world architecture. The ideas of Kevin Lynch, Jane Jacobs, Robert Venturi or Gordon Cullen, started to come to Poland with a slight delay and they opposed the modern doctrine with the need of variety, complexity and „human scale“ of urban environment. Post-modernism, and especially its postulates concerning a return to traditional shaping of public space and development of historic forms of buildings, were met with positive response in Poland.

In 1981 a world congress of the International Union of Architects took place in Poland providing an unprecedented opportunity for the Polish architects to initiate international contacts and to exchange opinions with architects from all over the world. Soon after two important books were published in Poland in 1983 Małe zespoły mieszkaniowe [Small residential complexes] by Paulhans Peters and Rolf Rosner [22], and in 1985 Kształtowanie zespołów mieszkaniowych [Shaping of residential complexes] by Hanna Adamczewska – Wejhert [1], promoting residential developments on a small scale and varied form, facilitating identification of people with their place of residence.

2. DESIGNS

The growing awareness among Upper Silesia architects, concerning world trends in residential architecture of that time, was related to growing social acceptance of this part of architectural heritage of Upper Silesia, which under the communist rule was questioned due to its German and capitalists roots. It mainly involved residential developments of cities and workers districts from the second half of 19th and the beginning of 20th century. Initially treated and unwanted and problematic heritage, with time it turned out to be, especially for young architects, the subject of emotional identification and creative inspiration. The example of such a change of awareness was the social resistance against

demolishing „Giszowiec“ colony in Katowice, which split the community of architects to a large extent in accordance with age criteria.

Search for regional identity in shaping residential architecture on the basis of local archetypes became visible in the national competition for residential developments for the Katowice Province, conducted in 1983 [13], especially in awarded and distinguished works of Andrzej Duda and Henryk Zubel, Maciej Borsa, Piotr Kozłowski and Barbara Borsa, Barbara and Piotr Średniawa, Andrzej Gałkowski, Damian Ligendza and Czesław Sułek and the author of this article.

The awarded work of Andrzej Duda and Henryk Zubel proposed a dense, regular, orthogonal system of development, growing along or up the plot. The development had traditional architectural form with steep roofs, extensions and garden houses.¹⁾ Maciej Borsa, Piotr Kozłowski and Barbara Borsa proposed unpretentious, vernacular architecture of detached houses of various sizes, in picturesque, free systems of developments.²⁾ The work of Barbara Średniawa and Piotr Średniawa also proposed developments that were traditional in form, implemented by stages, with a system slightly less rigorous than it concerned the work of Duda and Zubel, however not as free as it was in the work of the Borsas and Kozłowski.³⁾ Andrzej Gałkowski, Damian Ligendza and Czesław Sułek proposed developments in the form of short stretches of traditionally shaped, single-family point, terraced, and chain developments and small multi-family houses.⁴⁾

1) The following people were the consultants of the work: Mieczysław Król, Jerzy Witeczek and Urszula Jezierska. In the opinion of the competition's jury: „This model as well as proposals of the atmosphere of developments, accurately refer to regional preferences (family bound –neighbourhood bound).” [13, p. 56]

2) The work „was especially distinguished for the design method and courage in looking for spatial solutions referring to intentional activity of inhabitants inspired by the architect.” [13, p. 58]

3) In accordance with the opinion of the jury „the distinction was granted for finding a climate, fine and varied scale in architectural solutions in the spatial system with simple construction system in reference to tradition of the Silesia region...” [13, p. 60]

4) The opinion of the competition's jury was as follows: „The distinction is granted for small scale solution concerning urban interiors and restitution of traditional urban elements. A positive evaluation was given to attempts to refer to traditional Silesia architecture in form, function and manner of use with simple and clear functional system of buildings.” [13, p. 61]

My, awarded, competition work,⁵⁾ was a result of initiated earlier searches for a formula of residential developments for Upper Silesia, with effects in the form of theoretical models for point forms of dense single family developments: four-, six- and eight- semi-detached dwellings [21]. Then, I developed theoretical models of piled up forms of this kind of development [9], [20], and during the next 20 years I introduced them to my designs and let to their performance. The specific atmosphere of 80s of the 20th century, inclining to looking for alternatives for the totalitarian residential developments of 1970s, in this case had its share in working out solutions that proved to be good after many years, in a completely changed political, social and economic surroundings.

Fig. 1. Leszczyny – Czerwionka, Furgoła Street. Architect: Janusz Waligóra. Phot. Dorota Zyguła.

3. PERFORMANCES

3.1. Leszczyny-Czerwionka, Furgoła Street (fig. 1)

The most spectacular project of the residential complex in 80s of 20th century in Upper Silesia concerns the

5) In the second stage of the competition Janusz Kapitoński and Aleksander Skupin cooperated with me; Mieczysław Król was a consultant. The competition's jury justified the award granting in the following way: „The work gets the award for innovative, revealing approach to the used form of development in the area of Silesia („familoki [Silesian multi-family houses “). With dense, disciplined layout a high residential usability standard and interesting, expressive body was achieved; high intensity of developed area use, as an economic asset at the same time gives a chance for making free areas available for individual exploration (gardens) and team exploration (playground areas, recreation); it results from the organic relation of the function with body shaping and architectural detail.” [13, p. 57]

building in Leszczyny-Czerwionka, in Furgoła and 3 Maja Street, designed between 1980–1981 by Janusz Waligóra. It is located in a little town and it immediately became its predominant feature and at the same time an accumulation of local ambitions and inspirations. Divided body of development grows in the direction of the main square getting an accent in the form of a clock tower. The building is full of references to the traditional architecture of the region, in the form of piling up, one on the other, extensions, little roofs and balconies. The author of the design, Janusz Waligóra, moreover admitted that he is „fascinated by Japanese architecture, not so much by its form, but more by emotions he reads in it” [4, p. 15].

The building got the Award of the Year of SARP Association of Polish Architects, for „creating high spatial values, by harmonious integration of the complex into landscape and organization as well as identification of the little town space, creation of humanistic living environment by proper scale and architectural form to the satisfaction of the inhabitants. (...)” (Architektura, 1989, no 1, p. 14). Maciej Borsa describes the impact of the object on the awareness of the inhabitants and looks of the little town in the following way: „Nobody wants to build here blocks of flats any more. (...) Even today we can see more and more new successful objects, each square is taken care of, carefully managed. Over a few years there were lots of changes here, due to one project that awakened emotions and freed awareness of deeply hidden needs” [5, p. 15].

3.2. Ruda Śląska, Katowicka and Obrońców Westerplatte Street (fig. 2)

A similar building, but slightly more reserved in the manner of shaping the developments, is located in Ruda Śląska at the junction of the following streets Katowicka and Obrońców Westerplatte, realized between 1986–1988 in accordance with the design of Piotr Fischer and Henryk Nawratek. The building is a completion of a corner of a city quarter. Border developments, multi-fall roof with dormers, porches and shutters, arch heads of passage and drive way, staircase in the form of tower emphasizing the corners of the quarter – these are elements of consci-

Fig. 2. Ruda Śląska, Katowicka and Obrońców Westerplatte Street. Architects: Piotr Fischer, Henryk Nawratek. (Phot. Dorota Zyguła.)

ous reference by the authors to traditional developments of Silesia cities and towns. The authors got for the design the Distinction of the Award of the Year of SARP for the year 1988.⁶⁾

3.3. Housing Estate Kokociniec pod Lasem in Katowice (fig. 3)

A similar distinction, in the following year, was received by Ryszard Jurkowski, Janusz Kapitoński and Jan Pallado⁷⁾ for the implementation of the design of a residential complex Kokociniec pod Lasem in Katowice. The axis of the assumption is a pedestrian street that at the closing has buildings with especially formed, symmetrical façades. At its both ends various size squares were designed

6) While commenting on the design Zyta Kusztra drew the attention to the fact that the authors aimed at ensuring material, aesthetic as well as acoustic comfort for the inhabitants via zoning of functions in the scale of the building and particular apartments, traditional longitudinal system of walls and properly selected architectural details of external partitions [18, p. 25].

7) The correct, full composition of the authors team is provided in the publication of Maciej Borsa [6, p.50], Peter G. Fauset [10, p. 48] and Jeremi T. Królikowski [15, p. 25], [16, p. 19], whereas Irma Kozina [14, p. 472] and Lech Szaraniec [26, p. 466] mention only Ryszard Jurkowski, who was the main designer of the Housing Estate, and then a designer of a few neighbouring buildings. Lech Szaraniec introduced the name „Sadyba“ of the whole area, incorrectly providing that it was all designed by AIR Company, whereas the Housing Estate Kokociniec pod Lasem was designed in Katowice Inwestprojekt.

Fig. 3. Housing Estate Kokociniec pod Lasem in Katowice. Architects: Ryszard Jurkowski, Janusz Kapitoński, Jan Pallado. (Phot. Dorota Zyguła.)

where little buildings with different architectural form were located.⁸⁾

3.4. Housing Estate Dąbrówki in Wodzisław Śląski (fig. 4)

Housing Estate Dąbrówki in Wodzisławiu Śląskim is a one more design of the same team of designers. Similarly like in the case of the Housing Estate Kokociniec pod Lasem, Housing Estate Dąbrówki also has composition axis connecting two squares. One of them has a more „urban“ character and the second one is more „housing estate“-like. Small scale development constitutes paths along streets and around squares, and the closer one gets to the greenery of neighbouring ravines, surrounding the area of the housing estate, the more turns into detached developments, however their regular system creates next axes and view openings.⁹⁾

8) Jeremi T. Królikowski characterised the Housing Estate in the following manner: „There are simply houses that look like houses, real streets and little streets, squares and little squares, gardens that make the whole complex to be a city in a garden (...)

And even though the aspiration to live in a house with a garden is strong also in other places in Poland, it is a trend that exists all over Europe and not only there, then however, among Polish architects the Silesia architects went the furthest way on the path to come back from the land of blocks of flats to the land of houses.” [16, p. 18]

9) After years, Jeremi T. Królikowski wrote about this Housing Estate: „Its concept was simple, although revolutionary at that time. It was about (...) creating a cosy feeling and spatial system. It was about reversal of at that time applied rules of creating cosmic spaces in which one would be able to wander around cuboidal blocks” [15, p. 26].

Fig. 4. Housing Estate Dąbrówki in Wodzisław Śląski. Architects: Ryszard Jurkowski, Janusz Kapitoński, Jan Pallado. (Phot. Dorota Zyguła.)

Ewa Przystaszewska – Porębska within the discussion of the editorial team in the magazine *Architektura* expressed the following opinion: „It is known that there shall be something on the view axis, it is known that nature shall be included in architecture. You can read it in every single book (...). And in Silesia, in many projects it is really so. In Wodzisław you walk down the street and at the closing in fact there is a characteristic building or you can see a patch of forest. Where there is a ravine, then the development is slightly bended, changing its shape in relation to foundations in such area” [24].

3.5. Housing Estate H-7 in Tychy (fig. 5)

Designed at the close of 70s of 20th century and built in the year 1985, the Housing Estate H-7 in Tychy was a crucial achievement in the field of residential architecture, not only in Upper Silesia. Stanisław Niemczyk jointly with Jacek Hajkowski proposed development in the form of many-sided, not closed, softly outlined quarter, with freely formed façades and high, covering two-storey lofts, reduced by the roof slopes. Breaking up of the building shape, steep roofs, differentiation of the façade material and architectural detail, create picturesque developments, and inside a cosy yard with gardens for the inhabitants of the ground floor.¹⁰⁾

Irma Kozina noted the compliance of this Housing Estate’s architecture with the theses of Christopher Alexander from the famous *A Pattern Language* (1977) [14, p. 472].

10) The free, picturesque architecture was created with use of large size wall, ceiling and stair pre-fabricates, so far being only the material for simple, repetitive, banal blocks of flats, and the Contractor was Kombinat Budowlany Tychy, that had been erecting such blocks for years.

Fig. 5. Housing Estate H – 7 in Tychy. Architects: Stanisław Niemczyk, Jacek Hajkowski. (Phot. Dorota Zyguła.)

Whereas Dariusz Bartoszewicz noticed its analogy to a fortress in the manner of forming the Housing Estate, and he wrote as follows: „The architect is defending himself from industrial, large panel, block construction that is coming from everywhere and therefore his Housing Estate has a fortified nature. The Niemczyk’s fortress marks a border point - the freely built city and its peripheries with detached old houses made of red brick. It is also a border in time. It closes the chapter of architecture specified imprecisely as modernism and opens a new one also not exactly placed in time frames” [3, p. 7]

It may be added that it coincides with the postulates of Oskar Newman, included in *Defensible space* (1978), now more than then valid in Poland, when there is a need to protect ownership and there is a sometimes exaggerated feeling of threat, incline for search of „defensible” residential space. Niemczyk and Hajkowski were ahead of their times also in one more aspect, proposing - a decade prior to political system’s change, restoration of original ownership divisions¹¹⁾ or premises for individual commercial activity.¹²⁾

3.6. Housing Estate Waryńskiego in Mikołów (fig. 6)

One more famous housing estate from the discussed period, built in accordance with the design of Stanisław Niemczyk (jointly with Marek Kuszewski and in cooperation with Jacek Hajkowski and Anna Kuszewska), is located in Mikołów in Waryńskiego Street. Steep at this place slope

11) [14, p. 472]

12) [3, p. 7]

Fig. 6. Housing Estate Waryńskiego in Mikołów Architects: Stanisław Niemczyk, Marek Kuszewski, Jacek Hajkowski, Anna Kuszewska. (Phot. Dorota Zyguła.)

of the valley of Jamna Stream was developed by groups of one- and two-staircase multi-family houses with characteristic steep gables. Sophisticated urban composition, operating with sequences of various combination of buildings and clearly formed public spaces, creates here unique, nostalgic panorama of a medieval little town.

Even stronger impression is made during wandering along the streets of the Housing Estate when new perspectives keep opening and in which brick gables of houses seem even more soaring, bringing an association with the architecture of Hanseatic cities, or as Peter G. Fauset wants it, with Dutch ones.¹³⁾ These connotations have little to do with the history of Mikołów, a town of medieval origin indeed, but with completely different that Baltic or Northern Sea harbour cities, highland location, milder climate and different in proportions, more „stocky” architecture. Therefore, it is a moving, author’s vision of an ideal place to live, deeply rooted in history, interpreted however with almost fairy tale like freedom. It also concern architectural detail, in particular the delicate, metal structure of little roofs and openwork housing of balconies in the form of multi-story, elaborate decoration.¹⁴⁾

13) [10, p. 49]

14) According to Dariusz Bartoszewicz the architecture of this Housing Estate „makes a fantastic and dreamlike impression compared with what has been built so far” [3, p. 3]. It is even more surprising due to the fact that the structure of buildings was made by means of commonly used from 70’s, stiff large panel system W-70.

Fig. 7. Katowice, Dziećwieciu z Wujka Street. Architects: Ewa Tatar, Jan Woch. (Phot. Dorota Zyguła.)

Fig. 8. Tychy, Piłsudskiego Street. Architects: Andrzej Czyżewski, Józef Kukłok – Opolski, Czesław Sułek. (Phot. Dorota Zyguła.)

3.7. Katowice, Dziećwieciu z Wujka Street (fig. 7)

A residential complex in Dziećwieciu z Wujka Street was designed in 1988 by Ewa Tatar and Jan Woch. Twice broken stretch of development appoints a garden open in the south in the trapezium shape with edges in the form of stretch of gardens for the inhabitants of the ground floor. Carved façades, in which alternately brick facing and plaster were used, as well as numerous extensions, dormers, balconies, arcades and a corner tower, create atmospheric architecture with scale and climate of a mining town, the more suggestive that in the background rose the buildings and chimneys of „Wujek Coal Mine“.

The most original part concerns the western section of development, consisting of two parallel wings with common court covered with a glass roof. This solution, bringing associations with nineteenth century Parisian phalanstère or familistère from Guise, was deeply considered and carefully developed. Two upper storeys include apartments accessible from the gallery with stairs leading to them and which are perfectly integrated in the space of the court with full balustrade and rounded foot-paces. On the lower storeys duplex apartments were designed with rooms lighted only from the outside, from the side of gardens belonging to apartments, due to which the lower part of the internal neighbourhood area may be freely used by all inhabitants.¹⁵⁾

3.8. Tychy, Piłsudskiego Street (fig. 8)

Grand Prix Award at the Province Review of Architecture, a residential complex in Tychy located in Piłsudskiego Street (former Hanki Sawickiej Street), designed by Andrzej Czyżewski, Józef Kukłok – Opolski and Czesław Sułek, creates a regular quadrilateral, standing out from the dispersed residential developments in this part of the city. It is made by houses with regular system of repeated segments and visible large-panel structure to which decorative finishing and richly formed entry elements were added, and in place of system walls of staircases, individually designed elements were placed. The composition of the system building shape with fashionable applications, not rare in earlier and later projects from that period, was in this case especially skilfully conducted, creating a cohesive architecture in the scope of style and unified urban interior. Detail referring to history, especially a roofed gallery over the entry to the garages, bringing associations with a cloister, caused that the „Wawel“ name clung to the complex¹⁶⁾ and its style was recognised as post-modern.¹⁷⁾

3.9. Bytom, Wyzwolenia Street (fig. 9)

15) Ewa Przystaszewska-Porębska describes the space in the following manner: „Simple, well-thought details (barriers made of bended pipe, distribution of lights, suggesting street lighting on the ground floor, individual solutions of gallery finishing in the form of balconies etc.) prove the solidity of design and implementation” [23, p. 10].

16) [4, p. 10]

17) [14, p. 472]

Fig. 9. Bytom, Wyzwolenia Street. Architects: Henryk Nawratek, Piotr Fischer. (Phot. Dorota Zyguła.)

The building in Wyzwolenia Street in Bytom was built between 1983 – 1986 according to the design of Henryk Nawratek and Piotr Fischer, it has a shape of letter „L” in the projection. It is a clear corner of a chaotic collection of big blocks of flats, introducing there a little space order, based on classic rules of town planning and architectural composition. The composition includes two symmetric wings with arch vaulted loggias, connected by cascade formed corner. The town planning meaning of this part of the building is emphasised by corner loggias and arcades under them, a glazed corner of the staircase and corner windows of side wings of the building, ordered along an axis in relation to bisector of the contact angle of wings. The shaping of the corner as inter-penetrating simple building shapes, as well as its articulation, refer to the tradition of modernism, but the colonnade of arcades with stepped heads, red pillars and arch vaults decides about the post-modern style of the building.¹⁸⁾

3.10. Gliwice, Mikołowska Street (fig. 10)

The residential complex in Gliwice in Mikołowska Street, designed by Marek Gachowski and Stanisław Lessear, constitutes a completion of the fragment of eastern frontage of the street. The development is made of six-storey, impressive buildings with service facilities on the ground

18) Peter G. Fauset recognised the building as a proof that not all Polish architects turned into native tradition rejecting the rules of modernism movement, hence he noticed in the design of Nawratek and Fischer the influence of modernist architecture of the West [10, p. 49].

Fig. 10. Gliwice, Mikołowska Street. Architects: Marek Gachowski, Stanisław Lessear. (Phot. Dorota Zyguła.)

floor. By the proportions of the building shape and freely formed detail of façade, they refer to Art Nouveau tenement houses built in rich cities of Europe in 20th century. The buildings crystallise urban public space of this part of the city and give it traditional, urban character, consistent with the neighbouring developments of Gliwice Old Town and surround it by a dense nineteenth century residential and service providing development. Peter G. Fauset specified the architecture as „seducing”,¹⁹⁾ and Irma Kozina included it in the most outstanding projects of the post-modern trend in Upper Silesia.²⁰⁾

3.11. Katowice, Jesionowa Street (fig. 11)

The building at the junction of Jesionowa and Owocowa Street in Katowice, was built between 1988 - 1991 on the basis of the design of Jan Pallado and Aleksander Skupin. It was supposed to be a part of a bigger residential complex, with lowering scale of developments with increasing distance from the above mentioned junction, which is reflected in the shape of the building, with massive residential and service providing corner segments and small ser-

19) Peter G. Fauset also wrote that the described residential complex made a „big impression“ on him and evaluated that it was „well set in Silesian architecture tradition and skilfully integrated in the town planning context”, and its architecture „shall surely constitute in the future a characteristics of this part of the city” [11, p.

21]. The western façade of the complex is one of the illustrations of the article by Fauset in RIBA Journal [10, p. 46 – 47].

20) [14, p. 472]

Fig. 11. Katowice, Jesionowa Street. Architects: Jan Pallado, Aleksander Skupin. (Phot. Dorota Zyguła.)

vice providing segment on the opposite side. The middle part of the building is made up of two segments with duplex apartments, half of which have direct entrances from outside, via gates and stairs, and a garden assigned to an apartment.

The building was erected with use of concrete poured in movable tunnel framework, a more modern and flexible technology as compared with large panels. The walls are faced with white sand-lime brick and red face brick. In the history-referring architectural detail, the difference of colours and texture of both kinds of brick was used,

and moreover wood, metal and wire-reinforced glass were applied. Our one more discovery, after the era of concrete pre-fabricates, of the possibilities of brick, as a very grateful architectural material, led to rich forming of brick detail and small architecture, especially on the left side of the building (due to this reason the side was called „Malbork” [Lat. Mariaeburgum] by the Contractor).

The building was nominated by the Association of Polish Architects to the Award of the Year of SARP.

4. OPINIONS

The most important architectural magazine at that time in Poland, *Architektura* [Architecture], devoted its whole issue 6 – 7 from 1991, to the architecture, mainly residential architecture, in Upper Silesia in 80s of 20th century. Earlier, between 1983, 1988 and 1989, *Architektura* registered the

subsequent phases of the phenomenon in comprehensive subject blocks: „GOP [Upper Silesia Industrial Region] - a place to live” (*Architektura*, 1983, n 6), „Nowa architektura mieszkaniowa na Górnym Śląsku i w Zagłębiu [New Residential Architecture in Upper Silesia and Zagłębie]” (*Architektura*, 1988, no 3) and „Nowa architektura na Górnym Śląsku” [New Architecture in Upper Silesia] (*Architektura*, 1989, no. 1). On the cover of the said issue from 1991, as an announcement of the editorial discussion, the following expression was used, among others: „The architecture of Silesia went through, after the World War II, all the phases characteristic for forty years of PRL [Peoples Republic of Poland]. It did not avoid socialist realism, nor a very strongly marked in Silesia landscape, cold monumentalism of seventies. A return to tradition, visible in the newest projects, coincides in time with appearance of this trend nationwide. And still on the scale of Poland it is an exceptional phenomenon - both due to the number of projects as well as their architectural quality.”

In the discussion itself a few reasons for the phenomenon were presented: personality of architects, their ambitions and creative aspirations and attachment to tradition (Jeremi T. Królikowski), architects’ focus not on theory but on implementation (Ewa Przystaszewska-Porębska), aiming at creation „of a beautiful world with houses like from a fairy tale with own gardens” as an escape from disintegrated environment (Dariusz Bartoszewicz), the precision of performance closer to „a different culture of constructing”, resulting from identity of the region (Zyta Kusztra), integration of the community of architects (Barbara Bułdys). The participants of the discussion agreed that if in case of the Upper Silesia architecture from 80’s of 20th century we can talk about post-modernism, so first of all as a negation of modernism (Dariusz Bartoszewicz) and in the context of reference to tradition (Ewa Przystaszewska-Porębska), provided that as much as in the post-modernism if one can notice „ironic and humorous trait - formal play”, then „Silesian architecture is a serious play” (Jeremi T. Królikowski) [24].

As mentioned here a few times, a British architect and architecture theoretician, Peter G. Fauset, expressed his opinions on residential architecture of Upper Silesia in 80s 20th century in the Polish magazine *Architektura* [11],

and then in British RIBA Journal [10]. He writes, among others: „New architecture of Silesia is characterised, similarly as it is the case with western architecture, with the rejection of the worst signs of international style, as well as deepened awareness of native architecture, use of traditional construction materials and local construction solutions and restoring to favour the architecture of the period preceding the development of modernism. New architecture of this region has unique character and it is original in its forms” [11, p. 21]. At the same time Fauset drew the attention to polluted air that undermined buildings at a quick pace, he also noted a humble range of construction materials and low level of execution. The final remarks in the article are as follows: „Bold achievements of Silesian architects (...) brought very refreshing experiences to me (...). The striking feature of the conversations I had with some of the architects concerned their mission spirit, characterising their attitude and ideas to serve the people of Silesia. and even if I do not know if they manage to change set patterns of construction, then one may not avoid admiring their courage and will to shape a better living environment ” [ibid, p. 22]. In the British version of his article, Fauset, expressed hope that political changes that took place in between, shall bring greater recognition and support for the talented Silesian architects [10, p. 50].

The opinion of Peter G. Fauset was quoted a dozen or so years later by Irma Kozina, in *Sztuka Górnego Śląska* [The Art of Upper Silesia], in chapter entitled „Czas wielkich przemian” [„Time of great changes”][14].

In the opinion of Kozina, as much as till the year 1980 the structure and function had priority meaning in shaping the architecture in Upper Silesia, „then, after this date the form started to have a significant meaning and especially adding variety to external façades of buildings, in accordance with the rules of architectural post-modernism” [14, p. 472]. Kozina was right to indicate the role of the Faculty of Architecture in shaping the attitudes of Upper Silesia architects, and especially their „inclination to modern, functional forms erected with use of avant-garde materials and innovative construction solutions”, being in her opinion one of the reasons of short post-modern period in the residential architecture in the Upper Silesia [ibid., p. 473]. The said opinion

however does not reflect the openness and pluralism of the Faculty that was developed, among others by majority of authors of the designs discussed here and coming from 80s of 20th century.

The pluralism of attitudes and opinions characteristic for the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology, was emphasised in the text about „Gliwice school of architecture”, on pages of the magazine, by Andrzej Grzybowski. In the opinion of Grzybowski, it results from the activity of academic lecturers on the Gliwice Faculty of Architecture with various aesthetic preferences and varied views, coming from various architectural circles. He quoted, among others, a figure of Włodzimierz Buć, one of the founders of the future Faculty of Architecture by writing: „We thought that he was not modern and somehow old fashioned. Surely he would be happy if he could see today our current designs, our current projects.” [12, p. 27]

The following was written about the later team of the Faculty, by Grzybowski: „The Lvov and Wrocław trait, rationalist and based on shaping good professional craft (...) was combined with Kraków traditions of teaching, characterised by more artistic and emotional trends in treatment of the profession of an architect” [12, s. 31].

5. SUMMARY

The architecture of housing estates and residential complexes in Upper Silesia from 80s of 20th century reflects a specific context and climate of the period in the history of Poland. Disappointment with doubtful achievements of mass residential developments, fascination with tradition of the one more time discovered „little homeland”, as well as openness to new trends in town planning and architecture, bore fruits in Upper Silesia in the form of original designs that from the perspective of the next twenty years create a coherent picture of „the architecture of opposition”, in relation to the oppressive political, economic and social system, and in reference to residential developments - also to a technological one.

Despite unfavourable circumstances, innovative designs were created in Upper Silesia at that time which coincided with the newest theories and concepts of that time in the

scope of architecture and urban planning, such as „post-modern architecture” by Charles Jencks from 1975, „pattern language” by Christopher Alexander from 1977, or „defensible space” by Oskar Newman from 1978, as well as „New Urbanism” by Andreas Duany and Elisabeth Plater-Zyberk from the turn of 70s and 80s of 20th century.

At that time the inspiration for new residential architecture included first of all traditional Upper Silesia developments of cities, towns and little towns and estates and mining colonies, as well as fascination with Gothic (Mikołów), Art Nouveau (Gliwice), tradition of Japanese architecture (Leszczyny – Czerwionka) or nineteenth century French workers houses (Katowice, Dziewięciu z Wujka Street).

Unlike mass, monotonous residential development of 70’s, the housing estates from 80’s are characterised by small scale, border developments of streets, playgrounds and yards, expressive architecture and varied detail. In the leading projects from that period, the pragmatism of Upper Silesia architects is combined with romanticism of their ideas for an ideal place to live, and their creative aspirations are combined with expectations of local communities.

REFERENCES

- [1] ADAMCZEWSKA – WEJCHERT H., Kształtowanie zespołów mieszkaniowych, Arkady, Warszawa 1985, ISBN 83-213-3206-4
- [2] BARTOSZEWICZ D., Całkiem Nowe Tychy, Architektura, 1991, no 6–7, p. 7–9, ISSN 0003-8814
- [3] BARTOSZEWICZ D., Mieszkać pięknie w Mikołowie, Architektura, 1991, no 6–7, p. 3–6, ISSN 0003-8814
- [4] BORSA M., Budynek przy ul. Hanki Sawickiej w Tychach, Architektura, 1989, no 1, p. 10–11, ISSN 0003-8814
- [5] BORSA M., Budynek w Leszczynach – Czerwionce przy ul. Furgoła, Architektura, 1989, no 1, p. 14–15, ISSN 0003-8814
- [6] BORSA M., Nowa architektura mieszkaniowa na Górnym Śląsku i w Zagłębiu, Architektura, 1988, no 3, p. 50, ISSN 0003-8814
- [7] BORSA M., Zespół mieszkaniowy H – 7 w Tychach, Architektura, 1989, no 1, p. 12–13, ISSN 0003-8814
- [8] DONIMIRSKA K., Projekty niskiego, intensywnego bu-

downictwa mieszkaniowego, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa 1987, ISBN 83-85-002-28-6

[9] FASTING L., Samarbeid med Katowice Arkitektforening, Bit, 1988, no 4, p. 4–5, ISSN 0802-7528

[10] FAUSET P., New Polish Architecture, Royal Institute of British Architects Journal, 1991, June, p. 46–49, ISSN 0035-8932

[11] FAUSET P., Nowa architektura na Śląsku – moje wrażenia, Architektura, 1989, no 1, p. 21–22, ISSN 0003-8814

[12] GRZYBOWSKI A., Gliwicka szkoła architektury. Zapisy nauczyciela akademickiego, Architektura, 1989, no 1, p. 27, ISSN 0003-8814

[13] Konkurs SARP nr 652 na opracowanie koncepcji programowo-funkcjonalno-przestrzennej budownictwa jednorodzinne o niskiej intensywności, Architektura, 1983, no 6, p. 54–68, ISSN 0003-8814

[14] KOZINA I., Czas wielkich przemian 1980–2000, [w:] Chojecka Ewa (red.) i inni, Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku, Muzeum Śląskie, Katowice 2004, ISBN 83-87455-77-6

[15] KRÓLIKOWSKI J., Architektura miła oku, Architekt, 2000, no 1, p. 24–29, ISSN 1509-1732

[16] KRÓLIKOWSKI J., Kokociniec pod Lasem, Architektura, 1991, no 6–7, p. 18–20, ISSN 0003-8814

[17] KRÓLIKOWSKI J., Ósmy cud świata, Architektura, 1991, no 6–7, p. 14–17, ISSN 0003-8814

[18] KUSZTRA Z., Budynek w Rudzie Śląskiej, Architektura, 1991, no 6–7, p. 25–26, ISSN 0003-8814

[19] Młoda architektura polska. Prezentacje, Architekt, 1990, zeszyt 1–2, s. 19–178, ISSN 0860-8784

[20] PALLADO J., Niskie wielorodzinne budynki punktowe dla terenów górniczych, Zeszyty Architektury Polskiej, 1986, no 3, p. 22–23, ISSN 0239-35-49

[21] PALLADO J., Punktowa zabudowa jednorodzinna w warunkach Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, praca doktorska, Kraków 1985

[22] PETERS P., ROSNER R., Małe zespoły mieszkaniowe, Arkady, Warszawa 1983. Tytuł oryginału: Wohn – Häuser. Einfamilienhäuser und Wohnungen in kleinen

Siedlungen, Verlag Georg D.W. Callwey, München 1977, ISBN 83-213-3084-3

[23] PRZESTASZEWSKA-PORĘBSKA E., Domy przy kopalni Wujek, Architektura, 1991, no 6–7, p. 10–13, ISSN 0003-8814

[24] Siła tradycji (dyskusja redakcyjna), Architektura, 1991, no 6–7, p. 46–47, ISSN 0003-8814

[25] SZAFER P., Współczesna architektura polska, Arkady, Warszawa 1988, ISBN 83-213-3325-7

[26] SZARANIEC L., Osady i osiedla Katowic, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2010, ISBN 978-83-7164-632-2

Dr hab. inż. arch. Jan Pallado

Associate Professor

Faculty of Architecture

Silesian University of Technology in Gliwice

ul. Akademicka 7

44 – 100 Gliwice

e-mail: Jan.Pallado@polsl.pl

ZÁVĚRY VYCHÁZEJÍCÍ Z DÍLA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ K DNEŠKU

FUNKCIONALISTICKÁ A UMĚLECKÁ TRADICE V ODKAZU ARCHITEKTURY DRUHÉ POLOVINY 20. STOLETÍ A V SOUČASNÉ ARCHTEKTONICKÉ TVORBĚ

FUNCTIONALIST AND ART TRADITION IN LINK OF ARCHITECTURE OF THE SECOND HALF OF THE 20th CENTURY AND IN CONTEMPORARY ARCHITECTURE PRODUCTION

PETR HRŮŠA

Abstrakt

Okruh architektů, jejichž tvorba dnes odkazuje k meziválečné architektonické tvorbě, se prezentoval téměř na první pohled relativně jednotně už v devadesátých letech. Z pohledu zvenčí se situace jevila jako jednotný stylový postoj, jako tzv. neofunkcionalismus, chápaný jeho kritiky někdy jako modernistické generační stylové „retro“. K otázce, zda jde o určitý projev novodobého historizmu, o sahání k posledním výtvarným a kompozičním jistotám architektonické tvorby, nebo zda se jedná o samozřejmé znovuoživení jasného moderního stylového postoje, se pokusíme nalézt východisko pro odpověď.

Abstrakt

Circle of architects whose work today refers to the inter-war architectural work was presented almost at first sight relatively uniformly already in the nineties. From the outside, the situation appeared to be a single stylish attitude, as the neofunctionalism understood his critics sometimes as generation modernist style „retro“. The question as to whether a particular manifestation of modern historicism, on reaching the last artistic and compositional architecture design and warranties, or whether it is a clear revival goes stylish modern attitudes, let us try to find a way to answer.

Okruh architektů, jejichž tvorba dnes vede k předávání kvalit a neutápí se v ekvilibristikách s honbou za pouhou tržní zajímavostí, většinou odkazuje jak k výjimečným realizacím moderní tradice z poválečného období, tak i k meziválečné architektonické tvorbě. Tak se tento od-

kaz prezentoval na první pohled relativně jednotně už dříve na začátku devadesátých let a v této volné návaznosti vykulminoval průběžně v devadesátých letech, kdy se z pohledu zvenčí situace jevila jako jednotný stylový postoj, jako tzv. neo-funkcionalismus, chápaný kritiky někdy jako modernistické stylové „retro“. V otázce sahání k posledním výtvarným a kompozičním premisám architektonické tvorby, nebo k tomu, zda se jedná o samozřejmé znovuoživení jasného stylového postoje, se pokusil nalézt východisko pro odpověď Kenneth Frampton, který představuje v oblasti architektonické teorie dnes ve světě už nepopiratelný pojem (viz dále z interview pro časopis *Architekt* už v roce 1996 při jeho návštěvě v České republice). Avšak víc než s postuláty moderní civilní tvorby přesahující rámec 20. století máme dnes co do činění na jedné straně v jakési jednotící linii tvorby s volnou výtvarnou příbuzností s formálně chápaným modernismem, a tak i funkcionalismem jako stylovou, civilní, našemu životnímu stylu odpovídající, a přitom z doby opravdového funkcionalismu alespoň nesubjektivně danou estetikou, na druhé straně výrazně s programovým odmítáním jakékoliv objektivizovatelně uchopitelné funkcionalistické tradice – nejenom s názorovými rozdíly na funkcionalistické sociální i estetické programy, ale s jejich reversní osobní, náhodnou, veskrze jen jakoby individuální odpovědí.

Zdá se, že generačně z avantgardy, která kladla jako základ zdravé bydlení pro všechny a v architektuře alespoň navenek sociální smír, je celý názorový proud takzvaně ve smyslu častých klišé „úplně někde jinde“, a tak si nepřipouští jiné než individualistické pojetí světa architektury a přezíravě se dívá na plošně sociálně a funkčně,

ale i esteticky orientovanou funkcionalistickou architekturu, zejména na stavbu města a bytovou výstavbu. Neuznává odkaz nadosobních doktrín a hledá s většími, či menšími rozpaky vzory např. v sociálních vědách, v plánování, tedy někde jinde než v moderní architektonické tradici. A to přesto, že se tímto způsobem v posledních letech celá výstavba zejména dezurbanizovaných příměstí a jejich vil jakoby profilovala. K zamyšlení nad odkazy naší moderní tradice nám tedy zůstala architektonicky korigovaná výstavba bytů pouze ve vzpomínce, v jaké se na rozdíl od přítomné reality charakterizované v individualizovaných amatérských přestavbách dochovala v kultivované podobě málokde. Vidíme to v dřívějším, původním díle Viktora Rudiše a Františka Zounka, a to při původní realizaci dnes až neuvěřitelně elegantního a kultivovaného, bohužel svévolí přestaveb podnikavců z druhé poloviny devadesátých let již téměř zcela zničeného, původně architektonicky vysoce kvalitního sídliště v Brně na Lesné (1962–1970). Dochovaly se pouze částečně menší bytové domy Miroslava Dufka a původní urbanistická skladba. Výrazný pocit, že nová doba s sebou má nést výraznější projev, který by potlačil technologii panelových domů T06B, že tato panelová technologie je na úkor architektonického zlepšení forem, skončil jako v mnoha jiných podobných případech v pseudoarchitektonické deformaci původní ideje. Vůdčí ideál sídliště Lesná, tohoto snad nejvýraznějšího díla Viktora Rudiše, kterému bylo vzorem zahradní město, když navštívil Tapiolu, která ho nadchla jako ideální příklad civilního bydlení s estetickými atributy jak domů, tak přílehlé přírody a v ní umístěnými artefakty v předpolí bytových domů, se rozmělnil v tristních osobně amatérsky degradovaných formách.

Umělecká díla, která zde byla součástí architektonické kultury, jako například betonové plastiky Čestmíra Kafky, Jánuše Kubíčka, Bohumíra Matala, podporovala moderní postoj vnímat i panelové domy a veřejná prostranství kolem nich (nejenom samu přírodu) jako ideál pro všechny symbolizující zdravé bydlení v kultivované a komponované přírodě. Tento postoj se stal dnes nepřekonaný, a to i přes to, že jej na nějakou dobu domněle převládala snaha o kutilské „polidštění“ prostředí se všemi „vylepšeními“,

nevkusnými střešními nadstavbami a přístavbami podivně tvarovaných baterií lodžii a s barevností odpovídající perifernímu vkusu – vše podle laických názorů jednotlivých sdružení obyvatel domů a jejich prostituuujících politiků a architektů. Je to bohužel navždy, nebo na dlouhou dobu architekturu i prostor pro umění ignorující postoj, těžící přitom stále ze zdravé atmosféry původně vysoce kvalitně „architektonizovaného prostředí“ veřejných prostranství, z okolní, autorem koncepčně založených forem estetizovaných moderních prostranství pro všechny, včetně „zeleně“.

Rámec estetických forem původně založený na podílu veřejných prostranství se proměnil spíše než ke společenskému, občanskému, na Lesné původně reprezentovanému výtvarnými artefakty v předpolí, jak tomu bylo v základním architektonickém konceptu z roku 1962, dnes více k hédonistickému chápání pobytu člověka v zatepleném panelovém domě s vyzděnými hygienickými jádry, ovšem bez chápání smyslu estetiky domů, společných forem výtvarných artefaktů i přírodního fenoménu.

Výchozí formativní stanoviska modernismu dnes v reálné podnikatelské situaci z hlediska individuální, jakoby více než na zmíněném příkladu poučené, ale stále ještě spíše výjimečné poptávky vyústila až v opak. Jestliže v konkrétních příkladech hromadného bydlení u jednotlivých staveb můžeme pozorovat spíše jednoznačný příklon ke kýči a destrukci formy na jedné straně (viz výše právě Lesná, kde krásný soubor pro bydlení s úctou ke krajině a tak i lidem mizí stejně jako technicistní architektura s čistými detaily přizpůsobenými způsobu výstavby pro všechny), na druhé straně můžeme naopak pozorovat příklon hlavně k tvaroslovné až okázale technologicky vybavené modernistické nobilese s akcentem na náročnost – rádo by jako na něco „dokonalého“, ale většinou ve smyslu pouze technologicky sofistikovaného, ukazujícího jen rozdíl od bydlení masové poptávky. Jsme svědky destrukce na dřívější architektuře pracně dobývaných hodnot, jakoby noblesu nahrazujícího příklonu k hlavně preciznímu, byť často bezduchému provedení „něčeho ostentativně moderního“. To mělo původně dohnat zpět smysl pro detail, posléze se ale podařilo vyjádřit spíše jen nadřazenost než strádání nad nedostatkem

detailu z minulých dob, což ovšem nemusí znamenat opak kutilského ztvárnění panelových domů.

Možná to vše, co je východiskem této úvodní úvahy, vztažené na „nové“ architektonické postoje k hromadnému, zdravému a ve smyslu modernistické estetiky i krásnému bydlení, se dá vnímat jako zvolání po pokračování tradice nové, na dobách minulých alespoň někde vybojované kultivovanosti architektury. Jedná se o architektonizaci prostředí pro dnešní střední třídu, navazující ne na exkluzivní výstup, ale na umělecky založený (všimněme si přítomnosti výtvarného umění ve všech těchto realizacích) a teoreticky podložený – vysoce architektonicky kvalitní odkaz.

V myšlení dnešní starší a střední generace se jedná o relativně zachovalý odkaz architektury, zejména ve věcnosti i střízlivosti a v návaznosti na odkazy poválečné architektury 20. století, která jde ve své věcnosti napříč typologickými modely i generačními předsudky. V moderní tradici totiž vedle jasné větve univerzalistického modernistického avantgardního odkazu s maximálním respektováním principu strojově dokonalé stavby, vnímané jako východisko přes nejnovější technologie a techniky, vystupuje ještě jiná větev. Už z meziválečné architektury je to následovaná linie, která nikoliv v rozporu se základně nově zde zvažovaným nosným pojmem „kritického regionalismu“ nechává vystoupit víc do popředí předobrazy vzájemných vlivů nejen architektury, ale i neokázalost výtvarného umění. Je to postoj tradující se z dřívějšího období, a to již někdy před avantgardou – už ze začátku dvacátého století. Jedná se o to, že umělecké, kompoziční i společenské premisy jako by nebyly brány na zřetel a v době reklamních triků a architektonické honby za zajímavostmi tak nejsou z architektury druhé poloviny dvacátého století na první pohled zcela zřejmé. Nejedná se tedy tolik o soudobě příznačné individualistické výkřiky architektury a od ní dnes zcela odtrženého „umění“, a to i zahradního umění, ale o celkový jednotný, či jednotu architektury a umění stále dále nesoucí, k civilnosti odkazující architektonický, společenský a umělecký étos moderny, a tedy i o vztah k nově chápaným odkazům moderny i funkcionalismu.

„V případě Čech to samozřejmě souvisí se skutečnos-

tí, že funkcionalismus představuje výrazně silný aspekt v české moderní tradici. V takové tradici, která byla půl století potlačována. Je tedy přirozené vracet se k tomu to bodu rozchodu, a to s cílem objevit vlastní identitu. Vaše otázka ovšem jakoby považovala funkcionalismus za negativní jev, totiž jakoby funkcionalismus ipso facto předpokládal dost suchý a mechanický přístup k tvorbě architektonické formy. Podle mne záleží na tom, co považujete za funkcionalismus...“

(Keneth Frampton, v interview pro časopis Architekt v roce 1996 – odpověď na otázku Jiřího Horského: „Avantgarda předpokládala funkcionalistické postoje, jak se díváte na rysy neofunkcionalismu?“)

Při bližším rozboru výše zmíněného odkazu je aktuální se vracet k nejedné z prvních výrazných staveb inspirovaných jak funkcionalistickou, tak poválečnou modernou (*praktikovanou i v dobách normalizace např. v ateliéru 01 architekta Viktora Rudiše brněnského Stavoprojektu, a zejména ve Stavoprojektu Liberec – v SIALu – Sdružení architektů a inženýrů Liberec vedených architektem Karlem Hubáčkem a později Miroslavem Masákem*). Z tvorby architektů po roce 1989 je jí například stavba Československého pavilonu na EXPO 92 v Seville od A.D.N.S. (Václav Alda, Petr Dvořák, Martin Němec, Ján Štampel). Inspirací zejména Československým pavilonem Jaromíra Krejčara na světové výstavě v Paříži z roku 1937 se na EXPU 1992 v Seville (1990–1992) představila česká architektura a tak navázala na tradici jednoznačně a výrazně, a to i ve vztahu k zacházení s myšlením uměleckým až filozofickým. V duchu tehdejšího vztahu k identitě obecnější než inspirované nejedinečností východisek k návrhu pavilonu se (podle návrhu filozofa Petra Rezka pro umělecké řešení interiérů) zde měla zobrazovat jména právě narozených nových československých občanů, což mělo svou až vyzývavou jedinečnost. Pro vítězství pavilonu v Seville v soutěži se mluvilo při hodnocení poroty o tom, že se jedná o „uplatnění novofunkcionalismu v návaznosti na krásnou tradici našich třicátých let“. Černozelený kontejner, původně ve svých prvních projekčních fázích jednoznačně připomínající proporcermi, zaoblenými rohy a majákem s vlajkou slavný pavilon Jaromíra Krejčara z roku 1937, se vyznačoval stejně

jednoznačným odmítnutím okázalé výstavnické atraktivnosti exkluzivního designu výstavních pavilonů jiných zemí a předloh z osmdesátých let. A.D.N.S. učinili výkop do hry s českou architekturou v její přisnlosti, což učinili jen nemnohé zrealizované projekty s podobnými východisky.

Také budovou Československé obchodní banky v Anglické ulici (1994–1995) vstupuje na architektonickou scénu v Praze z let 1990–1992 aktivovaná „suchá a přísná“ modernistická předválečná i poválečná tradice jako názorová cesta.

Jiný, dřívější výrazný případ této cesty je již v poválečném období – rovněž inspirovaný hlavně svým charakteristickým přístupem, nejenom stavbou Krejčarova československého pavilonu. Tou výjimečnou realizací, kde rovněž lze vidět podnětnou příbuznost, a to na kompozici směřující ke strojové dokonalosti, je realizovaná krejčarovská koncepce u administrativní budovy již z roku 1968–1970 (dříve brněnského Ingstavu) od Ivana Rullera ve Vídeňské ulici v Brně. Fasáda tvořená předsazenou skleněnou stěnou v hliníkových subtilních profílech a osvobozená vertikální komunikace není jediným následovaným formálním směrem v průkazech schopnosti architektury pohybovat se ve zmíněných východiscích a modernistických návaznostech. Dalším pozoruhodným jevem v architektuře druhé poloviny dvacátého století je evidentní výtvarně estetické ztvárnění architektury prostřednictvím umění. Umění Jánuše Kubíčka, Zdeňka Macháčka, Bohumila Matala, Vladimíra Preclíka, kteří umělecky zastávají tradici v těchto zmíněných architektonických návaznostech, nevybočuje z ambice vedle architektury spolupůsobit, a architektuře naopak přisuzuje součinit s uměním a být s ním (v architektuře v dnes velmi vzácné a pro svévolníky v uměleckých disciplínách „nepohodlné“) v jednotě. O tom svědčí i vnější výraz budovy – plastické řešení vstupních partií Ingstavu vytvořené vlastním architektem Rullerem ve spolupráci se sochařem M. Buřivalem.

Odlíšným pojetím, ale stejným důrazem, a to ve smyslu pokračující vůle ke strojové dokonalosti, je charakteristické založení architektury Miroslava Masáka, Johna Eislera, Martina Rajniše zrealizované snad nejvýrazněji

už v roce 1971 (v realizaci 1973–1975) na Obchodním domě Máj v Praze na Národní třídě (dnes OD Tesco). Zde z odkazu funkcionalismu k odvozeným charakteristikám náleží strohý kubus ze železobetonu s jistou krásou i ve skladebnosti a konstrukční a provozní lapidárnosti nové sebevědomé architektury coby elegantního kontejneru na dané funkce. Přitom je i zde posun v tom, že přestože sebevědomá moderna má zde prim, zároveň dokáže bez újmy ctít umění urbanistické, tedy konkrétní regulaci blokové zástavby, a vyrovnává se nepodbízivě a moderně citlivě, byť materiálově kontrastně i s požadavky památkové ochrany historického jádra Prahy.

Takovým či podobným přístupem oplývají další výjimečné stavby. Jednou z nich je například zrealizovaná stavba Ladislava Kuby a Tomáše Pilaře, knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně z let 2000–2001. To, co kromě (právě v době konce devadesátých let z frekventovaného minimalismu) použitých výrazových prostředků a průsvitnosti kůže uvedenou někdejší Krejčarovu stavbu spojuje s kubusem nové knihovny Masarykovy univerzity, je další styčná rovina v chápání po-funkcionalistické tvorby. Je to způsob koncipování domu spíše jako samostatného objemu, výtvarného objektu anebo více poetizovaného stroje než jako budované stavby.

„Tedy není zde dům jako Norberg-Schulcova a Heideggerovo dictum, „Věc“ spojená s nebem i se zemí, ale elegantní předmět bližší užitému objektu, tedy kontejneru na nějakou funkci...“ (viz Petr Hruša text str. 55, katalog ke konferenci Les Reconntres – Kulturní dědictví ve střední a východní Evropě, Brno 2004)

Tím se celá soudobá tradice moderní funkcionalistické architektury dělí. Dělitko je v principu, nikoliv ve tvarování formy.

Vracíme-li se k soudobým projevům jednoho extrémně odděleného chápání odkazu moderny, totiž do výše popsaných technologických tendencí konceptu „high-tech“ jako zbožštění doktríny dům-stroj, musíme zmínit nejvýraznější publikovanou a architektonicky založenou stavbu skupiny architektů Ateliéru Á plus z Brna. Jaromír Černý, Karel Tuza a Petr Uhlíř postavili v roce 1996–1998 objekty skladu a administrativní části komplexu Jihomo-

ravské plynárenské akciové společnosti v duchu právě výše zmíněné high-tech koncepce. S jistým nadhledem lze říct, že jde v podstatě hlavně o pokračování funkcionalistické strojové doktríny, totiž architektury jako rádooby dokonalého stroje. Komplex nezapře své vzory spíše než v našem tradičním moderním odkazu v britském high-tech se všemi nároky na provedení, včetně extrémní ekonomické náročnosti, a tedy nelze bez váhání z dohánění jiných mezinárodních vzorů tuto práci řadit k přímým nositelům odkazu funkcionalistické tradice se všemi základními aspekty. K principu technického univerzalistického strojového pojetí mezinárodní architektury ze skla a oceli či betonu se dá zařadit i pavilon G na brněnském výstavišti od Viktora Rudiše, Martina Rudiše a Zdenky Vydrové a snad ještě také administrativní budova firmy Blata v Blansku z let 2000–2001 autorů Petra Pelčáka a Petra Hruši.

S výtvarně založenou „kontejnerovou“ elegancí v původním pojetí pavilonu v Seville se spojuje nestavebnost a lehkost objektu, oproti tomu máme tu jasnou a jednoznačně se vymezující jinou cestu – protiváhu k prvním vstupům firmy A.D.N.S. V Brně se k jinému, ale taky vědomě sledovanému odkazu meziválečného i poválečného modernismu řadí až programově neofunkcionalistický projev na onkologickém ústavu od architekta Aleše Buriana z let 1991–1995. Podobně je na tom na jasném Burianově pojetí, nyní již ve spolupráci s partnerem Gustavem Křivinkou založená architektura základní školy T. G. Masaryka v Litomyšli z let 1995–1997.

Oproti moderně orientovanému, ale záměrně do funkcionalismu jinam zaměřenému východisku u zmíněných staveb, těžících hlavně z odkazu architektury moderny, jsou zde ale (jak z druhé poloviny dvacátého století, tak z východisek jeho začátku čerpající) další, moderní tradiční ctící autorské linie.

Jsou tu odkazy vycházející z hlediska společenské, a zároveň umělecké naléhavosti a odpovědi na ně. Nejinspirativnější z nich je Československý pavilon na světové výstavě v Ósace – Expo 70 z let 1969–1970 od architektů Viktora Rudiše, Vladimíra Pally a Aleše Jenčeka a konstruktéra Zdeňka Musila. I zde, podobně jako u administrativní budovy Ivana Rullera v Brně, je

práce architektů zacílená na spolupráci dalších umělců (Stanislava Libenského, Jaroslavy Brychtové, Jánuše Kubička – s půdorysným výtvarným konceptem, dále s díly René Roubíčka, Stanislava Kolíbala, Vladimíra Janouška, Jiřího Koláře, Věry Liškové, Čestmíra Kafky; a to vše podle základního libreta básníka Jana Skácela). Nejen volná struktura jako střecha od architektů a statika Zdeňka Musila a optické propojení exteriéru s interiérem byla možnou odpovědí na stísněnost a uzavřenost společenské atmosféry po invazi spojeneckých vojsk do Československa v roce 1968, ale i jistá vzdorující přítomnost svobodného projevu umění. To bylo onou duchovně založenou neohraničenou strukturou, kterou můžeme sice ve zcela jiném, nikoli struktivním (nejde jen o střechu jako strukturalistickou metaforu), ale duchovním pojetí vnímat jako tradující odkaz: Čas lidské existence – čas radosti, čas úzkosti, čas naděje bylo nejenom mottem v tomto světově uznaném domě, ale i inspiračním zdrojem forem pro architekturu následnou, která nestojí pouze na funkcionalistické doktríně, ale dále se fenomenologicky nestaví ani proti východiskům nové poetiky a filozofie.

V těchto podmínkách vyvstala jako samozřejmá úvaha, že jde o umění, které je paralelou tomu, jak si autoři i společnost uvědomovali nejenom sami sebe, ale celé prostředí jakožto něco, na co je kladena společenská zodpovědnost, a i tak nabyli morální a intelektuální sílu. Přitom vědomí sama sebe by nebylo schopné dosáhnout vjemu vlastní duchovní existence v celku. Autoři ovšem došli k přímé a nepoddajné komunikaci se vším, co je obklopovalo – v té době to byl národně lidský a svobodomyšlný prvek. Z něho se stal neproměnný předmět trvale se modifikující nadosobní zkušenosti, jako to, co se neustále formuje, upravuje a doplňuje, aby neustrnul jako definitivní forma přítomného v architektuře. Vzpomínky, které se vážou k tomuto období uměleckého, a tedy i architektonického života, ideje, které jsme schopni sdílet s lidmi stejného rodu, myšlenky, které přijímáme, jsou tu i díky tomuto dílu stále, abychom je mohli rozvinout a předat dál, vždyť to je celý aparát imaginace tradování hodný i v dnešní architektuře. Tento aparát obrazivosti, který se používá a stále vytváří i přetváří, a tak vždy řadí

k odkazu předchozí generace, je šancí nabízející uchoopení dalších činů a myšlenek v generaci další.

Možná, že v tom je smysluplný odkaz jako východisko práce architekta: Tvarování architektonického díla vychází i z vnějších ploch přes objem interiéru a výsledkem je nárok na tvar daný co nejvíce přesnou linií. Estetika architektury předpokládá, že kvalitativní model nebude zcela subjektivní, a pak hodnocení může spočívat na principu i mimogeneračního srovnávání. Specifická dokonalost už nespočívá v technologické přepjatosti strojového rodu. Taková teorie nejenom analyzuje, ale též vymezuje – „arché“ jako výchozí princip spojení na rozdíl od scény, která slouží dvěma pánům – jak výtvarnosti, tak dramatické poutavosti příběhu. Ten nepotřebuje architektura, jako ho nepotřebuje zejména socha. Tak obojí je spojeno s univerzem naprosto základními výtvarnými prostředky, jimiž jsou objem, linie a plocha. Prostor je pak už podle Kanta jen nehmotnou formou našeho vnímání matérie, a to podle toho, jak je utvářena v kompozici. Je tím, kterým se skrze „psyché“ orientujeme ve světě, je fenoménem, který se nejvíe jinak než skrze jeví se Věci architektonické skladby – jasně vůči okolí vymezené objemy, linie a plochy, jen zdánlivě jednotliviny s jejich vlastnostmi. Idea prostoru není filozoficky vzato daná nekonečností kontinuální prázdnoty, ale spíše geometrickou ideou vztahů právě objemu, linie a plochy. Vlastnost trojrozměrnosti architektury je zjištělná spíše než v prostoru v homogenním objemu – např. sochy. Také plocha je znázorněním homogenity, zatímco linie jako rovněž hmotně uchopitelný atribut díla může unikat do nekonečna. Ve tvarování pak nastupuje kvantifikační pojem pro určení kategorií kvalit. V nich nastupují existenciály věci jako postuláty tak, že vlastnosti ideálního prostoru nejsou přímo v představě prostoru architektury, ale v prostotě ve směrech umění, které v absolutním prostoru má stejný význam jako je náš svět coby heterogenní omezen hranicí domova. Závěry pohledu na hranice, které jsme si navykli vnímat jakoby samozřejmost prostorově, je podle obrazivého umění a nutně imaginativnosti v podstatě plošný. Vidět architektonicky je skrze obrazivé vidění věc kombinační spojená filozoficky i fyzicky s časem, tedy s pohybem. Jestliže ve filozofii (Jana Patočky) existuje

pojetí prostoru jako věcného, pak pro architekturu podobně jako pro umění abstraktní matematický prostor je výtvarně neuchopitelný. Skrze výtvarné umění se můžeme učit, jak se přibližovat smyslové skutečnosti a taky jak něco uskutečnit. Uskutečnění je potom nejvíce problematické v oblasti postmoderní. V ní je nejtěžší způsob, jak najít kvalifikaci, když ideálem je pouze to, aby každý sám byl svobodný? V této idealitě „svobody“ je problém, jak najít kvalitu objektu? Pravdou podle Aleny Šrámkové? Pravdou naší skutečnosti je, že pravdivost není fakticita. Pojem pravdy se směřuje s pojmem vědecké pravdy, která má být jakoby definitivní? V architektuře se pokoušíme hledat pravdivost, která je platná pro obec, když není platná pro všechny. Odtud filozoficky Framp-tonův regionalismus parafrázuje původně téma pro obec do regionálních vztahů. Každý architekt jakožto umělec musí pak nést riziko, že udělá chybu v hledání pravdy. Pokud jde o věc, pak je zde arché jako výraz trvání. Pokud trvání je špatně, pak je to chyba, a ne pravda. Chyba se eliminuje ale kvalitním, tj. „umným“ – tedy uměleckým uděláním hodnoty. Jde ale o to, aby skrze umění pravda zůstala pravdou, a ne počinem pravdě-podobností.

Problém architektonického umění je tak problémem formy versus obsahu. Nevíme, co je v architektuře obsah, ale dá se to odvodit z formy jako ze sochařství – tedy z umění. Uvolnění umění zcela od architektury směřuje pak ke zcela zřejmé samostatnosti a tak i k nevázanosti formy, svévolnosti tvarování. Naopak skloubení umění, např. sochařského, ale i malířství do jednoty s architekturou je podmiňováno harmonizací. Podobně je tomu se skloubením architektury s krajinou přírodní, anebo – a to zejména – městskou. Jde o skloubení, nikoliv o zapadání. Jde o skutečnost tělesnosti bez nadměrnosti ve všech ohledech, se stavebností i filozoficky a v přeneseném slova smyslu. Je to klasický princip utváření i v odkazu doby moderní.

Filozoficky jasný odkaz, vymezenost obsahu hmotou, obecně přijatou jako nová hodnota vůči okolí, je uzavřenosti se nebránící architektura, která je nastolena už jak v pokračování na moderní, tak i v tradiční, nejenom postmoderní inspiraci. Představitelem takového přístupu je podle mne Dům ČKD v Praze na Můstku od Jana a Aleny

Šrámkových z let 1974–1983. Také u těchto architektů vyjítí od nebo z moderny, ale ne přímo podle principů tehdy právě aktuální postmoderní revoluce, mělo díky takovému dílu, jakým je kontextuální, a přitom autonomní projev v domě Na Můstku, uměřené a kultivované paradigmatické konotace. Dědičný odkaz zkušeností předchozích generací, jímž je prostoupen postoj naší generace jako další, jako syntéza či spíše synkretická odezva, prostupuje skrze charakter i mých reakcí, ty nikdy nejsou jen sumou soukromého architektonického života, ale způsobem pokračování a nesení dál navozené atmosféry. Ta má nabízet to nejlepší i pro pochopení našich, o generaci dalších myšlenek. Přitom všem zůstává věcná skutečnost i zkušenost, kde se má proměnit a zúročit dosažené poznání jako architektonická „hmota“, jež má dosahovat zúrodnění při akceptaci a proměně nejenom osobitého názoru na architekturu, ale obecněji vzatého vnějšího světa.

„V Brně hrála obdobnou roli stavba lázní Riviera od P. Hruší (1984–1992)...Kolektivní úsilí mladé generace hovořilo o poctivé architektuře, zavrhovalo prázdnotu kompoziční hru pozdní moderny jako teoretické východisko tvorby. Zdůrazňovalo především kvalitu stavební práce, hodnotu detailů, humanizujících prvků, charakter obytnosti, významové hodnoty. Vážné úsilí o kulturní definici architektury, vyvolané konfrontací s monopolem stavební výroby, bylo nemalým přínosem osmdesátých let...“ (Pavel Halík, *Hledání architektonické kultury v Česká architektura 1989–1999*, str. 8)

V tomto inspiračním prostředí se dají vysledovat kroky některých architektů zejména v Brně. Na východiska architektury Aleny Šrámkové na Můstku v Praze, ale i na odkaz Wiesnerovy prvorepublikové konzervativně založené moderní tradice v dalších porevolučních letech (po roce 1989) navazuje také Investiční a poštovní banka (dnes ČSOB) na ulici České/Joštové v Brně od Aleše Buriana z let 1993–1995 a dále teoreticky vzato významná, byť mediálně ne příliš uváděná skvělá práce Tomáše Rusína, Ivana Wahly a Antonína Nováka na budově Dopravního podniku města Brna na ulici Novobranské z let 1998–2000.

Za zvláštní, více autonomní a dalšími až před-modernistickými zdroji (Chicagská škola) ovlivněný projev vy-

cházející z této „šrámkovské“ linie může být považována i mnohem později zrealizovaná budova Trinita na ulici Trinité v Brně z let 2007–2009 (Petr Hruša a spol.). I zde se architektura snoubí s výtvarným uměním a je do této koncepce zapadající celým pojetím. U kancelářské budovy Dopravního podniku je to práce se světlem, v případě Trinita s celým řešením interiéru bankokavárny ve věži na jednom ze zvýrazněných rohů, totiž v interiéru atypicky koncipovaném kamennými a dalšími výtvarnými kompozicemi i uměleckou výzdobou v pravém smyslu slova.

Na východiska času lidské existence, což bylo jednou z životních inspirací a nejenom aktuálností omezeným mottem v československém pavilonu, navazují témata nejenom architektonická, ale i výtvarné umělecké působivosti interiérů určených nejenom k užítku, ale i k umělecké reprezentaci. To, co je v historii moderní architektury uváděno obecně jako odkaz, je zde umocňováno nepomíjivými nadosobními asociacemi, mentálním uchopením, které se má odehrávat v architektuře jakoby na jevišti ve vazbě s událostmi, které se odehrávají mimo jeviště. I tyto prostory představují fórum umožňující vyjádřit tvůrčí sílu lidského uměleckého potenciálu a působí také jako centrum lidské touhy po neobyčejných okamžicích a zrcadlo jejich ještě nenaplněných možností.

Pokud je neobyčejnost zrcadlem jiných vjemů než těch pod vládou veřejného výkladu, pak je i zde bez této vlády interiérová architektura jejich geometrickým komponovaným rámcem, v němž teprve příběhy ožívají.

Je třeba tady jasně zmínit, že jsou zde příběhy v posloupnosti architektury šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let, tedy stále čerpající z této tradice a z hlediska uměleckých východisek jsou sledovány jednoznačně návaznosti.

Avšak víc než s funkcionalistickými postuláty máme co do činění na jedné straně s volnou výtvarnou příbuzností, na druhé straně také s přenášením funkcionalistické tradice názorovými rozdíly na modernistické i postmoderní programy, a to tak, že hovoříme až o jejich reversní osobní odpovědi na ně. Tou je například zdrženlivý přístup k podílu programových až politických (levicových) aspektů, nebo i zdrženlivost k aktuálním otázkám spo-

luúčasti obyvatel na architektonické tvorbě. Možná se to dá vnímat jako pokračování tradice nově kultivované architektury pro vyšší střední třídu navazující ne na exkluzivní, ale na profesionální, ne intervenčně lidový, a tedy s nadějí, že architektonicky kvalitní, relativně zachovalý odkaz architektury, zejména bydlení z druhé poloviny 20. století, původně ovšem z dvacátých a třicátých let.

Vedle dokonalosti stroje se znovu – z jakoby půlstoletím smíchané modernistické vody výtvarného odkazu (viz výtvarné práce děl u architektů Ivana Rullera a Viktora Rudiše) vynořují, ovšem nesoustavně, pojmy, jako je účast obyvatel na urbanismu a architektonickém formování versus ušlechtilý dojem, ladnost, výtvarná kompozice podle klasických postulátů a tak až mimopopulární nadčasovost. To se ovšem principiálně dostáváme nejenom do druhé poloviny dvacátého století za éru funkcionalismu, ale i hluboko před ni, a to až do devatenáctého století, těžícího právě ještě z postojů klasiky. Jako by inspirační záběr popíral podle východisek patristických filozofů, že soudobý čas jako určující prvek, podobně jako místo architektuře nedominuje a vlastně právoplatně neexistuje. Je pozoruhodné, že na tyto postoje nepřímo upozorňuje ve svém díle Prof. PhDr. Pavel Zatloukal (Apolónův chrám nad Mlýnským rybníkem, Brněnská okružní třída, Příběhy z dlouhého století), vzdělanec a příznivec moderních, a současně klasických romantických názorů jedné části současné generace architektů – jen na první pohled nositelů modernistické funkcionalistické tradice. Tak se objevují v pozoruhodném a skvěle inspirativním díle dobové estetické soudy, které by se vhodně vztahovaly nejenom k tehdejší, ale i k dnešní architektuře, a tak jakoby zároveň předznamenávaly možná i to, co přichází o dvě století později.

Umění je podle toho věrným zrcadlovým obrazem, který až ve spojení v geometrické abstrakci, pro nás v architektuře, nastavujeme sami svému příliš osobnímu pojetí pohledu na svět. Také můžeme v architektuře jeho prostřednictvím dosáhnout vědomí vlastní existence nejenom v designované „in“ architektonické libivé struktuře, ale v celé prostorové šířce – v metaforické komunikaci s tím vším, co nás obklopuje. V těchto východiscích je myšlenka regionálního umění, kterou si můžeme klást

následkem typické regionální charakteristiky, mající co do činění pro náš svět jak s předfunkcionalistickým, tak s funkcionalistickým odkazem, nanejvýš namístě (viz *Kenneth Frampton a jeho vyjádření v interview pro časopis Architekt v roce 1996*).

Zmiňuji-li kritický regionalismus v souvislosti s umělecko-historickým odkazem, říkám „náš svět“, což má znamenat, že nemyslím nějakou konkrétní vzorovou doktrínu jako podobu následování hodného modelu, a ani nemám na mysli pouze estetickou avantgardistickou polohu, která neleží v jasném námětu převzatému jen z moderny funkcionalismu, ale která se opírá o vzájemné vztahy v tomto odkazu, a také o vztahy k neodmyslitelné stylovotvorné úloze umění v něm. Při tom je potřeba zjistit, do jaké míry dochází k harmonii mezi mimetickým tématem jako svobodným tématem abstraktního umění a prostředím, které je tvaroslovným iniciátorem jasného stylu formování konkrétní architektury. Přitom to není forma, která v uměleckém díle reprezentuje realitu, ale takové sdělení, ve kterém autor je jako „reproduktor“, který popíše události v příběhu, jež představuje. To je jiný odkaz než dle často prosazovaného populárního principu „diegesis“, kde autor přímo osloví publikum, a tak se chce přímo vyjádřit se svou volně tvořivou účastí na umění, ovšem s jinou, spíš účelovou představivostí, fantazií snů. Na rozdíl od „mimesis“ zmínka o „diegesis“ byla iniciována jako kritická myšlenka o dnes často požadovaném příběhu – pro obecnou mysl populárního prostředí přijatelného vyprávění. Autor v architektuře nemůže dobře vyprávět akci a stavbou nebo i uměním v ní popisovat, co je v mysli charakteru i citech. Rozuzlení je viděno v podmínkách *představení* toho, co se mimeticky děje v charakterových vnitřních myšlenkách, přes jeho vnější projevy v geometrii v architektuře. Pokud se architekt podobně jako výtvarný umělec bude snažit o obrazy, a tak bude vyjadřovat své prostorové obrazové představy jako ideje na architektuře jako hmotném nositeli idejí, v němž se bude uživatel orientovat, pak ho může pozitivně determinovat nejenom trojrozměrný prostor, ale veškerá myšlenková, leč materiálně znázorněná fyzikální, ale i časová hloubka. Je to paradox v synergii moderní architektury s paradoxem abstraktního umění, který přímo bije do očí:

Přirozeným prostředím každého pohybu je čas, ale v architektuře zobrazení pohybu může mít jen metaforický význam a přirozeným prostředím mohou být právě a často jen výtvarné myšlenky. Pokud nerezignujeme na úlohu umění v architektuře (nejenom samovolně u architektury), pak zde je doménou prostor. Jestliže v architektuře je už vnímán jako klišé – téma prostoru se dnes jeví jako samozřejmost, pak chci prohlásit, že až v umění spolu s architekturou se můžeme dobrat k tomu, co je stylově hloubka a její prostor. Jestliže časová linie tónů melodie na rozdíl od melodie je v hudbě reálným časoprostorovým zážitkovým faktorem, v architektuře spolu s uměním má podobně rozvíjející charakter čistá linie, bod, plocha. Neutrálním faktorem je plocha a až pak je zde jistý druh křížení dvou pohybů, který do klidu ukotvuje čas, a tím je bod. V bodě tělo architektury dosahuje umění harmonického stavu v souladu s prostorově navozeným klidem duše. Jenom tak – vybavením tímto určitým stupněm senzibility – se může osvícený smysl pro odkaz moderního umění v architektuře stát receptorem usměrňujícím v díle stavy syrových modernistických vjemů. Těžké hmoty později (např. v brutalismu nebo v podobně psychologicky brutálního minimalistického postmodernismu), které zatěžovaly lehkost funkcionalismu, se nemohou rozpouštět hlavně v příběhu, ale v geometrii architektonického díla, neboli v atmosféře, kterou architekt – umělec metaforicky zobrazuje jako souzvuky prostorů (analogicky souzvukům tónů) neutřzených od geometrického systému, a tedy schopných harmonizace v širším smyslu. Až z tohoto vycházející umění je pak v jednotě či souladu s takto stylově pojatou architekturou.

Posledním stylem, který takto už v Mondrianově pojetí počítal s více než osobní, tedy obecnější potřebou umění a jednotou s architekturou a který se stal nepřekonanou realitou neoplasticismu v „zobrazování“ věcí, a to i věcí přírodních, byla právě přetrvávající abstrahující moderna. Spočíval-li princip zobrazování i v transformaci zobrazovaného, rozvinul se nejenom do předzvěsti budoucnosti strojové či minimalistické estetiky (Krejcarův pavilon z roku 1937?). Pokud nebyl zatím strojový princip v architektuře esteticky překonán ve své indukční materialistické neobecnosti, je i pro nové uchopování skuteč-

nosti v jiném než kýčovitém nebo reklamní atrakci sledujícím směru hledání soudobé architektury v návaznosti ne na doktrínu dům-stroj, ale na umělecké uchopování skutečnosti stále a možná více a více nosným stylem.

Jak se ukazuje však, po tom, co kýč se stal téměř obecným společenským jevem prostřednictvím mediální stravitelnosti a jednoduchosti či spíš bezduchosti reklamy, podobě jako v hudbě a ve výtvarném umění jsou tu menšinové, však jednoznačné odkazy harmonie k abstraktní, esteticky uchopované nosnosti. Jsou zde nezávisle na objednavce trhu a síle masové poptávky, jsou nesené dál některými architekty, jsou občas hájeny výjimečnými lidmi (i státní správy a některými představiteli městské samosprávy – Litomyšl, Brno), kteří věří, že: „Nová kultura bude kulturou zralého individua a toto individuum bude otevřeno univerzálnímu a bude s ním stále více jedno“... , že se „blíží doba, kdy i většina individuí jako masa toho bude schopna.“ Objevují se jako stále na scéně jako prvky budoucí širší kultury...“ (Piet Mondrian) – (viz text str. 49, katalog ke konferenci Les Reconntres – Kulturní dědictví ve střední a východní Evropě, Petr Hruša, Brno 2004)

Život architektury a umění ve vzájemné jednotě nebo aspoň v symbióze pro soudobého člověka, dnes skrze tvorbu chápanou už ne jako „stroj“, jak tomu bylo v strohých, a přitom jen některých doktrínách funkcionalismu, ani ne jen jako reakci na společenskou situaci, ale jako umělecký jev odvracející se od přírodně přirozeného do abstrahovaného, leč reálného světa, se čím dál víc stává „arché“ pro dialog s neskutečným, abstrahovaným světem. Imprese, která by byla do architektury implantována dále ze sféry jen svobodné invence a improvizace, navozuje opačný smysl. Architektura se však pomocí umění obrací ke svému prameni, aby ve spojení s idejemi umění mohla jako paradox impresionismu přeneseního z umění do architektury znovu nastolovat svoje geneticko-geometrické východisko jako impulz. Celek architektonických motivů při této situaci budí malířské téma prostřednictvím určité roztržitého prostorového obrazu, která se uplatňuje o to víc než třeba geometrický a kompoziční předobraz odpovídající objektivnosti architektonického námětu.

Tak neusiluje-li se v opravdové architektuře o umělecký, výtvarný, materii, která jediná je k dispozici, duchem proměňující postoj, jdeme někam jinam než k architektuře.

Naopak vystupuje-li architektura a umění dohromady spíše jako samostatný elán uměleckého života a přitom sebe si uvědomujícího geometrického a zároveň lidského uchopení ducha, je v tom možný další posun, kterým je rozvíjen ideál, podle mne zamýšlený původně modernistickou architekturou.

Doc. ing. arch. Petr Hruša

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava

Fakulta stavební, katedra architektury

Ludvíka Podéště 1875/17 .

708 33 Ostrava-Poruba

petr.hrusa@vsb.cz

POSTSOVĚTSKÁ MOSKVA – ARCHITEKTURA NA CESTÁCH HLEDÁNÍ NOVÉ IDENTITY

POST-SOVIET MOSCOW – ARCHITECTURE ON THE WAY OF SEARCHING NEW IDENTITY

ONDŘEJ BENEŠ
OLDŘICH ŠEVČÍK

Abstrakt

Metodologické východisko studie – v proměnách architektury poznáváme nejen to, co se děje s architekturou samou, ale neméně „vyčteme“ to, co se děje se společností: v architektuře se odráží sociální i politický vzestup i pád; v architektuře Moskvy je obsažen „veškerý osud Ruska“, „nová Moskva nových Rusů“: MMDC – Moskovskij meždunarodnyj dělovoj centr – symbol nové Moskvy, metropole s „evropskou tvář“; aktuální stav: totální urbanizace metropole, a naopak podmoskevská oblast proměněná v polygon ekologicky šetrných experimentů.

Abstract

Methodological basis of study - in changes of architecture we learn neither what happens to the architecture itself, either we „read“ what is happen with the society: architecture reflects the social and political rise and fall, architecture in Moscow's contained „all the fate of Russia“; „New Russians' new Moscow: MMDC - „Moskovskij meždunarodnyj Delovoj Centr“ - symbol of new Moscow, the metropolis with a „European face“; current status: total urbanization of the metropolis and on the contrary Moscow suburbs with environmentally friendly experiments.

1 ÚVODNÍ POZNÁMKA

O politice Ruské federace se píše denně, téma soudobé ruské kultury je stále častěji přítomno v literárních periodikách, ale kvalifikovaná informace o architektuře v Rusku se omezuje na zlomkovité údaje. Na ruské kulturní scéně je „fascinující ne politika, ale celkový >drive< a dynamika.

To energetické napětí, v němž existují všechny ty nejrůznější estetiky, ceny, čtení, diskuse, polemiky a protesty; to množství časopisů, galerií, festivalů, uměleckých komunit a center...“, tyto teze vyslovené českým rusistou je možno vzít doslova. A především – platí *sit venia verbo* i pro ruskou architekturu. (Pazderka 2012, s. 26) Pokusíme se to prokázat v našem krátkém příspěvku.

2 VÝCHODISKA

K určitému problému nelze přistoupit dřív, než se o něm podaří shromáždit potřebné množství údajů. A na jejich základě můžeme formulovat otázky – jasně formulovaná otázka je poloviční odpověď. K našemu tématu „postsovětská Moskva“ jsme shromáždili a vyhodnocovali prameny a literaturu, byly pro nás důležité nejen samotné realizace (jejich parametry, deskripce, a vyhodnocení), ale neméně i to, jakým způsobem je vývoj postsocialistické Moskvy „praktikujícími“ architekty, historiky a teoretiky architektury reflektován. Dále nás zajímalo, jak jsou proměny architektury přijímány širokou veřejností. A konečně k tomu přistoupila i naše zkušenost ze stáže, osobní setkání s architekty a poznání významných staveb „in situ“.

Z čeho vycházíme? Akt stavění nikdy není jen otázkou stavebně-technickou. V proměnách architektury poznáváme nejen to, co se děje s architekturou samou, ale neméně z ní „vyčteme“ to, co se děje se společností; v architektuře se odráží sociální i politický vzestup i pád. Řečeno slovy předního ruského architekta a kunsthistorika D. Švidkovského, architektura „je zpředmětnou historií. Stavitelství nikdy nelže, přesněji, nepravda v architektuře přijde draho. Jestliže se dokonce stavebními

prostředky vytváří iluze jiného způsobu života, tak tím architektura zřetelně charakterizuje zvláštnosti historického momentu.“ (Švidkovskij, 2009, s. 231)

To, co nás zajímalo především, byla následující témat – jak se v architektuře postsovětské, postsocialistické Moskvy odehrává zacházení s minulostí (v architektuře se vizualizuje kontinuita a diskontinuita), přítomnost kritické reflexe, nostalgie, dále snaha demonstrovat stabilitu, jak je přítomno a vyjádřeno v architektuře téma europeizace Ruska, to zda jsou Evropa a Západ chápány jako cizí, nebo objekt konkurence a obdivu; zajímal nás vztah mezi veřejným a soukromým prostorem, jedincem a státem, centrem a periferií.

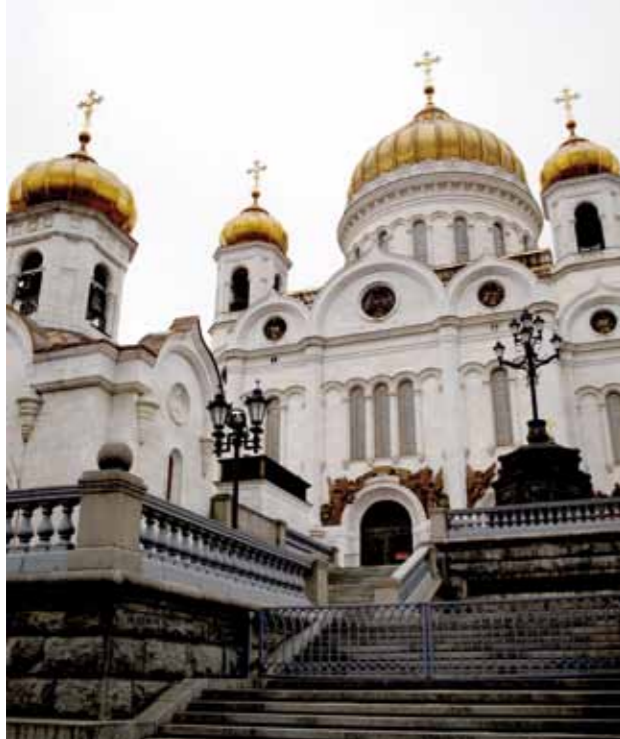
Tato témata, řečeno slovem výše uvedeného rusisty, mají i v architektuře svůj až nečekaný „drive“. Čím je dán? Tím, že v malých i velkých tématech současné postsovětské architektury jsou obsaženy otázky, které se v ruské kultuře trvale probírají a obnovují, neztrácejí aktuálnost ani dnes, naopak po rozpadu Sovětského svazu získaly na významu a odezvě ve všech vrstvách společnosti. Jde o téma ruské kultury a civilizace, řečeno slovy představitele ruské kulturologie P. S. Gureviče, „jejích obecných rysů a zvláštností ve vztahu k evropské civilizaci, i ve vztahu k tradičním civilizacím Asie. Rusko zaujímá zvláštní místo na hranici mezi Východem a Západem.“ (Gurevič, 2009, s. 214) A kapitola „Lokálnost ruské civilizace“ vysokoškolské učebnice předkládá ve svém obsahu drama srovnatelné se scénáři Shakespearových her – minulost je vtažena do současnosti. Je to velice odlišné od situace v českých zemích, kde se fundamentální otázky odkládají (jak již kriticky zaznamenal filozof J. Patočka ve vztahu k předválečné politice, filozofii a historiografii v Československu). Analogie by znamenala, že český historik popisující stav architektury v době vlády císaře a krále Karla IV. by její >drive< vztáhl na výsledky v dalších historických obdobích a odborník-expert na současnou architekturu v českých zemích by ji srovnával nejenom s aktuálními výsledky v zahraničí, ale provedl by i sondy do minulosti, identifikoval by analogie i rozdíly. Tak tomu zjevně u nás není – takovýto „živý dialog“ s minulostí se nevede. Historik středověké české architektury vztah k současnosti zachytí nanejvýš v ozvláštňující poznámce ad hoc, z níž pro posluchače vyplyne nesrov-

natelnost velkolepých záměrů Karla IV. se současností. V Rusku naopak nepřekvapí, když známý a respektovaný architekt, historik a kunsthistorik Švidkovskij začíná otázkou: „K jakému typu náleží ruská architektura – k východnímu anebo k západnímu?“ (Švidkovskij, 2009, s. 231) A pokračuje: „V současnosti směřujeme k západní kultuře, ačkoliv občas mluvíme o nezbytnosti vytvoření národního stylu. Je zapotřebí pochopit, kdo jsme: Evropané nebo Asijsci, jsme meziprostorovým článkem anebo jsme svébytní, jsme spojení se světem, který nás obklopuje, anebo jsme vůči němu nepřátelští?“ (Švidkovskij 2009, s. 231) Jeho uvážlivá, koncepční a faktograficky nasycená odpověď (pro autory této studie bylo překvapujícím faktem, že Petr I. Veliký, který otevřel Rusko Západu, se obrátil i do Číny s žádostí o architektu) se v řadě aspektů liší od konceptu kulturologa Gureviče (i v jeho případě jde o osobnost, jejíž díla se dlouhodobě vydávají na „Západě“). Ale právě tím přitahují tato témata a diskuze motivující pozornost.

Vracíme se na začátek této kapitoly – ve výzkumu je obtížné až dočasně nemožné vyjádřit nový problém jasnými slovy a i pro náš příspěvek platí, řečeno s Levi-Straussem a C. Geertzem, nejde a nemůže jít o redukování složitého na jednoduché, naopak „vysvětlení spočívá v nahrazování jednoduchých obrazů složitějšími a ve snaze nějakým způsobem přitom zachovat srozumitelnost, jež byla vlastní těm jednoduchým“. (Geertz 2000, s. 45) Místo jednoduchých triviálních tezí se snažíme v našem následujícím textu poukázat na kulturologické a architektonické kontexty.

3 VLNA HISTORISMU

Vlna historismu a přimknutí k pravoslaví bylo odpovědí na „ideologické vakuum“ po rozpadu Sovětského svazu. Celá Ruská federace byla zaujata hledáním národní identity. Historismus se prosazoval v obnově, znovupostavení zničených chrámů, v hledání a prosazování „moskevského historického stylu“ (monumentální pseudohistorismus v době starosty Lužkova). Historismus, obnovený zájem o minulost, byl přítomen i v živé diskuzi, zda má smysl tak obrovská investice do znovupostavení chrámu z 19. století, či zda něco takového jako „moskevský styl“ v architektuře vůbec existuje.

obr. 1. Chrám Krista Spasitele

3.1 Obnova sakrálních staveb

V postsovětské společnosti se ona „*najnejvyš současná minulost*“ (D. Švidkovskij), překvapivá „*novost minulosti*“, stala motivací, která vedla k rekonstrukci ne desítek, ale stovek malých chrámů na teritoriu Moskvy a podmoskevské oblasti. A především vedla k nejspektakulárnějšímu výsledku, k obnově, znovupostavení chrámu Krista Spasitele (srv. obr. 1, chrám zasvěcený vítězství nad Napoleonem a zničený destrukcí po revoluci 1917). Stavba vnesla svou obrovskou kupolí do panoramatu Moskvy novou siluetu. Tím se odkryla i původní orientační role chrámu v urbánním rozvrhu Moskvy – Borodinský most a řada silnic směřuje k chrámu. Připomeňme, že zničení více než 400 kostelů a chrámů, řady klášterů, provázené likvidací zvonů v období stalinismu, představovalo zásah do panoramatu – ztrátu orientačních bodů.

Odpor vůči této gigantické stavbě měl své argumenty, ale odstup času umožňuje potřebný nadhled, který zprostředkuje D. Švidkovskij (2009) – představte si, že by stálo na tomto prestižním místě obchodní centrum či elitářský obytný dům, bazén by se nemohl udržet na tak vysoce ceněné lokalitě. Navíc i sakrální interiér se zdařil. Řečeno souhrnem: stavba jako grandiózní silueta v panoramatu města doslova mobilizuje to, co zůstalo z 19. století (vše směřovalo k tomuto chrámu), a vřazení těchto stavebních

obr. 2. Banka Novikovský bulvár, realizace v roce 2000

obr. 3. Banka v monumentálním stylu

celků z 19. století do soudobých komplexů. Čili z urbánního hlediska je tato stavba více než legitimizována; stavba se stala významnou i z hlediska světové sakrální architektury (chrám byl slavnostně dokončen k dvoutisíciletí narození Krista), a to je již nepřehlédnutelně specificky ruské hodnocení, stala se symbolem zlomu dvou tisíciletí.

3.2 „Moskevský styl“

„Moskevský styl“ (též „Lužkovův styl“) se prosazoval v Moskvě devadesátých let minulého století a je hodno pozornosti, že tento architektonický styl programatického zacházení s minulostí byl ruskými historiky a teoretiky identifikován jako „opozděná varianta postmodernismu“ (Malinin 2009, s. 11). Formulováno přesněji – jedná se o variantu postmodernismu postrádající schopnost ironie či žertu (tak, jak to formulovali a požadovali protagonisté

obr. 4. Plavecká plaza

obr. 5. Triumf-palás

tohoto stylu – Jencks a Venturi). Nikoli náhodou, vždyť přes tento správními orgány Moskvy podporovaný styl se obnovovala spojení s epochou Ruska před rokem 1917, vždyť tento „moskevský styl“ si v estetice monumentálnosti podával ruce s impériem. (obr. 2, banka, Novikovský bulvár, realizace v roce 2000, dále srv. obr. 3)

3.3 Neostalinské stavby

Sovětské období i samotná vláda Stalina jsou časově dlouhou periodou a je otázka, zda pod kategorií „stalinská architektura“ se budou vřazovat známé mrakodrapy (sedm výškových staveb známých jako „vyšotki“, či tzv. stalinský empír) i elegantní interiér stanice Majakovská. V ruské produkci na toto téma probíhají terminologické diskuze.

Co je nesporné, na vlně historismu se realizovaly stavby, které nepochybně navazují na ty nejvýraznější symbolické stavby z období J. V. Stalina. Jsou zlomkem v rámci nové Moskvy, ale zaujmou – jak tím, k čemu odkazují, tak i provedením.

Příklady: administrativní „Pavelecká plaza“ (2003) (obr. 4) představující „stalinské retro“; obytný komplex „Triumf-palás“ (2006) (obr. 5) – tzv. osmá vysoká, tj. k sedmi moskevským mrakodrapům se připojil objekt ve stejném stylu.

Co vede k realizaci staveb, které ve svém stylu odkazují k sovětsko-stalinské periodě?

Příčiny lze sumarizovat.

- Nejde o nebezpečné sklouznutí do stalinské minulosti, nejde ani o výslovnou politickou zakázku, neexistuje něco na způsob „architektonické ideologie“ prosazované orgány Ruské federace.

- Roli hraje „tržní hospodářství“ – historie a architektonický styl spjatý s určitou epochou se stal „zbožím“. Je zde spotřebitel, z dnešní horní vrstvy střední třídy Ruska, který prožil větší část života ve „staré Moskvě“, je tedy zpravidla vyššího věku a před očima měl stavby se sloupy, balkony, s byty s velkými místnostmi, komfortem, ale nemohl v tom žít, mohl si to ve svém mládí jen přát. To je spotřebitel, který upřednostňuje žít v takovéto konzervativní stavbě než high-tech. Dává přednost této architektuře, protože pro něj byla po řadu let symbolem komfortu architektura ve stalinském stylu, která ještě na počátku devadesátých let určovala výraz Moskvy.

3.4 Postkonstruktivismus?

Na vlně historismu konce devadesátých let vznikla stavba, která byla zpočátku přijata příznivě odborníky, architek-

obr. 7. Moskevské mezinárodní podnikatelské a obchodní centrum Moskva - city

ty, historiky architektury i veřejností. Stal se jí dům „Sadovaja plaza“ (2001) architekta Pavla Andrejeva. (obr. 6)

Dům tvoří seskupení-srostlice několika prostých geometrických objemů s jasně čitelnou hierarchií. Dominuje vertikálnost, architektem zvolený způsob zakončení a dovršení ve střešních partiích prosklenými lodžiami s terakotovými červeno-hnědými, silně převýšenými velkými římsami dojem dominance z této budovy vystupňuje.

Barevné ladění je střídavé, a přitom výrazné, výsledek je dán světle zelenými stěnami a již uvedenými hnědými římsami. Dům je impozantní a příjemný.

Architekti domu Sadovaja plaza si vzali k srdci přísloví „Dům bez soklu stojí bosý, ale dům bez římsy – to je již jen salám: přestali řezat, protože se najedli.“

Architekturu domu Sadovaja plaza můžeme číst jako výraz mučivého hledání devadesátých let – architekti hledali o co se opřít, na co v architektuře „obnovené státnosti“ Ruska navázat? Na ruský konstruktivismus, na jistý modus klasicismu atd.?

Zde se navazovalo několikanásobně: jak na „velký styl“ 30.–50. let dvacátého století, tak na bezprostředně sousedící architektonicky cenný dům architekta Golosova (Golosov byl nejprve přední a vynikajícím představitelem avantgardy, ale v roce 1933 se ho zřekl a obrátil se ke klasice), navazuje se i citací na skvost konstruktivismu – na Golosovův Klub Zujeva. A pro Moskvany je nakupení lodžii s mohutnými římsami prostě „Šanghaj“.

obr. 6. Sadovaja plaza

4 VLNA HISTORISMU

Projekt „Moskevského mezinárodního podnikatelsko-obchodního centra Moskva-City“ (zkratkou MMDC – Moskovskij meždunarodnyj delovoj centr, počátky projektu jsou v roce 1991) byl programově koncipován správou města jako symbol nové Moskvy, symbol metropole, která zde získává „evropskou tvář“. Tvář, kde jednotlivé objekty a komplexy vyprojektovali a projektují zahraniční architekti a z nemalé části i staví zahraniční firmy. Jedná se o nejvýraznější a investičně mimořádně náročný „image-projekt“ v Moskvě. Jak zvolený architektonický jazyk – styl high-tech a neomodernismus, tak urbanistický koncept představují Moskvu jako metropoli otevřenou dialogu se Západem: výsledkem má být „Nová Moskva nových Rusů“. (srv. obr. 7)

Jak je MMDC přijímán a hodnocen?

Viděno věcně: MMDC vyrostl a roste nepřilíš vzdálen od centra metropole, kladem je, že realizace si nevyužila likvidaci historicky cenných staveb, výchozí dopravní nedostatečnost byla vyřešena.

Z hlediska hledání nové identity jsou k této architektuře kladeny otázky: dokáže a má Moskva získat podobu města Západu? Nebylo by lepší pokusit se najít vlastní architektonickou cestu? A pomohou tomuto úsilí skutečné podstatné stopy osmi století, které Moskva prožila?

obr. 8. Obytný komplex Park Place

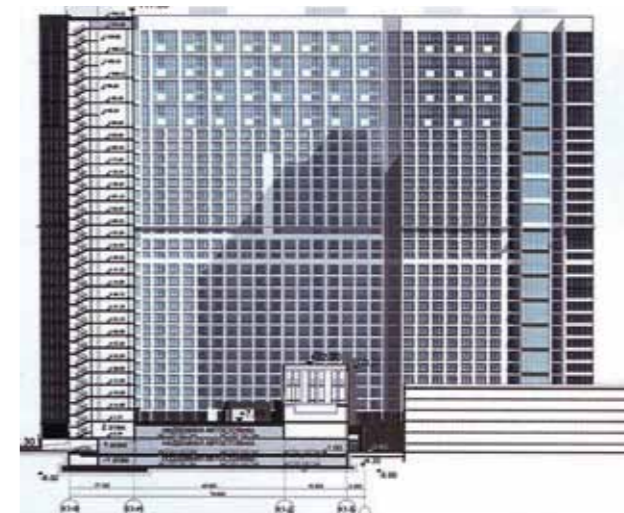
5 MULTIFUNKČNÍ OBYTNÉ KOMPLEXY

V kolosálnosti, architektonické různorodosti a četnosti multifunkčních obytných objektů se v konfrontaci s takzvanými komunálkami (s jejich pětipodlažností, s jejich uniformitou, prostorovými omezeními bytových ploch), kterými se řešil nedostatek bytů v období N. S. Chruščova, se nám vizuálně demonstruje proměna Ruska a Moskvy.

5.1 První multifunkční obytné komplexy z doby „perestrojky“

„Perestrojka“ přinesla do sovětské společnosti uvolnění, vznikaly nové ateliéry v čele se silnými osobnostmi – předzvěst budoucí různorodosti architektury Moskvy, předzvěst doby, v níž odpovědnost za výsledek od počátku do konce projektu nemá již dominující instituce, ale architekt.

Jakkoli „jedno z klíčových slov Gorbačovovy epochy bylo plně architektonické (> perestrojka <), žádné významné památníky po sobě nezanechala.“ (Malinin, 2009, s. 68) Architekti v době perestrojky vynikli v interiérech, ale o architektuře spjaté s označením „perestrojka“ nebo „Gorbačov“ se nehovoří. Ale dvě realizace je třeba v této souvislosti uvést – GF čili Fond Gorbačova, který byl ovšem realizován až ex post v roce 1999; výjimkou potvrzující výše uvedenou tezi se pak stal obdivuhodný komplex Park Place. (obr. 8)

obr. 9. Obytný komplex A Aerobus

obr. 10. Tatarovskaja pojma

„Park Place“ tvoří obytný komplex se třemi tělesy (od 7 do 24 pater, 333 obytných jednotek, v podzemí garážování pro 370 automobilů) s atriem, vnitřními ulicemi (a la Le Corbusier), obchody, ad. „První skutečně evropský dům“ (Malinin 2009, s. 31), dvou a třípodlažní byty, supermarket, sportovní hala, tenisový kurt, jesle atd. – komplex do značné míry soběstačný. Vznikl na objednávku Ministerstva zahraničních věcí, byl projektován ruskými architekty (Mosprojekt -1, ateliér č. 11), realizován za jeden a půl roku (1992), je obýván v nemalé míře cizinci (Japonci). Z architektonického hlediska mimořádně čistě provedený brutalismus dosahující monumentality, vertikálnost válcovitých věží (s výtahy a schodišti) je v harmonii

obr. 11. Chodyrské pole

s rytmem výrazných horizontál – silnou plasticitu struktur fasád definují galerie, lodžie, vstup do komplexu vyznačuje působivou postmoderní estetikou přecházející až v artefakt. Jedna z mála realizací, které vznikly v době „perestrojky“. Ojedinelá a zároveň poslední mimořádná, doslova exkluzivní architektura z konce sovětské periody – „sovětský brutalismus“ obsahující odkazy na P. Rudolpha, R. Bofilla. K historii Park Place patří i diskuze na téma, zda se jedná vzhledem k dosaženým západním standardům v bydlení a nesporné architektonické kvalitě o Gorbačovovo „otevření se Západu“, anebo o výsledek snahy izolovat zaměstnance zahraničních misí.

5.2 Vlna multifunkčních obytných komplexů

V následujících desetiletích vyrůstaly o překot další multifunkční obytné komplexy, tzv. „multiki“ – mezi nimi i ty obrovské, gigantické, kolosální: „Aerobus“ (realizace 2006; 35 poschodí, každé těleso o délce 500 m) (obr. 9) „Avenui 77“ (2009) a další. Jedinečný z architektonického i urbanistického hlediska je pečlivě strukturovaný komplex Tatarovskaja pojma (2003, pojma – nížina, záplavová oblast) (obr. 10), naopak s „lidským měřítkem“. Jak Aerobus, tak obdivovaná Tatarovskaja pojma jsou spjaté se jménem a nezaměnitelným architektonickým rukopisem „nejstylovějšího“ architekta současné Moskvy V. Plotkina (nar. 1955; spolupráce s firmou Tesco – za novostavbami této nadnárodní korporace není v Moskvě jediný špatný dům díky nekompromisnímu Plotkinovi). Kolosální Grand park – „dům oblouk“ a zástavba Chodynského pole (obr. 11) se až vymykají všem představám – na prostranství někdejšího centrálního letiště vyrostla nikoli čtvrť, ale nová oblast (rajon) Moskvy. Při pohledu z letadla dostá-

obr. 12. Snímek části Moskvy z letadla

vá kritický pojem „totální urbanizace“ vizuální obsah. (srv. obr. 12)

Viděno věcně: Psychologický odvrát od sovětské minulosti je petrifikován v těchto stavbách; „neostalinismus“, nekonstruktivismus patří minulosti, na radě je neomodernismus. Zejména v Plotkinových realizacích se nabízí nová kapitola (přes vzdálenou genetickou vázanost na někdejší paneláky).

Jak jsou tyto kolosální stavby přijímány? Při pohledu na Grand park a Chodynského pole se vrátíme k slovům Švidkovského: „*Historická Moskva jako umělecký urbání celek již dnes neexistuje. Jsou jednotlivé, dokonce pečlivě provedené památníky, které prošly procesem, kterému v naší době říkáme restaurace. Osobitost staré metropole Ruska se v posledním desetiletí zcela změnila. Zdá se mi, že to bylo nevyhnutelné a radikálně již nic ani nelze změnit. Samozřejmě zůstávají otázky po míře uvedení nového, o vztahu k minulosti, o stupni profesionality architektonických rozhodnutí v Moskvě.*“ (Švidkovskij 2009, s. 457) Tato slova odpovídají realitě prvního desetiletí XXI. století, a jsou vlastně epitafem nad bouřlivou diskuzí.

Tatarovskaja pojma téhož architekta Vladimira Plotkina, spoluautorem je bývalý „bumažnik“ Jurij Kuzin; je de facto město; lokalita „čistý a prestižní moskevský Západ“, polovina ostrova zůstává nedotčeným územím – není tu diktovat využití čtverečních metrů, výsledné seskupení „*bílých domů vyvolává dojem sanatoria pro estéty, na které dolehla deprese z architektury Lužkovových věžiček.*“ (Malinin 2009, s. 201)

obr. 13. Příklad zachované původní výzdoby metra

6 METRO – REKONSTRUKCE

V estetice stanic moskevského metra (provoz od roku 1935), v prestižní stavbě s ideologickou pečeti, je vyjádřena doba – od velkorysých podzemních katedrál staliné epochy (jejich kvalitu a zachovalost zachycuje obr. 13) po úsporné betonové krabice a vyvedení metra na povrch za „Brežněvova režimu“ (i tento termín běžně požívaný v ruské odborné architektonické literatuře ukazuje na zjevnou a všudypřítomnou distanci k minulosti).

V současnosti se metro rozšiřuje; hned dvě stanice metra jsou realizovány v MMDC s velkorysostí srovnatelnou s počátky metra, ale novými prostředky odpovídajícími high-tech a neomodernismu. A rekonstruuje se. Jednou z nejvíce sledovaných rekonstrukcí se stal nový vstup do jedné z mezinárodně nejproslulejších a nejkrásnějších stanic – Majakovská (model projektu získal cenu na Světové výstavě v New Yorku v roce 1938; viz obr. 14). Nový vestibul metra „Majakovská“ (2008) je proveden s vyváženou elegancí, v barevných mozaikách klenby nad vlastním vestibulem jsou vepsány verše Majakovského (srv. obr. 15) – přesto je tato pečlivě provedená realizace přijímána jako parodie, pokud jde o vyjádření úcty k básníkovi, který se stal symbolem i obětí revoluce – nároky na estetiku metra rostou.

obr. 14. Metro Majakovskaja

obr. 15. Nový vstup do metra Majakovskaja

7 PŘÍKLAD DESTRUKTIVNÍHO VLIVU DEVELOPMENTU – OSTOŽENKA

Jedním z neznámějších varovných segmentů „developmentu“ se stala původně útulná, tichá a přehledná čtvrť Ostoženska v blízkosti centra Moskvy. A právě tato žádaná poloha předurčila její osud. Vše začalo studiem v archivech, hledáním původní barevné škály, identifikováním architektonického jazyka genia loci, čili postupy důvěrně známými všem památkářům. Ale dravý ruský development prosadil své zájmy, z okrsku se stala „výstava“ objektů současné architektury a nejdražších majetků v Ruské federaci, z nemalé části neobývaná. Lokalita propadla na niveau tzv. „zlaté míle“ – okrsek milionářů a ochrany. Architekt Ostoženky A. Skokan doznal: „Není to město, je

obr. 16. Objekt z takzvané Zlaté míle

to varianta bankéřských buněk, kde jsou peníze ochráněny před inflací. K čemu je všechna tamní architektura? Místo okrsku, který má vlastní tvář, své charakteristiky, svůj život – nic.“ (Malinin, s. 20, cit. op.) (obr. 16). Nicméně je možné ve výše uvedené situaci prodiktované developmentem připsat respektovanému ateliéru Ostoženska profesionálně provedený pokus vložit novou energii do cenného místa.

O čem vypovídá osud čtvrti Ostoženska?

Mimo jiné o tom,

- že i kvalitní architektonický ateliér a sebelepší zdůvodněné návrhy podléhají moci developmentu;
- o tom, jak rychle a nenávratně mizí skutečná, historicky cenná stará Moskva;
- a v neposlední řadě se v „zlaté míli“ odráží situace s obytnými objekty vyšší třídy v Moskvě – development je dlouhodobě bez úspěchu nabízí k pronájmu.

8 SPECIFIKUM ARCHITEKTURY V POSTSOVĚTSKÉHO OBDOBÍ: „DESURBANIZAČNÍ AVANTGARDA“ – PROGRAMOVÁ A JEDINÁ OPOZICE K TOTÁLNÍ URBANIZACI

Moskevská oblast se proměnila v polygon rozvoje originálních architektonických a stavebních idejí, inovativnosti. Architekti: Asse, Brodskij, Čelcova, Kuzumbajev, Labazov, Savin ad. Co tuto architekturu charakterizuje: citlivost vůči přírodě, vstup staveb do krajinného rámce bez poškození, bez zranění přírody, řečeno souhrnem: architektura, v níž „nic se neděje na účet deficitu ekologie“, nestandardní materiály.

obr. 17. Architektonická instalace Les v lese

obr. 18. Lední bar

Příklady:

1. „Les v lese“; 2002, architektonická instalace vzniklá při festivalu „ArtKljaz´ma“, architekti Vozněsenski, Kononěnko, Buryj a Samorodova; Kljaz´minská vodní nádrž; výsledek projektu jako by splňoval dětský sen: bezpečný pobyt a pohyb v koruně stromů; symbióza architektury, umění a přírody. (obr. 17)

2. „Lední bar“, 2002, sezónní objekt; ateliér Brodskij (představitel „bumážnoj architektury“ vystavuje své kresby křehkých a pohádkově podmanivých projektů v světových metropolích; v současnosti již přistupuje k realizacím ekologicky šetrných staveb, v nichž se snoubí jednoduchost se sofistikovaností a nadsázkou), Pirogovská vodní nádrž. (obr. 18)

obr. 19. Penzion T - dům

3. „T-dům“, 2002, penzion, architekt J. Asse, Kljaz´minská vodní nádrž; prosklená konstrukce z klenového dřeva; název odkazuje na půdorys tvořící kříž, respektive písmeno „T“, třípatrový hlavní obytný objekt s postranními bloky o nevelké šířce, které tím dodávají stavbě jistou dynamiku (v nich je lokalizován bazén); stavbu charakterizují balkony, terasy, estetický výraz stavby směřuje k otevřenosti. (obr. 19)

4. Dům s přístavem-2; T. Kuzembajev, lakonická konstrukce, strohá prostá stavba: objem vydefinovaný pravými úhly; materiály: dřevo, sklo, umělá hmota; dialog průzračných materiálů: sklo a umělá hmota propouštějící světlo. (obr. 20)

9 ZÁVĚR

O změnu, proměnu Moskvy marně usilovali Ivan Hrozný, Petr I. Veliký, Moskva odolala. O urbánní změnu Moskvy usilovala sovětská moc, přes tři generální plány neúspěšně realizovala utopii „socialistického města“ a narušila vztah k minulosti.

Současná Moskva 21. století nadále hledá svoji novou identitu, která bude identitou Ruska, řeší se, na co má navázat.

• Na Moskvu architektury ruského impéria 19. století,

obr. 20. Dům s přístavem

- na sovětskou mocí nakonec potlačenou tradici architektonické avantgardy, což znamená navazovat inovativnost avantgardy, na její orientaci na technický pokrok a na řešení sociálních otázek,
- na nastupující vlnu architektů, kteří usilují o propojení architektury s uměním, ekologií, designem a etikou?

Současná Moskva je již radikálně změněná. Čím se stává současná, tzv. čtvrtá Moskva? Obrovským eklektickým prostorem, metropole se rozpadá na různorodé až nesourodé fragmenty modelů města s naprosto odlišnou ideologií. Moskva ztratila svůj „obraz“, svůj svébytný urbanistický ráz – ten se stal obětí probíhající „totální urbanizace“. Takto ji vidí z Centra soudobé architektury (srv. Korobina, I.: Novaja Moskva 4. Gid po architektuře Moskvy i Moskovskoj oblasti 1987-2007. Moskva, Centr sovremennoj architektury/C:SA 2007, zejm. s. 51–53).

• Současná „nová architektura nové Moskvy“, která obsazuje volná místa, likviduje historickou zástavbu z minulých století, často vyrůstá na místech někdejších rozsáhlých sadů a parků a přelévá se do podmoskevské oblasti, tato architektura odpovídá tomu, jak se staví v Evropě, USA či Číně.

• Tato architektura je sekundární ve vztahu k mezinárodní zkušenosti s moderní a neomoderní architekturou a urba-

nismem, je sekundární k vlastní historické zkušenosti; proto k sobě nepoutá mezinárodní pozornost.

• Současnost je právě proto dobou očekávání, očekávání na dlouhodobou, perspektivní, strategickou urbanistickou ideu Moskvy, na tzv. pátou perspektivu („pjatoje budušeje Moskvy“) a na „novou vlnu“ v současné architektuře Ruské federace.

• Moskva má obrovský potenciál z hlediska ekonomických, investičních, stavebně-technologických možností, z hlediska profesionální připravenosti architektonických ateliérů, z hlediska mezinárodní spolupráce s významnými ateliéry a rychlého osvojování nových stavebních technologií a materiálů (spolupráce se zahraničními stavebními firmami) a v neposlední řadě z hlediska silné „společenské“ objednávky („obnovená státnost“ Ruska a její odraz v architektuře).

LITERATURA

[1] Architektura Moskvy 1920–1960. Putěvoditel. / Moscow Architecture 1920–1960. Guide book. Moskva, Žiraf 2006, ISBN 5-89832-049-0.

[2] „Architekturnyj věstnik“.

[3] Dobricyna, I. A.: Ot postmodernizma k nelinejnoj architekture. Architektura v kontekstě filosofii i nauki. Moskva, Progress-Tradicija 2004, ISBN 5-901841-56-3; zejm. kapitola 9, Rossijskaja architektura v kontekstě architekturnoj kultury str. 343–366.

[4] Geertz, C.: Interpretace kultur. Vybrané eseje. Praha, Slon 2000.

[5] Gurevič. P. S.: Kulturologija. Poznanije. Vjera. Svěršenije. Moskva, Junity-Dana / Unity 2009, ISBN 978-5-238-01289-6, zejm. kapitola 12, Lokalnost' rossijskoj civilizacii, s. 214–229; z kapitoly 6 zejm. paragraf Sopostavlenije Vostoka i Zapada kak različnyh kulturnych kosmosov, s. 104–108.

[6] Korobina, I.: Novaja Moskva 4. Gid po architektuře Moskvy i Moskovskoj oblasti 1987–2007. Moskva, Centr sovremennoj architektury/C:SA 2007, ISBN 978-5-9901473-1-7.

[7] Malinin, N.: Architektura Moskvy 1989–2009. Putěvoditel. Moskva, Ulej 2009, ISBN 978-5-91529-017-3.

[8] Pazderka, J.: Rusko je tragická, ale velká civilizace.

S rusistou Tomášem Glancem o zmobilizované kultuře, o >zlatých< Jelcinových časech, o Putinově epoše a také o slábnoucím českém mindráku z Rusů. In: Lidové noviny, 10. 3. 2012, příloha Orientace, s.26/VI-27/VII.

[9] „Projekt Rossiji“ [periodikum založené v roce 1999].

[10] Švidkovskij, D.: Ot megalita do megapolis. Očerki Istrii i gradostroitelstva. Moskva, „Architektura-S“ 2009, ISBN 978-5-91566-008-2, zejm. kapitoly Moskva: triumfy i uniženija minuvšich věkov, s. 448–456; Moskva: sljozy i naděždy sovremennosti, s. 457–464.

[11] Tatlin, 2006, č. 1–2 Ostozhenka / Ostozhenka Architects 1996–2006.

[12] Tatlin, 2006, č. 2–3, Projekt Metaném / Project Meganom 1998–2006.

[13] Tatlin, 2006, č. 3–4 Architektory ASS / ASS Architects 1998–2006.

[14] Tatlin-mono, 3/26/97 2011, Molodyje architektory Rossii / 2010–2011 / Young Russian Architects.

[15] <http://www.tatlin.ru>.

Poznámka:

Ruská periodika, na které se ve studii odkazuje neuvádí ISSN, k dispozici je pouze registrace v rámci RF.

Fotografie, zdroj:

Archiv B&Š, obr. č. 1, 3, 12–16, 19; Malinin (2009), obr. č. 2, 4–8, 10; Korobina (2007), obr. č. 9, 11, 17–18, 20

Ing. arch. Ondřej Beneš

praktikující architekt, externí učitel na Fakultě architektury ČVUT v Praze, mail@ondrejbenes.cz

Doc. PhDr. Oldřich Ševčík, CSc.

Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav 513 – historie a teorie architektury, sevciold@fa.cvut.cz

ARCHITEKTURA POZDŇÍHO MODERNISMU A PAMÁTKOVÁ PÉČE NA SEVERNÍ MORAVĚ A VE SLEZSKU

ARCHITECTURE OF LATE MODERNISM AND CARE OF MONUMENTS IN NORTH MORAVIA AND SILESIA

MARTIN STRAKOŠ

Abstrakt

Architektura pozdního modernismu představuje důležitou, avšak stále ještě nedocenenou součást kulturního dědictví. Řada staveb a interiérů z uvedeného období byla již zničena. Příklad několika objektů na severní Moravě a ve Slezsku z 2. poloviny 20. století ukazuje, jak nejednoznačně může vyzníť snaha nahradit architekturu minulosti „novou kvalitou“. Památková ochrana nejlepších staveb daného období by vedla k zachování kvalit existujících objektů a přispěla by k formování architektonické kultury současnosti.

Abstract

Architecture of late modernism is an important but still underrated part of our cultural heritage. Many buildings and interiors from this period have already been destroyed. Example of several buildings in North Moravia and Silesia of 2nd half of the 20th century shows how ambiguous may sound effort to replace the architecture of the past „new quality“. Protected best examples this period would lead to maintaining the quality of existing buildings and contribute to shaping the architectural culture of today.

Architektura pozdního modernismu z období od konce 2. světové války až do konce 80. let 20. století představuje formálně i obsahově specifickou tvorbu ve velmi složitém období architektonického a uměleckého vývoje, naplněnou různými stylovými proměnami a hnutími, technickými inovacemi i politickými a ekonomickými změnami a zvraty. Složitou záležitostí je nyní vztah odborné veřejnosti, tedy i heterogenních struktur státní památkové péče k architektuře

té doby. Patří k ní doznívající funkcionalismus, bruselský styl, brutalismus, strukturalismus, high-tech, racionalismus, neoavantgarda 60. let a z toho plynoucí proměny architektonického rejstříku, více či méně zasahující i české prostředí.¹⁾ Jistou anomálií představoval v rámci sovětského bloku na konci 40. a v první polovině 50. let historismus socialistického realismu, tvořící záměrný protiklad k modernismu, takže se do značné míry vylučuje z uvedeného celku.

Pozdní modernismus – vymezení pojmu

Pozdní modernismus bývá též chápán jako synonymum k termínu pozdní internacionální styl.²⁾ Pojetí daného označení vyplývá z americké reflexe evropského modernismu, úspěšného i v mezinárodním měřítku. Příznačné pro něj bylo uplatnění ocelových či železobetonových skeletových konstrukcí, odpoutávajících se od půdorysných schémat. Dalším poznávacím prvkem se stávají závěsové fasády, obalující hmoty budov bez ohledu na nosné prvky. Tyto fasády sestávají z kovových prvků a výplní, tvořících rastr z nedělených okenních otvorů, skleněných či kovových parapetních desek a v některých případech i slunolamů. Fasádní rastry vytvořily nové specifické vyjadřovací prostředky architektury po vzoru amerického díla Ludwiga Miese van der Rohe či Eliela Saarinena.

1) Z publikací pojednávajících o světovém vývoji architektury 2. poloviny 20. století viz KULTERMANN, Udo: *Současná světová architektura*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1966. Z novějších prací viz FRAMPTON, Kenneth: *Moderní architektura. Kritické dějiny*. Praha: Academia, 2004.

2) Jedna z charakteristik internacionálního stylu viz CFO [OTTO, Cristian F.]. *International Style*. In: LAMPUGNANI, Vittorio Magnago (ed.): *The Thames and Hudson Encyclopaedia of 20th Century Architecture*. London: Thames and Hudson, 1989, s. 160–164.

Jan Chválek, Stavoprojekt Ostrava, městské lázně, Sokolská třída, Ostrava, 1957–1963, dílčí přestavby od r. 2001 a celková rekonstrukce 2008–2009 (foto Roman Polášek, 2009)

Oskar Olár – Lubomír Šlapeta, Hutní projekt Praha, kancelářská budova – Nové ředitelství Vítkovických železáren, Ruská ul., Ostrava-Vitkovice, 1959–1965, (foto Roman Polášek, 2009)

Pozdní modernismus se definitivně utváří na přelomu 40. a 50. let na Západě v rámci utváření konzumní společnosti. V prostředí sovětských satelitů uvedený proces nastupuje po pádu socialistického realismu o něco později. Každopádně sklonek 50. let, a především 60. léta znamenají dominanci pozdního modernismu ve světovém měřítku. Na Západě nastupuje kritika této architektury v průběhu 70. let, načež se objevují různorodé reakce včetně postmodernismu. V sovětské sféře vlivu tento proces ak-

celeruje až o jedno desetiletí později, kdy se na Západě objevuje dekonstruktivismus a různé neosměry, jako byl neofunkcionalismus, který náležel do sféry postmodernismu. V českém prostředí nástup postmodernismu, a zvláště neofunkcionalismu sehrál roli určité alternativy k výrazu dozrávajícího modernismu tehdejší stavební produkce státních projekčních a stavebních organizací. Objevoval se v jednotlivých případech již na přelomu 70. a 80. let jako určitá reflexe západního dění. Jeho masové uplatnění mnohdy již ve zkomercializované podobě patří až do období po roce 1989.

Památková péče o architekturu pozdního modernismu v českých zemích

Jak se nám architektura pozdního modernismu vzdaluje a vzrůstá její cena stáří, stále častěji přichází na řadu otázka památkové ochrany této části architektonického fondu.³⁾ Jedná se o přirozený proces, neboť různé budovy, bloky domů, celé stavební obvody, továrny, nemocnice, kulturní domy, železniční nádraží, hotely, sportovní stadiony, školy a sídliště, to vše vystavěno v uvedeném časovém rozpětí, zestárla natolik, že nastala nebo právě nastává doba, kdy se uvažuje o opravách, přestavbách, a někdy dokonce o demolcích. Případy, kdy se podaří stavby z uvedeného období rehabilitovat do té míry, že si uchovávají původní výraz včetně architektonických a uměleckých prvků, detailů a materiálů, patří mezi vzácné výjimky.

Běžnější jsou různé úpravy a přestavby, kdy se uplatňují nové materiály i nové architektonické formy, často údajně se záměrem zlepšit funkční stránku staveb nebo je adaptovat pro nové využití. Takové projekty jsou založeny na požadavcích mnohdy zcela protikladných k dispozičnímu uspořádání, hmotovému a materiálovému řešení a k samotné kapacitě objektů. Nová architektonická vrstva v takových případech často nedosahuje výraznější úrovně, naopak zásahy mají laciný ráz, dispozice ztrácejí logické vazby, materiály jsou nekvalitní, jejich zpracování je řemeslně nevalné a původní koncept bývá značně znejasněn,

3) Zájem o architekturu pozdního modernismu se odráží v pozornosti, která je jí věnována v odborných publikacích v zahraničí – např. BUTTER, Andreas – HARTUNG, Ulrich: *Ostmoderne. Architektur in Berlin 1945–1965*. Berlin: Jovis Verlag, 2005.

ne-li zničen. Takovým negativním příkladem je přestavba městských lázní v centru Ostravy od Jana Chvála z let 1957–1963, jednoho z nejlepších projevů bruselského stylu na Ostravsku. Při přestavbě dostala hala lázní nově tvarovanou, původně však šikmou prosklenou stěnu, provedenou nyní z méně kvalitních materiálů. Dispoziční úpravy jsou chaotické, interiéry banální.⁴⁾ Podobně dopadla i přestavba fasád bloku obytných domů z celku zvaného Havana (architekt Jan Slezák, Stavoprojekt Ostrava, 1960–1965, křížení ulic 28. října a Výstavní). Původní fasádu kryla modrá a bílá mozaika. Návrh na zateplení počítal s její obnovou. Nakonec byl blok zateplen kontaktním systémem s polystyrénem, aniž by se podařilo aplikovat mozaiku nebo osadit kvalitnější okenní výplně a evokovat tak alespoň zčásti původní výraz, popřípadě vytvořit novou architektonickou hodnotu.⁵⁾

Vraťme se však k samotné otázce památkové péče. Navzdory tomu, že památkami je ze staveb pozdního modernismu zatím prohlášena jen malá skupina architektonických unikátů, lze dovést, že proces vyhodnocování a snahy o památkovou ochranu význačných staveb neustanou. V Praze k památkám architektury 2. poloviny 20. století patří administrativní budova Makromolekulárního ústavu (1959–1963) na pražském sídlišti Petřiny a budova bývalého Federálního shromáždění v Praze na Novém Městě (1966–1972) v sousedství Národního muzea, obojí od týmu vedeného Karlem Pragerem.⁶⁾ K nejmladším památkově chráněným objektům patří nedávno adaptovaný a obnovený palác ČKD v Praze Na Můstku (1974–1983) od Jana Šrámka a Aleny Šrámkové. Dále k této skupině náleží hotelový dům na sídlišti Invalidovna v Praze-Karlíně (1958–1965), restaurační část pavilonu EXPO 58 v Praze-Holešovicích (1956–1959) od Františka Cubra, Josefa Hrubého a Zdeňka Pokorného nebo obchodní dům Máj na Novém Městě pražském (Miroslav Masák, John Eis-

4) Městské lázně, Sokolská třída čp. 2698, k. ú. Moravská Ostrava.

5) Obytné domu ul. 28. října č. 149, 151, 153 / čp. 2592, 2593, 2609 ad., k. ú. Moravská Ostrava.

6) Zatímní souhrn díla K. Pragera podává SEDLÁKOVÁ, Radomíra: *Karel Prager. Prostor v čase* (katalog). Praha: Blok architektů a Architektonické studio GAMA, 2001. Nedávná výstava Pragerova díla v Národním muzeu v Praze nebyla bohužel doprovázena žádným trvalým knižním příspěvkem.

Libor Špaček, kancelářská budova VOKD, Gregorova ul., Ostrava, 1960?–1965?, (foto Roman Polášek, 2009)

ler, Martin Rajniš, 1970–1974) od ateliéru SIAL, vedeného Karlem Hubáčkem. Dilem tohoto ateliéru je i nejznámější česká stavba 60. let, prohlášená dokonce za národní kulturní památku, a to vysílač s hotelem na Ještědu, navržený a postavený v letech 1963–1973.⁷⁾ V Brně jsou památkově chráněny hotely International (1957–1962) Viléma Kuby, Arnošta Krejzy a Miloše Kramoliše a Continental (1961–1964) od Zdeňka Řiháka, Aloise Semely a Vladimíra Kovářika nebo pavilon Z na tamním výstavišti z let 1958–1959 od konstruktéra Ferdinanda Lederera a architektů Zdeňka Alexy a Zdeňka Pospíšila.⁸⁾

Na základě výše uvedeného je zřejmé, že zvláště doba druhé poloviny 50. a následných 60. let se vyznačovala vznikem řady hodnotných staveb nejen v centrech českých zemí – v Praze a Brně. V protikladu k tomu jsou však takové stavby na periferii státu památkově chráněny jen výjimečně. Přitom podle platného zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. může navrhnout věc k prohlášení za památku každý občan. Z toho jednoduše vyplývá, že podíl na ochraně architektonického dědictví není jen zále-

7) ŠVÁCHA, Rostislav (ed.): *SIAL. Arbor vitae a Muzeum umění Olomouc*, 2010.

8) Státní seznam nemovitých památek – viz <http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php>.

Kancelářská budova zvaná Černá perla, Slavíkova ul., Ostrava-Poruba, 1965–1967, (foto Roman Polášek, 2009)

žitost památkové péče, svou odpovědnost má odborná veřejnost jako celek. A nemusí to být jen návrh na prohlášení památkou, nýbrž i práce prezentační, propagační a iniciální, jakou představují například architektonické městské zásahy.⁹⁾ Ty se totiž nemusí zabývat pouze vznikem „nového“. Mohou být zaměřeny i na zachování a rozvíjení „neviditelných“ kvalit existujícího prostředí.

Architektura pozdního modernismu a památková péče v Moravskoslezském kraji

V Moravskoslezském kraji je památkově chráněno pouze několik staveb spadajících do kategorie pozdního modernismu. Z období přechodu mezi historismem socialistického realismu a pozdním modernismem to je Dům kultury města Ostravy (1954–1961) od Jaroslava Fragnera nebo Dům kultury Poklad v Ostravě-Porubě od Jiřího Petrusiaka a Vincence Vorla (1958–1961). Oba objekty představují příklady moderního klasicismu a pozdní modernismus v podobě bruselského stylu se vepsal výrazněji spíše do jejich interiérů. K památkám ze závěru 50. let patří i kulturní dům v Horní Suché (1956–1959) od ateliéru architekta Jiřího Krohy. Stavbu se podařilo prohlásit za kulturní

9) VALLO, Matúš – SADOVSKÝ, Oliver (eds.): *Městské zásahy / Městské zásahy / Urban Interventions*. Bratislava: Slovart, 2011.

památku v roce 2003, avšak majitel provedl nepovolené úpravy v interiérech a následně požádal o zrušení prohlášení. Ministerstvo kultury bohužel požadavku v lednu 2011 vyhovělo, ačkoli si stavba uchovala původní dispozici a některé prvky i detaily. Z dalších památek je třeba uvést památník Ostravské operace v Hrabyni, budovu pošty v Ostravě-Porubě a křídlo bývalého Dělnického domu (nyní Společenský dům) ze 60. let minulého století v Bruntále. Tato heterogenní skupina vznikla z různých důvodů a architektura nebyla tím nejdůležitějším. Hrabynský památník od kariérních komunistických architektů Rudolfa Spáčila, Josefa Kupky a sochaře Miloše Axmana se stal součástí památkového fondu především jako místo kultu osvoboditelů – Rudé armády. Prohlášení z dubna 1989 za národní kulturní památku bylo sice v srpnu 1995 zrušeno, ale statut památky zůstal památníku zachován.

V případě bruntálského Společenského domu hrál roli fakt, že se jednalo o důležité místo dělnického hnutí od poslední třetiny 19. století. Při zápisu do seznamu památek již existovala přístavba v podobě dvou křídel a dostavby z let 1964–1968 od olomouckého architekta Karla Typovského a architekta Miloše Suchánka, takže i tuto část bylo možné považovat za součást památky. To naštěstí sehrálo pozitivní roli při obnově budovy v letech 2006–2007. Podařilo se totiž zabránit záměru zdemolovat „bruselskou“ přístavbu, případně ji historizujícím způsobem přestavět s uplatněním mansardových střech, tradičních kastlíkových oken a dalšího historizujícího aparátu. Památkový dohled zdánlivě vedl k zachování architektonického rázu přístavby v pojetí bruselského stylu včetně kamenných lamel v průčelích nebo charakteristického neonového nápisu Společenský dům na atice horizontálního křídla.¹⁰⁾ Podobně pozitivní efekt měl zásah odborné složky památkové péče v případě havírovského Labužníka, kde se podařilo prosadit zachování a obnovu neonových reklam v bruselském stylu. To dokazuje, že je

10) Ruská č. 14 / čp. 649, k. ú. Bruntál. Viz GWUZD, Jiří – GORYCZKOVÁ, Naďa – STRAKOŠ, Martin: *Moderní architektura okresu Bruntál*. Bruntál, kat. č. 31. Strojopis. Ostrava 2000. Uložen ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě. Dále HÁJEK, Václav. *Osudy Společenského domu v Bruntále*. In *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2008*. Ostrava: Národní památkový ústav, 2008, s. 119–125.

možné obnovit subtilní vyznění budov zmíněného období včetně neonů nebo citlivého zateplení prosklených fasád. Třetí příklad – pošta v Ostravě-Porubě se stala památkou především s ohledem na uměleckou výzdobu vestibulu a dvorany, tvořenou leptanými skly v dřevěných rámech s obrazy na náměty poštovníctví, dopravy, letectví a kosmonautiky podle návrhu výtvarníka Bedřicha A. Tkaczyka.¹¹⁾

O nedostatečném poznání a nulové ochraně staveb pozdního modernismu se hovořilo i na první ostravské konferenci o moderní architektuře, uspořádané tehdejší Památkovým ústavem v roce 1999.¹²⁾ Rostislav Švácha tehdy ve svém příspěvku upozornil na fakt, že většina nejvýznamnějších příkladů bruselského stylu již byla na území České republiky, a zvláště Prahy v průběhu 90. let zničena, a varoval před celkovou likvidací architektury sklonku 50. a 60. let minulého století.¹³⁾ Hovořil o potřebě památkové ochrany důležitých staveb bruselského stylu, o nutnosti plošného průzkumu a vytipování těch staveb, které by si zasloužily památkovou ochranu zvláště s ohledem na nebezpečí zničení subtilních prvků a detailů dané tvorby – závěsových fasád, subtilních schodišť, diagonálních, sférických či šikmých tvarů, specifických materiálů (sklo, umělé hmoty, kovové detaily) nebo uměleckých děl.

Konkrétní zkušenosti z pokusů o památkovou ochranu staveb pozdního modernismu

Z výše uvedených důvodů a v souvislosti s probíhajícím výzkumem architektury 20. století v rámci Národního památkového ústavu jsem přistoupil k plošnému průzkumu architektonických děl sklonku 50. a 60. let minulého století na území města Ostravy.¹⁴⁾ Na uvedeném základě se mi podařilo vytipovat k prohlášení za kulturní památky nejlepší

11) STRAKOŠ, Martin: *Průvodce architekturou Ostravy*. Ostrava: Národní památkový ústav, 2009, s. 259.
12) Seminář se uskutečnil v Ostravě ve dnech 6. a 7. října 1999 pod názvem Péče o památky moderní architektury.
13) ŠVÁCHA, Rostislav: *Přežije „Brusel“? K ochraně památek architektury padesátých a šedesátých let*. In GORYCZKOVÁ, Naďa (ed.): *Péče o památky moderní architektury. Sborník z celostátního semináře*. Ostrava: Památkový ústav v Ostravě, 1999, s. 3–5.
14) STRAKOŠ, Martin: *Bruselský styl na Ostravsku*. Strojopis. Ostrava 2007. Uložen ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě.

Josef Danda, Státní ústav dopravního projektování Praha, železniční nádraží Ostrava-Vítkovice, ul. U Nádraží, 1963–1967, (foto Roman Polášek, 2009)

Josef Hrejsemnou, Stavoprojekt Ostrava, železniční nádraží Havířov, 1964–1969, (foto Martin Strakoš, 2011)

Lubomír Lacina, Vlasta Douša, Státní ústav dopravního projektování Praha, středisko Brno, Hlavní nádraží a pošta, Nádražní ul., Ostrava-Přívoz, 1966–1974, (foto Roman Polášek, 2009)

Jan Slezák, Stavoprojekt Ostrava, věžový obytný dům sídliště Jindřiška, Ostrčilova ul., Ostrava, 1965–1968, rekonstrukce 1976–1978, (foto Roman Polášek, 2009)

stavby bruselského stylu na vybraném území. Jednalo se o palác VOKD v Gregorově ulici v centru města, Nové ředitelství Vítkovic v ulici Ruské, administrativní budovu Černá perla v Ostravě-Porubě a železniční nádraží Ostrava-Vítkovice. Při posuzování v rámci Národního památkového ústavu jsem byl nucen upustit od podání návrhu na prohlášení za nemovitou památku v případě administrativní budovy Nového ředitelství Vítkovic, neboť s holdingem Vítkovice, a. s. byla uzavřena neformální dohoda, že mu nebudou státní památkovou péčí prohlašovány další objekty za kulturní památky, protože se snaží využít a památkově rehabilitovat areál národní kulturní památky v Dolní oblasti Vítkovic. Přitom daná stavba od architektů Oskara Olára a Lubomíra Šlapety z let 1959–1965 svým hmotovým řešením, elegantním pojetím fasády, dominantním motivem mohutného rámu a spojením členěné fasády s levitující

střechou představuje jeden z nejlepších příkladů dobové architektonické produkce.¹⁵⁾

Ostatní tři návrhy byly zaslány na ministerstvo kultury k posouzení. To rozhodlo na základě stanovisek krajského úřadu, magistrátu města Ostravy a vlastníka. V případě administrativní budovy v Gregorově ulici od architekta Libora Špačka Oddělení památkové péče při Útvaru hlavního architekta města Ostravy vyjádřilo souhlas s prohlášením za památku. Zato vlastník a zástupci krajského úřadu nesohlasili. Podle jejich názorů stavba v interiérech nevykazuje památkové hodnoty. Příslušná nesohlasná stanoviska se vůbec nezabývala kvalitami, naopak zdůrazňovala údajné nedostatky, mezi jinými i používání typizovaných prvků. V rozhodnutí se psalo, že je „... architektonické řešení bez jakékoli kvality estetických, materiálových i řemeslných (vyznačující se používáním „panelákových“ prvků – linolea s PVC sokly, typizovaná svítidla a prosklené i neprosklené dveře, výtahy, dřevotřískové obklady, vyklápěcí okna aj.)“.¹⁶⁾ Žádná pozornost nebyla věnována tomu, že v centru dispozice se nachází vestibul s dekorativní kamennou dlažbou a velmi důmyslně komponovaným schodištěm, nebo že hlavní průčelí zdobí reliéf sochaře Antonína Kalivody.

Podobně dopadlo rozhodování i v případě administrativní budovy zvané Černá perla v Ostravě-Porubě od neznámého autora z let 1965–1967. S prohlášením v tomto případě nesohlasil ani Magistrát města Ostravy, ani krajský úřad a ani vlastník. Ministerstvo své zamítavé rozhodnutí opřelo mimo jiné o stanovisko krajského úřadu. Znovu se zde píše o „panelákových prvcích“ a opakuje, že se jedná o „řešení bez výraznějších kvalit estetických, materiálových i řemeslných“.¹⁷⁾ K tomu se

15) Ruská č. 101 / čp. 2887, k. ú. Vítkovice. Před nástupem hospodářské krize majitel uvažoval o výstavbě nového objektu ředitelství v sousedství a o eventualitě demolice stávající budovy s ohledem na nevyhovující parametry budovy – např. údajně nedostatečnou světlost výšky místností, nevhodnou pro osazení klimatizace.

16) Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR čj. 15712/2008 ze dne 5. 3. 2009, s. 4. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě, složka kancelářská budova čp. 2582 / Gregorova č. 3, Moravská Ostrava.

17) Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR čj. 117345/2008 ze dne 19. 3. 2009, s. 3. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě, složka kancelářská budova čp. 1744 / Slavíkova č. 22, Ostrava-Poruba.

Josef Havlíček, Stavoprojekt Ostrava, polyfunkční dům pův. Čedok, Nádražní ul., Ostrava, 1967–1975, (foto Roman Polášek, 2009)

dodává, že „samotné použití závěsové prosklené fasády ve své době sice představovalo nové řešení, které však bylo záhy pro svou stereotypnost a neosobnost opouštěno“, a své tvrzení podporují citací komentáře Radomíry Valterové (Sedlákové) z knihy *Současná architektura ČSSR* z roku 1980 (sic!).¹⁸⁾ Tvrdit na základě přejatého a tři desetiletí starého textu, že „spolu s interiérem působí budova dojmem velmi neosobního místa, u kterého bylo při výstavbě hleděno pouze na technickou a materiálovou stránku, nikoli na emocionální stránku budoucích uživatelů“, představuje zásadní nepochopení této architektury. Uvedená budova již svou vertikální kompozicí, využitím závěsové fasády, specifickou barevností, odrážející se i v pojmenování, a završením v podobě „kšiltu“ pultové střechy, představuje ukázkový příklad jak dosáhnout jedinečné podoby stavby, určené k administrativním účelům. V tom spočívá unikátnost zmíněného domu.

Dokladem nepoučitelnosti je poslední příklad ze zmíněné skupiny – železniční nádraží v Ostravě-Vítkovicích (1963–1967) od architekta Josefa Dandy. Nejprve bylo rozhodnutím z listopadu 2010 prohlášeno za kulturní památku. Následně ministr Jiří Besser rozhodnutím ze 4. dubna 2011 prohlášení zrušil. Znovu se objevují zvláštní důvody,

18) *Současná architektura ČSSR*. Praha: Panorama, 1980, s. 147.

Milena Vitoulová, Stavoprojekt Ostrava, objekt poslucháren Vysoké školy báňské, ul. 17. listopadu, Ostrava-Poruba, 1966–1969, (foto Roman Polášek, 2009)

opírající se hlavně o zchátralost a nutnost aplikace současných norem při opravě. Pozoruhodný je argument ze strany krajských úředníků, že „absenci významnějších architektonických hodnot lze dovodit i ze skutečnosti, že na rozdíl od jiných staveb v Ostravě a staveb architekta Dandy není výpravní budova uvedena v publikaci doc. Oldřicha Ševčíka *„Architektura 60. let – Zlatá šedesátá léta v české architektuře 20. století“*, která je v současné době nejucelenější studií architektury 60. let 20. století v ČR“.¹⁹⁾ Dané tvrzení není pravdivé, neboť na můj dotaz O. Ševčík konstatoval, že stavba je hodnotná a že takto odpověděl i patřičnému krajskému úředníkovi. Absenci nádraží ve své práci odůvodňuje limitovaným rozsahem publikace. Přesto se onen nepravdivý a velmi účelový argument objevil jak ve stanovisku krajského úřadu, tak i v rozhodnutí ministra J. Bessera. Nyní se znovu rozhoduje, zda se železniční nádraží Ostrava-Vítkovice stane památkou. Výsledek lze s těžší předjímat.

Podobně probíhala jednání o památkové ochraně železničního nádraží v Havířově z let 1964–1969, navrženého architektem Josefem Hrejsemnou. Podněty na prohláše-

19) Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR čj. 15977/2011 ze dne 4. 4. 2011, s. 2 a 11. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě, složka železniční nádraží Ostrava-Vítkovice čp. 27 / U Nádraží č. 25, Ostrava-Vítkovice.

Václav Aulický, spolupráce Antonín Kozák a Jiří Bradáč, *Spojprojekt Praha, televizní vysílač, Ostrava-Hošťálkovice, 1976–1979, foto Roman Polášek, 2009*

ní této stavby za kulturní památku podali na ministerstvo kultury architekti Adam Guzdek a Lucie Chytilová. Podněty Národní památkový ústav podpořil. Havířovské železniční nádraží je ukázkovým příkladem bruselského stylu se zajímavým konstrukčním řešením i s uměleckou výzdobou. Navzdory tomu ministerstvo kultury opět svým rozhodnutím ze 17. května 2012 budovu za památku neprohlásilo.²⁰⁾ A jaké se objevily argumenty tentokrát? Tytéž jako u předešlých objektů: stavba je zchátralá, nemá náležité využití, neodpovídá normám, není přizpůsobena pro imo-

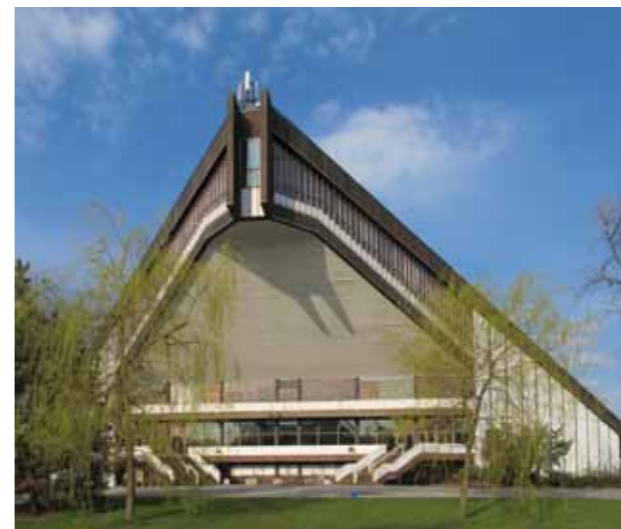
20) Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR čj. MK-S 2639/2011 OPP ze dne 17. 5. 2012. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě, složka železniční nádraží Ostrava-Vítkovice čp. 27 / U Nádraží č. 25, Ostrava-Vítkovice

bilní, do haly byl vestavěn stánek s občerstvením, hodiny na hlavní fasádě mají nepůvodní ručičky...

Tytéž otázky vyvolává případ víceúčelové sportovní haly ve Frýdku-Místku. V uplynulém desetiletí uvažovalo vedení města Frýdku-Místku, co s halou. Ta představuje jednu z ikonických staveb města. Na projektu haly pracoval architekt Oskar Chmiel od roku 1971, následovala příprava staveniště a výstavba samotné haly od konce 70. let až do roku 1986, kdy byla dokončena. Budova z ocelové konstrukce na mohutných železobetonových základech se vyznačuje neobvyklou hmotovou kompozicí dvou křídel a dispozicí s hledišti, vysunutými nad okolní terén. Podélná osa haly je zdůrazněna střední sníženou střešní částí a vchody s mohutnými markýzami. Zajímavé je střídání řešení vnitřních prostor. Výsledkem uvažování městských představitelů v čele s primátorem Petrem Cvikem a náměstkem Michalem Pobuckým se stal záměr halu zbořit, na jejím místě postavit nákupní centrum a novou menší halu pro přibližně 2000 diváků postavit na sousední parcele pod Zámeckým vrchem. Frýdek-Místek tak přijde o dominantu a vytvoří si další urbanisticky a architektonicky problematickou enklávu, vypovídající nejvíce o prioritách současného vedení frýdecké radnice. A ministerstvo kultury? Zatím jen podle informací z tisku víme, že halu za památku neprohlásilo.

Závěr: Co dál?

Výše vylíčené kauzy stojí za to sledovat samostatně, ale pro naše účely je důležité jejich srovnání. Dokládají, že až na výjimky se v jednotlivých, značně odlišných případech objevují tytéž argumenty, táž slovní spojení, a že výkonné orgány státní památkové péče na úrovni kraje a pověřených obcí zcela rezignovaly na to, aby chránily jednotlivé příklady pozdního modernismu před poškozením či zničením. Je třeba apelovat na odbornou veřejnost, aby nepustila pokračování této vědomé likvidace třetí významné dekády české architektury minulého století na severní Moravě a ve Slezsku. Když si uvědomíme, že i v Brně jsou nejvýznamnější stavby z dané éry památkově chráněné, je třeba se tázat, zdali Ostravsko představovalo a představuje kulturní periferii, že zde nelze najít žádné stavby z uvedeného období, které by bylo vhodné památkově chránit.

Oskar Chmiel, *Stavoprojekt Ostrava, víceúčelová sportovní hala, ul. Na Příkopě, Frýdek-Místek, 1971–1986, foto Martin Strakoš, 2012*

Mou odpověď na danou otázku představují fotografie vybraných ostravských staveb z 60. až 80. let minulého století, o nichž se domnívám, že představují skupinu kvalitních realizací, součást zdejší architektonické kultury. Je to budova Hlavního nádraží v Ostravě-Přívoze (1966–1974) od Lubomíra Laciny a Vlasty Douši, v současnosti opravovaná tak, že přišla o význačný cyklus figurálních vitráží na témata z dějin města. Podobně tomu bude i s budovou OKR-Doprava (1974–1981) od Iva Klimeše a Evžena Kuby. Současná přestavba je zaměřena především na dosažení technických parametrů. Zánik hrozí i experimentálnímu domu (1965–1968) na sídlišti Jindřiška v centru Ostravy, o němž se v tisku objevuje celá řada spekulací o jeho další existenci. Pozoruhodným unikátem je i objekt sdružených poslucháren v rámci areálu Technické univerzity – Vysoké školy báňské (1966–1969) od Mileny Vitoulové a vedoucího ateliéru Zdeňka Strnadela, jenž by si zasloužil citlivou obnovu a zachování. Památková péče v rámci městské památkové zóny Moravská Ostrava se zabývá i vnějším utvářením architektonicky kvalitních objektů, jako je polyfunkční dům Čedok (1967–1975) od Josefa Havlíčka, nebo dostavbou Divadla Jiřího Myrona (1978–1986) od Iva Klimeše. Velkou otázkou představují specifické objekty jako například vysílací věž v Hošťálkovicích (1976–1979) od kolektivu vede-

Ivo Klimeš a Evžen Kuba, *Stavoprojekt Ostrava, administrativní palác OKR-Doprava, Nádražní ul., Ostrava, 1974–1981, (foto Roman Polášek, 2009)*

Ivo Klimeš, *Stavoprojekt Ostrava, Divadlo Jiřího Myrona, ul. Čs. Legií, Ostrava, 1978–1986, (foto Roman Polášek, 2009)*

ného Václavem Aulickým. V takových případech by bylo dobré dosáhnout aspoň možnosti patřičné dokumentace – fotografické, plánové, kresebné – a následně prezentace. Podobně lze uvažovat o takových unikátech, jakým je Minikrajina (1978–1986) na sídlišti Fifejdy v centru Ostravy od Kurta Gebauera.

Abychom bránili procesu barbarizace v podobě ničení architektonických hodnot, je třeba pokračovat v průzkumu pozdně moderní architektury, v dokumentaci a evidenci nejhodnotnějších staveb uvedeného období, a to navzdory k přehlíživému postoji výkonných orgánů státní památ-

Kurt Gebauer ve spolupráci s Martinem Rajnišem, Lubošem Jírou a Jiřím Mojžíšem, *Minikrajina, sídliště Fifejdy, ul. Lechowiczova, Ostrava, 1978–1986, (foto Roman Polášek, 2009)*

kové péče. Krom toho musíme provádět výzkum historie a tvorby projekčních organizací a jednotlivých osobností. Je nutné provést inventarizaci urbanistických zásahů uvedeného období, dokumentovat proměny center i periferií a mapovat zdejší sídliště, ale i jednotlivé budovy. Výsledkem tohoto procesu bude poznání a začlenění nejlepších projevů pozdního modernismu do památkového fondu zdejší architektonické kultury.

LITERATURA

- [1] *40 let architektury v Severomoravském kraji v práci členů Svazu českých architektů* (katalog). Ostrava: Svaz českých architektů a Český fond výtvarných umění, 1984.
- [2] *Architektonická práce 1948 - 1968. Výběr prací Stavoprojektu v Ostravě k příležitosti 20 let svého trvání*. Ostrava: Stavoprojekt Ostrava, 1968.
- [3] *Architektura v Severomoravském kraji*. Ostrava: Krajský projektový ústav Ostrava. bez datace (1965).
- [4] BUTTER, Andreas – HARTUNG, Ulrich. *Ostmoderne. Architektur in Berlin 1945-1965*. Berlin: Jovis Verlag, 2005. ISBN 3-936314-41-1
- [5] DOLEJŠ, Petr (ed.). *Obnova památek 2011. Co s architekturou 60. a 70. let 20. století?* Sborník z konference. Praha: Studio AXIS, 2011. ISBN 978-80-904081-3-5
- [6] FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura. Kritické dějiny*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1261-3
- [7] GORYCZKOVÁ, Naďa (ed.). *Péče o památky moderní architektury. Sborník z celostátního semináře*. Ostrava: Památkový ústav v Ostravě, 1999. ISBN 80-85034-19-0
- [8] GÖSSEL, Peter – LEUTHÄUSEROVÁ, Gabriele. *Architektura 20. století*. Praha: Nakladatelství Slovart, 2003. ISBN 3-8228-2568-9
- [9] GWUZD, Jiří – GORYCZKOVÁ, Naďa – STRAKOŠ, Martin. *Moderní architektura okresu Bruntál*. Strojopis. Ostrava 2000. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě.
- [10] HAAS, Felix. *Moderná světová architektura*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenského fondu výtvarných umění, 1968.
- [11] HAAS, Felix. *Architektura 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- [12] IBELINGS, Hans. *European Architecture since 1890*. Amsterdam: SUN, 2011. ISBN 978-90-8506-8815
- [13] KLÍMA, Petr (ed.). *Kotvy Máje. České obchodní domy 1965-1975*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2011. ISBN 978-80-86863-40-5
- [14] KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura sedmdesátých a osmdesátých let*. In ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění VI/1*. Praha: Academia, 2007, s. 387-415. ISBN 978-80-200-1487-X
- [15] KULTERMANN, Udo. *Současná světová architektura*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1966.
- [16] LAMPUGNANI, Vittorio Magnago (ed.). *The Thames and Hudson Encyclopaedia of 20th Century Architecture*. London: Thames and Hudson, 1989. ISBN 0-500-20234-6
- [17] NOVÝ, Otakar – VEBR, Jaroslav. *Soudobá architektura ČSSR*. Praha: Panorama, 1980.
- [18] PECHAR, Josef. *Československá architektura 1945-1977*. Praha: Odeon, 1979.
- [19] SEDLÁKOVÁ, Radomíra. *Karel Prager. Prostor v čase* (katalog). Praha: Blok architektů a Architektonické studio GAMA, 2001. ISBN 80-01-02461-X
- [20] STRAKOŠ, Martin. *Bruselský styl na Ostravsku*. Strojopis. Ostrava 2007. Uloženo ve spisovně NPÚ, územního odborného pracoviště v Ostravě.

- [21] STRAKOŠ, Martin. *Průvodce architekturou Ostravy*. Ostrava: Národní památkový ústav, 2009. ISBN 978-80-85034-54-7
- [22] ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura čtyřicátých let*. In ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění V*. Praha: Academia, 2005, s. 31-73. ISBN 80-200-1390-3
- [23] ŠVÁCHA, Rostislav. *Architektura 1958-1970*. In ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění VI/1*. Praha: Academia, 2007, s. 31-69. ISBN 978-80-200-1487-X
- [24] ŠVÁCHA, Rostislav (ed.). *SIAL (katalog). Arbor vitae a Muzeum umění Olomouc, 2010*. ISBN 978-80-87164-41-9
- [25] VALLO, Matúš – SADOVSKÝ, Oliver (eds.). *Mestské zásahy / Městské zásahy / Urban Interventions* (katalog). Bratislava: Slovart, 2011. ISBN 978-80-556-0391-9

Mgr. Martin Strakoš

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
Korejská 12, Ostrava-Přívoz, 702 00
strakos@ostrava.npu.cz

KLADNO V PADESÁTÝCH AŽ OSMDESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ, ŽIJÍCÍ A UMÍRAJÍCÍ

VLASTIMIL RUDOLF

Abstrakt:

Naše města prošla zvláště ve druhé polovině 20. století řadou změn, které často velmi výrazně proměnily jejich podobu. Jak už naznačuje název příspěvku, pokouší se přiblížit nejdůležitější změny, které „postihly“ Kladno v uvedeném období.

Abstract:

Our town underwent many changes especially in the second half of the twentieth century. These changes considerably influenced their appearance. The contribution tries to describe the most important changes that affected the city of Kladno in the period.

Obr. 1: Kladno a okolí

Kladno, v současné době největší město ve středočeském kraji¹⁾, prošlo vývojem od poddanského městečka

1) Praha sice leží ve středních Čechách, ale po správní stránce nenáleží ke Středočeskému kraji, neboť je samostatným krajským městem. Středočeský kraj je jediným krajem této republiky, který nemá své samostatné krajské město, jako výraz své vlastní samosprávy a identity, nýbrž jeho samosprávné úřady se nalézají na území cizího samosprávného celku.

Rok	1840	1862	1872	1890	1930	1950	1961	1971	1973
Počet obyvatel	1.069	6.000	10.193	17.213	20.751	44.044	49.507	58.051	60.081
Rok	1975	1978	1980	1982	1984	1986	1989	1990	2010
Počet obyvatel	61.973	65.364	72.383	71.951	72.489	72.449	73.326	73.203	70.663

Obr. 2: Demografie

k průmyslovému městu, provázeným řadou hospodářských a stavebních změn, jež se výrazně podepsaly na jeho urbanistické podobě. Toto město nemělo nikdy „na různých ustláno“. Časově lze rozdělit rozvoj městské zástavby zhruba na dvě fáze: Na období od osmdesátých let devatenáctého století až po čtyřicátá léta století dvacátého, kdy se obecně městská zástavba konstitovala, a na období v rozmezí padesátých až osmdesátých let dvacátého století, v němž došlo k masivním zásahům do organismu města a k zásadním proměnám jeho podoby. Na druhou fázi pak plynule navázala léta devadesátá, v nichž byly některé stavební akce dokončovány, korigovány, nebo zcela zastaveny²⁾.

Christian Norberg-Schulz v knize *Genius loci, krajina, místo, architektura* hovoří o tom, že: „Náš každodenní žitý svět se skládá z konkrétních „fenoménů“, z lidí, zvířat, květin, stromů... kamenů, z měst, ulic a domů, dveří, oken a nábytku ... Ale zahrnuje i méně hmatatelné jevy, jakými jsou naše pocity... Obecně můžeme říci, že některé jevy „tvorí“ prostředí jevům ostatním. Konkrétním označením prostředí je slovo místo. Co tedy míníme slovem „místo“? Zřejmě jím míníme něco víc než abstraktní polohu. Máme jím na mysli totalitu, kterou utvářejí konkrétní věci, jež mají hmotnou substanci, tvar, texturu, barvu. Tyto věci společně určují „charakter prostředí“, jež je podstatou místa. Místo je proto dáno jakožto určitý charakter či „atmosféra“. Místo je proto

2) První období začíná povýšením Kladna na město, resp. na „Královské horní město“ (1870, 1898). Při konstituování městské zástavby bylo pochopitelně využito i starší zástavby. Výsledkem korigování a zastavení stavebních akcí je ponechání rozsáhlé nezastavěné plochy v centru města, výstavba rozměrných supermarketů tamtéž aj.

Obr. 3: Plán centrálního nám. sídliště Vítězného února

Obr. 4: Rozdělovské věžové domy, idealizované vyobrazení

kvalitativním, „celostním“ jevem, který nemůžeme redukovat na žádnou z jeho vlastností – jako jsou například jeho prostorové vztahy – aniž bychom přitom neztráceli ze zřetele jeho konkrétní povahu...“³⁾ Právě ke konkrétnímu místu si utváříme své citové, často velmi hluboké vazby. Jak se tyto vazby mění v reakci na skutečnost, že místo, k němuž své city vztahujeme, již není tím místem, které jsme znali v době svého narození, mládí či dospívání? Co když se místo mění tak radikálně, že z původních charakteristických znaků příliš mnoho nezůstává? Co si má člověk počít? Jak se promění jeho vztahy? Zůstanou? Zeslábnu? Zcela se vytratí? Čas od času je nutno hledat odpovědi na tyto otázky ve vazbě k rozsáhlým asanacím našich měst a obcí a úsilí „o pokrok“ a „modernizaci“ toho, co již dle dobových

3) Norberg-Schulz, Ch.: *Genius loci. Krajina, místo, architektura*, Dokořán, Praha, 2010, ISBN 978-80-7363-303-5, s. 6–8.

Obr. 5: Domovní znamení na věžových domech

názorů „zastaralo“⁴⁾. Výše uvedené otázky si může klást i obyvatel Kladna, který tam zažil alespoň část období mezi padesátými až osmdesátými lety dvacátého století⁵⁾.

Dnes je Kladno městem, které vzniklo sloučením vlastního historického Kladna s lokalitami blízkých obcí, jimiž byly Rozdělov, Hnidousy, Motyčín (obě posledně zmíněné části užívají mimo svých místních názvů společné označení Švermov), Kročehlavy, Dubí, Vrapice atd. (obr. 1) Pozoruhodný je na tom fakt, že záměr vytvořit tzv. Velké Kladno nebyl žádným novým nápadem, ale pouze „oprášil“ již dříve realizovaný projekt, vzešlý od německé okupační správy, po skončení druhé světové války na čas zrušený. Spojování probíhalo od roku 1946 až do roku 1980⁶⁾. Město prošlo bouřlivým vývojem spojeným s rozmachem hutního a těžebního průmyslu, a tak se nelze divit, jak razantně rostl počet obyvatel Kladna (obr. 2: tabulka)⁷⁾. Nárůst počtu obyvatel si vynucoval novou bytovou výstavbu, v níž mohli zaměstnanci hutí, dolů či dalších podniků získat tzv. stabilizační byty, za jejichž přidělení pak museli podni-

4) V poslední čtvrtině 19. století např. v souvislosti s asanací pražského židovského města, po polovině 20. století s asanací částí českých, moravských i slezských měst, jak nám to mohou přiblížit např. jednotlivé díly edice *Zmizelé Čechy, Zmizelá Morava*, vyd. Nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka, Praha – Litomyšl, věnované konkrétním městům – Ústí nad Labem, Slanému, Přerovu, Prostějovu, Vyškovu aj.

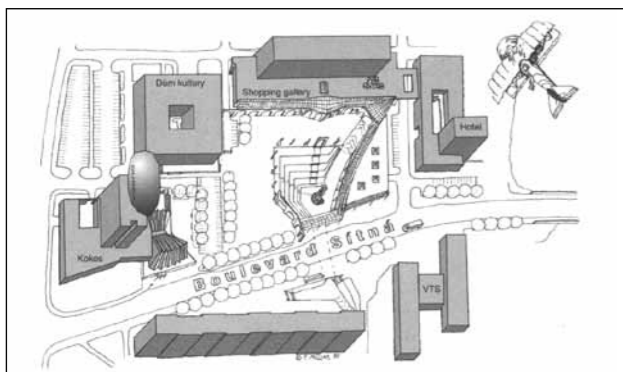
5) Veverková, I.: *Zmizelé Čechy, Kladno, Paseka, Praha – Litomyšl*, 2008, ISBN 978-80-7185-925-3.

6) Veverková, I.: *Zmizelé Čechy, Kladno, Paseka, Praha – Litomyšl*, 2008, ISBN 978-80-7185-925-3, s. 46.

7) Údaje o nárůstu počtu obyvatel viz www.czso.cz; www.omk.cz.

Obr. 6: sídliště v Křoehlavech

Obr. 7: Plán sítenského náměstí

ku podepsat na odpovídající počet let pracovní smlouvu. V podstatě existovaly dvě možnosti relativně rychlého přidělení bytu, a to buď z tzv. státní výstavby, nebo z výstavby družstevní, přičemž při podpisu pracovní smlouvy na dobu deseti let zaměstnavatel družstevní podíl uhradil. Stavební „boom“ začal Kladno výrazně proměňovat. Výstavbou, která se „nesmazatelně“ zapsala do tváře města a je pro město charakteristická, byla realizace tzv. vzorového sídliště Vítězného února, i když je nutno poznamenat, že politické názvy sídlišť se v Kladně mezi obecným lidem příliš neujaly. Sídlíště bylo budováno v prostoru mezi vlastním Kladnem a Rozdělovem. Centrem sídliště se mělo stát náměstí, jehož plán pochází z roku 1953 a jehož autory byli architekti J. Hlaváček, J. Černohorský a Z. Vávra. Náměstí se mělo nalézat mezi prvním a druhým věžovým domem. Zdobit je měla kruhová fontána s plastikami ptáků. V čele náměstí pak měla být situována správní budova, určená pro Místní národní výbor. Dále měl vzniknout dům s knihovnou, hote-

Obr. 8: OV KSČ na Sítě, pohlednice

lem, kinem, sálem pro 1000 lidí a loutkové divadlo. Od třídy ČSA měly přichozí vítat na pylonech umístěné sochy horníka a hutníka. Nakonec však byl postaven pouze obchodní dům Siréna a šest věžových domů, vystavěných v letech 1954–1957 dle projektu Josefa Havlíčka, Karla Filsaka a Karla Bubeníčka. Jsou pohledovou dominantou Kladna, ale alespoň Josefem Havlíčkem tak chápány nebyly. Jemu šlo podle jeho slov o něco jiného – o to, aby byla postavena opravdová dominanta v centru města, čímž jen pokračoval ve svých dřívějších myšlenkách a názorech. Není tedy asi správné nebo přesné, když je tento komplex šesti domů označován za monumentalismus. Domy trpí jistou schizofrenií mezi formou a výzdobou. Zatímco inspiraci formy je nepochybně nutno hledat ve funkcionalismu, který však těžká doba padesátých let odvrhovala, výzdoba, ačkoli pocházela většinou od prvořadých a etablovaných uměl-

Obr. 8: OV KSČ na Sítě

Obr. 9: Dům Kultury na Sítě, celá pohlednice

Obr. 10: Sítenské údolí

ců (Hany Wichterlové, Bedřicha Stefana, Břetislava Bendy a dalších), je jaksi nepatřičná. Přestože se někdy hovoří o tom, že toto sídliště mělo být protiváhou „přežitého“ historického centra, je zřejmé, že minimálně architekt Josef Havlíček tak novou rozdělovskou výstavbu nechápal.

První věžový dům byl postaven ve směru od Rozdělova, což byl základ číslování, i když by člověk očekával číslování opačné (tedy od města). Popis čtvrtého domu⁸⁾ uvádí: „Po vstupu do domu se vstupující ocitl v hale (s výzdobou s lidovými motivy – slovácké výjevy), kde byly umístěny dva konferenční stoly, dvě koženkové lavice, šest koženkových taburetek. Nacházela se zde také dřevěná sloupková osvětlovací tělesa. Před vstupem do haly byla kočárkárna a u bočních vchodů se nacházely místnosti pro kola a motorky. V prvním suterénu se nacházely prádelny,

8) Novotná, L., Vlčková, Z.: V Rozdělově na Vítězné třídě tyčí se tam věžové domy, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2007, č. 3, s. 22–23.

Obr. 11: Výstavba sítenského mostu

Obr. 12: Přemostěné Sítenské údolí - celá pohlednice

sušárny a žehlírna. Výškové domy měly podlahové vytápění. Ve druhém suterénu bylo situováno technické zázemí a také protiletický kryt. V obou podlažích se také nacházely sklepy pro nájemníky. V každém poschodí byly uzavíratelné komory na popelnice, které byly pravidelně vyváženy. Terasa nad 12. patrem sloužila pro sušení prádla, nad 13. pak k rekreaci a odpočinku. Přední část prvního poschodí náležela společenským místnostem a kancelářím. Na každém obytném patře bylo situováno šest bytů, tj. celkem 78 bytů, ke standardu náležely také 3 výtahy a záloha pro nouzové zajištění dostatku elektrické energie...“ (obr. 3–5).

Ve stejné době bylo také postaveno menší sídliště ve stylu sorely v Křoehlavech. Jak jinak, i zde byly užity všechny příslušné atributy, zvláště pak domovní znamení a sgrafita (obr. 6). Odlišnost ve výstavbě v Kladně a výstavbě v jiných městech, zvláště pak v Ostrově nad Ohří, spočívá v tom, že na rozdíl od těchto zmiňovaných míst, kdy se mělo jednat

Obr. 13. a 14: Sochy V. I. Lenina a A. Zápotockého

obr. 15: „Slavné rozdělovské šraňky“

o nová socialistická města, v Kladně o nic takového nešlo – obě sídliště byla integrální součástí městské zástavby, maximálně lze hovořit o snaze vytvořit nové městské centrum, nikoli však nové vzorové město⁹⁾. Na výše zmiňované kročehlavské sídliště ve směru na Malé Přítočno a Prahu pak v šedesátých až osmdesátých letech navázala výstavba panelových domů, tzv. Okrsek 0 (až desetipodlažní panelové domy). Kročehlavy se tak staly nejlidnatějším městským obvodem Kladna. V dalších fázích výstavby bylo pro nové městské obvody užíváno také označení Okrsky 1–4.

9) Srov. Strakoš, M.: Nová Ostrava a její satelity, kapitoly z dějin architektury 30.–50. let 20. století, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava, 2010, ISBN 978 - 80- 85034 - 60- 8; Zeman, L.: Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava, 2008, ISBN 978 - 80- 85034 - 40- 0.

obr. 16: Nové Kladno (Šestá ulice)

V případě výstavby okrsků se jedná o návaznou výstavbu ve směru od centra města, avšak minimálně od počátku šedesátých let se chystala zásadní změna, podle níž mělo dojít ke spojení historického centra s novou zástavbou v oblasti Sítně. Již v roce 1962 vypracovali Václav Hlinský, Otakar Jurenka a Jiří Náhlík projekt Nového centra města. Středem se mělo stát náměstí s budovou ONV, domem kultury s kinem Hutník (otevřen 1973), hotelem Kladno s dlouhou pergolou (otevřen 1972), náměstí měl uzavírat bytový dům s řadou obchodních prostor. Náměstí bylo definitivně stavebně dotvořeno až v roce 1983, kdy byl dostaven objekt původně určený pro ONV, ale jeho užívání si nakonec vyhradil OV KSČ, a aby byl snadno k poznání, byla před něj jako poznávací znamení instalována socha V. I. Lenina od Miloše Axmana. Související prostranství pak bylo vydlážděno mramorem.¹⁰⁾ Mezi územím vyčleněným pro výstavbu nového sídliště a historickými částmi města se nachází Sítenské údolí, místo užívané Kladeňáky pro různé rekreační aktivity. Již v padesátých letech byly na hraně historické zástavby a údolí postaveny Střední škola s internátem (vyučovalo se zde např. hutnictví, hlubinné dobývání uhlí a další obory, výuka hornických oborů byla ukončena v roce 1976) a základní škola. Budovy vytvořily tři strany náměstí a před školami byla později osazena socha A. Zápotockého od Viktora Dobrovolného (odhaleno 5. listopadu 1971). Bylo zřejmé, že k novému sítenskému náměstí musí vést odpovídající komunikace, proto byl v roce 1962 vypracován plán přemostění údolí. Realizace

10) Müller, F.: Sítňá, vize minulé a současné, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2011, č. 10, s. 24–25.

Obr. 17: Třída ČSA

stavby se značně vlekla a plánovaný termín dokončení byl několikrát posunut. Kolaudace mostu proběhla v prosinci roku 1966. Parametry mostu jsou: délka 113,9 metru, výška 15 metrů a šířka 19,5 metru. Výstavba sítenského mostu mění městské osy, dříve zklidněné ulice s vilovou zástavbou se stávají průjezdnými komunikacemi směrem na Prahu a do nových (staronových) sídlišť. Nové frekventované spojnici „muselo“ ustoupit arboretum kladenského gymnázia a část historické zástavby. Místo arboreta se dnes u gymnázia nachází pouze parčík (obr. 10, 11, 12).

Na každé straně mostu byly osazeny již zmiňované sochy. Na historické straně Antonín Zápotocký v saku, na straně sítenské V. I. Lenin v kabátě. Tak došlo potvrzení úsloví obecně užívaného na Kladně, že „Kladno hlásí chladno“, neboť na Kladně bývá o několik stupňů chladněji než v Praze. A s přihlédnutím k sochám bylo zřejmé, že se právě na sítenském mostě nachází teplotní rozhraní¹¹⁾ (obr. 13, 14).

Jako určitou paralelu k výstavbě sítenského mostu můžeme chápat stavební úpravy v sedmdesátých letech v oblasti „slavného“ rozdělovského přejezdu. Železniční přejezd byl překážkou v plynulosti dopravy z Rozdělova do centra Kladna. Stavební úpravy jistě souvisí také s další přípra-

11) Za poskytnutí vyobrazení sochy V. I. Lenina děkuji řediteli Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně PhDr. Zdeňku Kuchyňkovi.

Obr. 18: „Nové Kladno“...

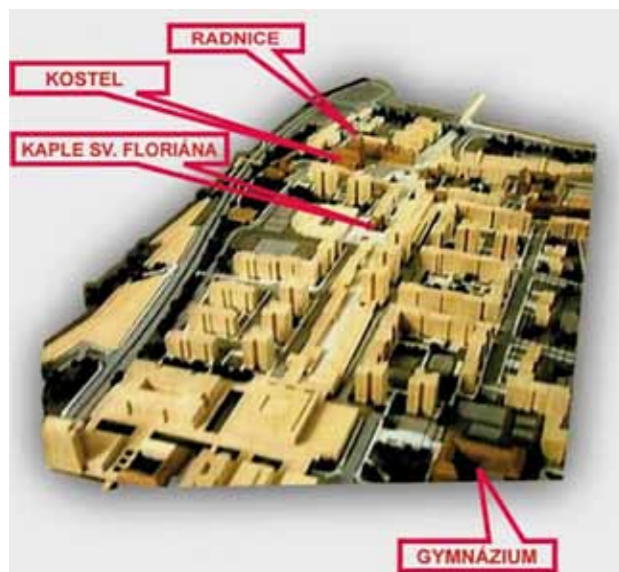

Obr. 19: ...a nové Kladno

vovanou sídlištní zástavbou, realizovanou v rozdělovském katastrálním území v sedmdesátých a osmdesátých letech. Železniční trať od dnešního hlavního kladenského nádraží ve směru na Kladno-Ostrovec byla zahlobena, přibyla železniční zastávka Kladno-Město, a silnice mezi centrem města a Rozdělovem byla v místě bývalého přejezdu přemostěna a následně rozšířena na čtyřproudou komunikaci¹²⁾ (obr. 15).

Stavební aktivity při úpravě páteří kladenské komunikace probíhaly v předpolí dalšího realizovaného rozsáhlého stavebního projektu, výstavby sídliště na třídě ČSA. Předpokladem této stavební akce však byla asanace tzv. Nového Kladna, městské části, kde ulice nenesly názvy, ale byly číslovány. Celá tato oblast byla bez milosti a slitování demolována a prostor vycištěn pro domy „vyšších kvalit“

12) Dále srov. např. www.kladnominule.cz - Železnice.

Obr. 20: Plán přestavby centra Kladna

(obr. 16, 17, 18, 19).

Na třídě ČSA si socialističtí budovatelé „lepších zítřků“ ověřili, jak je „snadné“ provádět rozsáhlé zásahy do fungující struktury města. Na příště se již nechtěli spokojit s ničím menším než zásadní přestavbou městského centra – úkolem „hodným doby“. Je známou skutečností, že značná část domů ležících mimo hlavní třídu neměla nějaké zásadní architektonické hodnoty, ale struktura ulic a existence domů byla úzce spojena s historií města – kladenským geniem loci.

V 70. letech bylo rozhodnuto, že má být z centra města zachována pouze Floriánská kaple, farní kostel, radnice a gymnázium. Nejprve se hovořilo o tom, že stávající zástavba bude rozdělena do čtyř kategorií (od různého stupně opravitelnosti až po asanaci), ale skutečnost měla být mnohem drsnější. Mělo vzniknout nové moderní město, oproštěné od tzv. neorganické zástavby konce 19. století. Podle názorů architekta Václava Hilského měly být některé domy „nového“ Kladna až šestnáctipodlažní, přičemž se střed Kladna měl stát prosluněnou „klidovou zónou se spoustou zeleně“. Plán měl být realizován v sedmi etapách. O tom, jak byly dobově propagandisticky vykládány brutální stavební záměry, nás informuje kniha Kladensko¹³⁾: „Nová výstavba odstranila v Kladně i nízkou úroveň

13) Krajník, S., Pospíšil, Z.: Kladensko, Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha, 1985, s. 166, 42-009-85;

Obr. 21: Centrum Kladna 2012

obytných čtvrtí, a to zatím v oblasti „tzv. Nového Kladna“ po provedení jeho asanace. V 80. letech začala vlastní přestavba městského centra.“ (obr. 20)

V souvislosti s připravovanou asanačí centra města nelze přejít bez povšimnutí skutečnost, že záměr jeho asanace a přestavby nebyl tak úplně původním plánem novodobých vizionářů, ale i zde se mohli opět inspirovat zaprášeným plánem přestavby, pocházejícím z období protektorátu.

Asanace nebyla naštěstí nikdy zcela dokončena. Po demolicích zbyly malé části ulic, navazující na Hlavní třídu (zhruba 1–3 domy). Prostor, na němž proběhla asanace, byl víceméně vymezen Hlavní (dnes Masarykovou) třídou, ulicí Cyrila Boudy, v blízkosti předpolí sítnského mostu (pod internátem) se hranice stáčela do ulice Petra Bezruče a podél ulice Ivana Olbrachta zpět ke Hlavní třídě. Zasáhla tedy přibližně dvacet ulic. Celý asanovaný prostor nebyl nikdy zcela zastavěn. Panelové domy a pozdější provozní budovy jsou výškově a objemově předimenzované, rozsáhlé plochy zůstaly bez povrchové úpravy, nezastavěné, a slouží jako parkoviště pro osobní vozidla, zelené plochy zde nepochybně také scházejí (obr. 21, 22, 23, 24).

V průběhu padesátých až osmdesátých (resp. devadesátých) let 20. století se tvář Kladna proměnila málem k nepoznání: zmizelo Nové Kladno, značná část historického centra i některé další lokality. Podstatnou, byť nejméně konfliktní změnou bylo zjednodušení spojení z centra

srov. též Veverková, I.: Zmizelé Čechy, Kladno, Paseka, Praha – Litomyšl, 2008, ISBN 978-80-7185-925-3 s. 37–38; Mika, J.: Spasitelé Kladna, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2009, č. 7, s. 55.

Obr. 22: Centrum Kladna 2012

města do Rozdělova, kde se výrazně pohledově uplatňují věžové domy. Na druhou stranu musíme konstatovat, že zásahy do organismu města byly tak necitlivé, že téměř podlomily „genia loci“ tohoto středočeského města, což se bude jen obtížně a zdlouhavě napravovat.¹⁴⁾

LITERATURA

- [1] Internetové stránky www.kladnominule.cz
- [2] Hájek, R.: Rozdělovské sídliště, Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, jaro 2011, č. 10, s. 22–23.
- [3] Mika, J.: Spasitelé Kladna, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2009, č. 7, s. 55.
- [4] Krajník, S., Pospíšil, Z.: Kladensko, Středočeské nakladatelství a knihkupectví v Praze, Praha 1985, s. 166, 42-009-85.
- [5] Müller, F.: Sítná, vize minulé a současné, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2011, č. 10, s. 24–25, obr. 7, 8, 9.
- [6] Norberg-Schulz, Ch.: Genius loci. Krajina, místo, architektura, Dokořán, Praha, 2010, ISBN 978-80-7363-303-5, s. 6–8).
- [7] Novotná, L., Vlčková, Z.: V Rozdělově na Vítězné třídě tyčí se tam věžové domy, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2007, č. 3, s. 22–23.
- [8] Strakoš, M.: Nová Ostrava a její satelity, kapitoly z dě-

14) Zájemcům o rozsáhlejší obrazovou dokumentaci Kladna zvláště doporučuji internetové stránky www.kladnominule.cz, kde lze nalézt množství dobových pohlednic a fotografií.

Obr. 23: Centrum Kladna 2012

Obr. 24: Centrum Kladna 2012

jin architektury 30.–50. let 20. století, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava, 2010, ISBN 978 - 80- 85034 - 60- 8.

[9] Veverková, I.: Zmizelé Čechy, Kladno, Paseka, Praha – Litomyšl, 2008, ISBN 978-80-7185-925-3.

[10] Zeman, L.: Architektura socialistického realismu v severozápadních Čechách. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, Ostrava, 2008, ISBN 978 - 80- 85034 - 40- 0).

POUŽITÉ FOTOGRAFIE

obr. 1 Mapa Kladna a okolí, in www.mapy.cz.

obr. 2 Vývoj počtu obyvatel Kladna (dle www.czso.cz a www.omk.cz).

obr. 3 Plán centrálního nám. sídliště Vítězného února, in Hájek, R., Rozdělovské sídliště, Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, jaro 2011, č. 10, s. 22–23.

obr. 4 Rozdělovské věžové domy, idealizované vyobrazení, 60. léta, in. www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 5 Domovní znamení na věžových domech, in. www.kladnominule.cz – Rozdělov.

obr. 6 Sídliště v Kročehlavech, in. Veverková, I., Zmizelé Čechy, Kladno, Paseka, Praha – Litomyšl, 2008, obr. č. 123 a 124, ISBN 978-80-7185-925-3.

obr. 7 Plán sítnského náměstí, in. Müller, F., Sítná, vize minulé a současné, in. Kladno Záporno, Kulturní revue pro Kladno, podzim 2011, č. 10, s. 24–25.

obr. 8 OV KSC na Sítné, in. www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 9 Dům kultury SONP na Sítné, in. www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 10 Sítnské údolí, foto F. Pošta, in. www.kladnominule.cz – Sítná.

obr. 11 Výstavba sítnského mostu, foto F. Pošta, in. www.kladnominule.cz – Sítná.

obr. 12 Sítnské údolí přemostěné, in. www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 13 Socha A. Zápotockého, in. www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 14 Socha V. I. Lenina, sbírky Sládečkova vlastivědného muzea v Kladně.

obr. 15 „Slavné rozdělovské šraňky“, in. www.kladnominule.cz – Železnice.

obr. 16 Nové Kladno (Šestá ulice), in. www.kladnominule.cz – Nové Kladno.

obr. 17 Třída ČSA, in. www.kladnominule.cz – Nové Kladno.

obr. 18 „Nové Kladno“..., in. www.kladnominule.cz – Nové Kladno.

obr. 19 ...a nové Kladno, www.kladnominule.cz – Pohlednice.

obr. 20 Plán přestavby Kladna www.kladnominule.cz – Centrum.

obr. 21 Centrum Kladna 2012, foto autor, totéž i obr. 22, 23, 24.

Mgr. et. Mgr. Vlastimil Rudolf

Zvolenov 569, 751 01 Tovačov

Tel. 582 329 161

e-mail: vojtech.albert@seznam.cz

BUDOVA PŮVODNĚ NAVRŽENÁ PRO NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

BUILDING ORIGINALLY DESIGNED FOR THE NATIONAL ASSAMBLY

RADOMÍRA SEDLÁKOVÁ

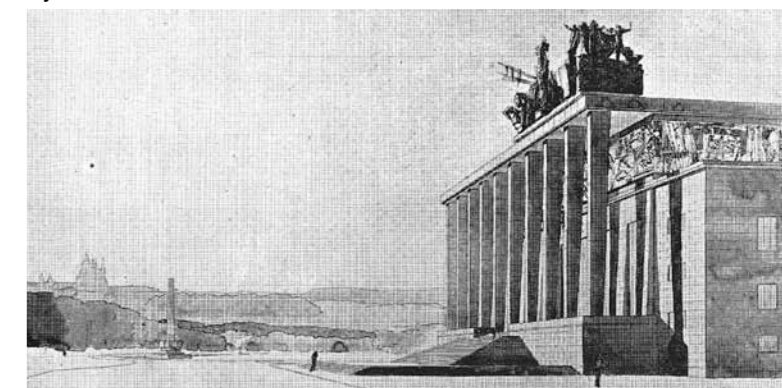
Abstrakt

V roce 1966 se v Praze konala soutěž na dostavbu bývalé burzovní budovy pro potřeby parlamentu. Vítězný návrh architektů K. Pragera, J. Albrechta a J. Kadeřábka byl překvapivý svou velkorysou konstrukcí, která nad původní stavbu vynesla nové části na 4 Vierendeelových nosnících. V průběhu stavby došlo ke společenským proměnám a parlamentní budova byla uzavřena před veřejností, nikdy nebyla po dokončení publikována a hodnocena. Od počátku počítala s následným využitím (poté, co bude postavena nová parlamentní budova) jako kulturní a společenské centrum. K této funkci se přiblížila dnes, kdy se stala sídlem Národního muzea.

Abstract

In 1966, a competition was held in Prague for expansion of the former stock exchange building to suit the needs of the Parliament. Its winners K. Prager, J. Albrecht and J. Kaderábek surprised the jury with their broadminded framework which elevated the additional segments with the help of four Vierendeel girders up above the existing construction. During the work on new building, the Czech society had undergone substantial changes, the result being that the parliamentary building was closed to the public and once finished never written about or assessed. From the very beginning, it was presumed that it would become a cultural and social centre since the Parliament would be inside a new building but it only came close to such a function now when it is part of the National Museum.

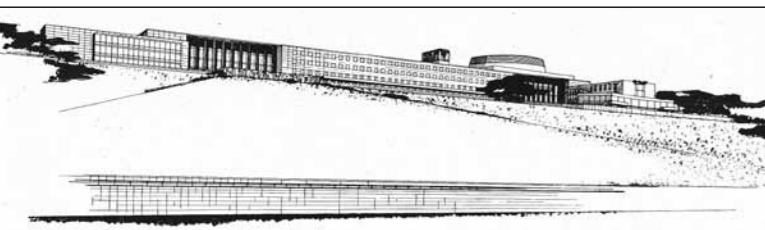
Tato budova patří k nejvýraznějším architektonickým dílům Prahy i celé ČR druhé poloviny 20. století. Je to ojedinělá stavba, která ukazuje veliké vzepětí architektury v Česku v polovině šedesátých let – a stejně tak ukazuje nebývalou investorskou velkorysost státu ve stejné době. Bývalá budova Národního shromáždění.

Obr. 1. Soutěžní návrh J. Fragnera

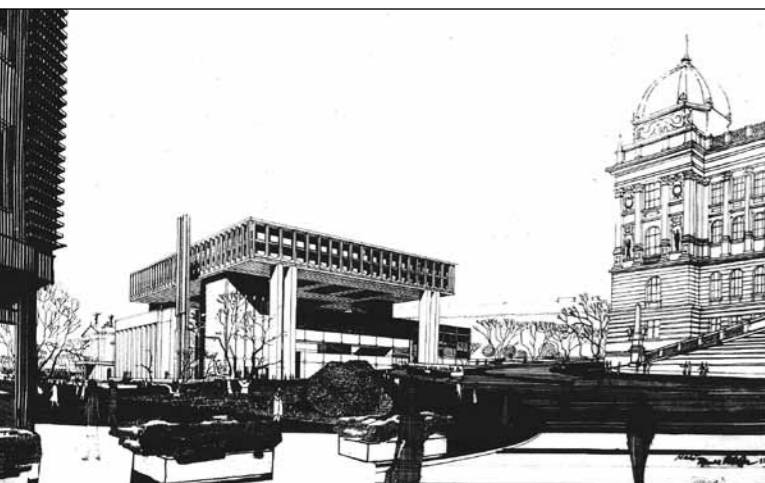
Historie je aspoň zpočátku známá. Nově ustavený parlament Československé republiky se ve dvacátých letech usadil v budově Rudolfiny.¹⁾ To bylo za protektorátu upraveno do své původní funkce koncertní síně, s novou kvalitou vynikající akustiky. Po válce sem hudba již parlament nepustila a ten si našel místo v budově bývalé peněžní burzy v novoklasicistní stavbě ze třicátých let. Sídlo mělo být provizorní, neboť myšlenka vybudování důstojného parlamentního sídla byla v té době velmi živá. Již v roce 1947 byla vypsána veřejná architektonická soutěž na no-

1) Ve 20. letech se hledalo místo pro parlament soutěží, v níž nejlépe dopadl návrh Kamila Roškota, jenž počítal s polohou na místě tehdejšího Denisova nádraží (nádraží Praha – Těšnov, v 70. letech zbourané).

Obr. 2. Soutěžní návrh F. Čermáka a G. Paula

vou parlamentní budovu na Letné, v níž byly sice uděleny dvě první ceny (obr. 1: návrh Jaroslava Fragnera; obr. 2: návrh Františka Čermáka a Gustava Paula), ale nedošlo k realizaci ani jednoho návrhu.²⁾ Burzovní provizorium tak bylo zafixováno a nikdo netušil, že to bude na tak dlouhou dobu.

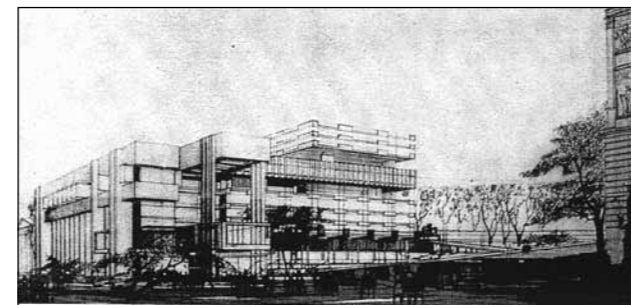
Obr. 3. Soutěžní návrh K. Pragera, J. Albrechta, J. Kadeřábka, 1966

A dál už historie tak známá není, i když aspoň počátek nové etapy života této ojedinělé budovy byl publikován. V průběhu šedesátých let budova původně jiného účelu přestala stačit, ovšem nová budova se nehledala, neboť poloha v samém centru města byla považována za vyhovující.³⁾ V polovině stejného desetiletí se začala připravovat výstavba podzemní dráhy, která měla projít horní částí

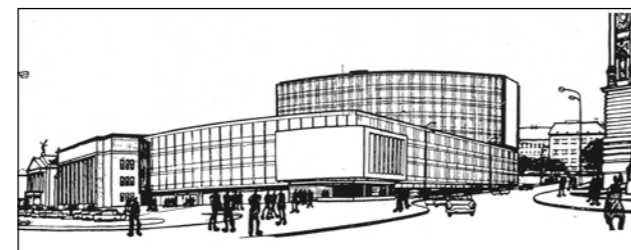
2) Podrobně o soutěži na budovu Národního shromáždění na Letné pojednává časopis Architektura ČSR, 1947, str. 197–220.

3) Pohodlná byla poloha, ovšem od počátku za nevyhovující bylo považováno okolí, byla požadována úprava, která by budovy burzy „isolovala od bezprostředního pouličního ruchu a vytvořila potřebné i pěkné prostranství jak před budovou parlamentu, tak před budovou Divadla 5. Května“ (dnes Státní opera) – cit. ze stati Augusty Müllerové, Architektura ČSR, 1947, str. 218.

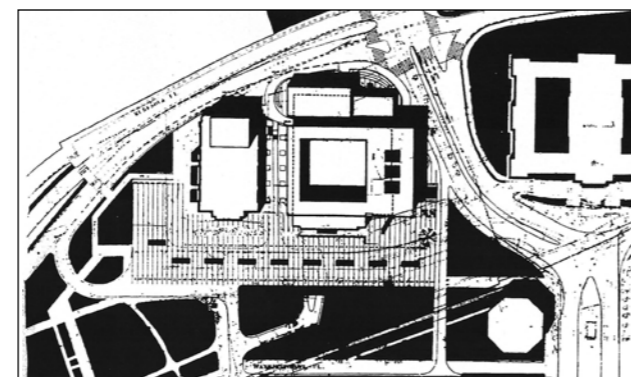
Václavského náměstí a s níž byla spojena potřeba poměrně rozsáhlé asanace bloku domů na nároží Vinohradské a třídy Vítězného února. V tu chvíli vyvstala možnost větší proměny prostoru mezi Národním muzeem a Hlavním nádražím. Znovu se tu objevila myšlenka navázat na idealistické představy z doby bourání pražských hradeb, tedy uvolnit zástavbu ulice v duchu vídeňské Ringstrasse a vytvořit soubor významných solitérních staveb obklopených zelenými plochami, když už ne po celém bývalém hradebním okruhu, tak aspoň v samém centru města – tedy mezi Národním muzeem a Hlavním nádražím. Velkorysý bourání kvůli podzemní dráze tak také otevřelo možnost k proměně bývalé burzy a k vytvoření odpovídající budovy parlamentní.

Obr. 4. Soutěžní návrh V. a V. Machoninových, 1966

Obr. 5. Soutěžní návrh J. Fragnera, E. R. ková, I. Stancela, 1966

Obr. 6. Situace soutěžního návrhu K. Pragera a spol., 1966

Obr. 7. Z výstavby konstrukce (1)

Obr. 9. Z výstavby konstrukce (3)

Obr. 8. Z výstavby konstrukce (2)

V té době ještě zůstávalo živé vědomí, že přece jen si parlament zaslouží svou vlastní budovu. Pro ni ovšem Praha ještě neměla vybrané, natož připravené území. Letenská pláň v té době již měla jiné poslání, které vyžadovalo, aby zůstala zachována jako volná plocha. Rekonstrukce se tedy jevila jako velmi vhodná i v tom, že nabídne dalších 15 až 20 let k nalezení správného místa a vhodného projektu. Byť s takovým přístupem bylo nutno uvážit, k čemu se poté stavba vedle Václavského náměstí bude používat: poloha mezi Národním muzeem a Smetanovým divadlem dávala odpověď sama o sobě – měla by to být stavba kulturního určení, společenský a kongresový objekt. Dovolím si citovat z článku Jiřího Voženílky v Architektuře ČSR 1966: „Pro Národní shromáždění bylo zvoleno přechodné řešení s tím, že na dobu příštích

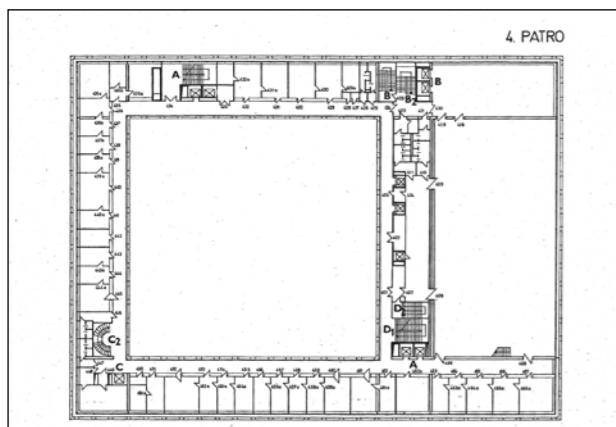
15–20 let bude nadále využíván sál bývalé burzy, ale doplněný po asanaci přilehlého bloku funkčně vyhovujícími komplementy. V budoucnu by měl být nově vzniklý soubor použit pro kulturní a společenské účely, buď v přímé souvislosti se Smetanovým divadlem, nebo jako samostatné zařízení...“

S takovým zadáním byla vypsána soutěž na rekonstrukci a dostavbu jen pro šest vyzvaných kolektivů. Z ní v roce 1966 vítězně vzešel návrh trojice Jiří Albrecht, Jiří Kadeřábek, Karel Prager (obr. 3: soutěžní návrh K. Pragera, J. Albrechta, J. Kadeřábka). Důvody toho, proč právě tento návrh byl zvolen jako nejlepší, jsou dodnes

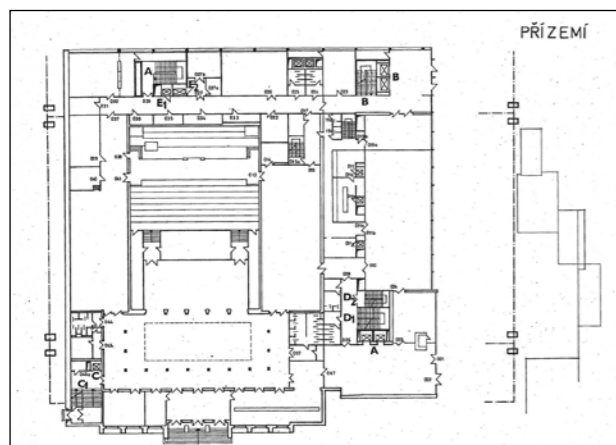

Obr. 10. Budova Svobodné Evropy v betonových zátarasech

jasně zřejmé z přehlídky soutěžních návrhů. Program rekonstrukce a dostavby budovy bývalé peněžní burzy pro potřeby Národního shromáždění byl nečekaně rozsáhlý.

Obr. 11. Půdorys 4. NP

Obr. 12. Půdorys přízemí

I když demolicemi uvolněný prostor byl veliký, přece jen měla většina soutěžících problém, jak program parlamentní budovy poskládat do smysluplného a zajímavého řešení. Většinou se nechali omezit výškou původního objektu, který podle podmínek neměl být dotčen, a skládali vše nové kolem něj – vedle či za něj. Pouze dva týmy si velkoryse troufli na to, aby potřebné objemy vynesly nad historickou stavbu. Návrh manželů Machoninových (obr. 4: soutěžní návrh Věry a Vladimíra Machoninových) byl ve srovnání s Pragerovým přece jen méně velkorysý. Voženílek (1966) k tomu dodává: „Útvar ... velmi složitě, až romantizující konfigurace stavby, odpovídající spíše přírodnímu prostředí než velkoměstské třídě.“ Návrh Pragerova kolektivu ocenila porota (konkrétně J. Voženílek, 1966) slovy: „Jasně vyjadřuje základní myšlenku, docíluje mohutného účinku a ve své lapidárnosti obsahuje

Obr. 13. Severní portikus parlamentní budovy rýsu monumentálnosti. V panoramatu Prahy se prosazuje prostým a ukázněným způsobem... Jednoznačnost tohoto návrhu se projevuje také v dobrých předpokladech pro rychlou realizaci, kterou usnadňuje vztyčení ocelové příhradoviny na čtyřech podporách bez větších zásahů do dosavadní budovy.“

Zcela zapomenuto zůstalo to, že porota určila jednomyslně první cenu kolektivu Karel Prager – Jiří Albrecht – Jiří Kadeřábek, ovšem předsednictvo Národního shromáždění si vyžádalo, aby byla rozpracována také studie kolektivu Jaroslav Fragner – Eva Růžicková – Ivan Štancel (obr. 5: soutěžní návrh J. Fragnera, E. Růžickové, I. Štancela). Důvod – zdálo se, že vítězný návrh využívá jisté výlučnosti ke zdůraznění společenské funkce souboru a že na dobu, kdy bude sloužit Národnímu shromáždění, by mohl být chápán jako výrazově přeexponovaný.⁴⁾ Lze jen konstatovat, že sice definitivní výběr se tím oddálil, ale k realizaci se přece jen dostal návrh vybraný porotou.

Dopravní řešení bylo předem určeno – plánovaná magistrála měla být vedena podjezdem pod Vinohradskou třídou, tedy za muzeem, parlamentem a divadlem. Soutěž ovšem musela vyřešit, jak bude vypadat doprava v okolí parlamentu a na horní hraně Václavského náměstí. Počítala s tím, že parlamentní budova se opticky

4) Takový postoj se dnes jeví jako nepochopitelný, ale přesně odpovídal dobovému citění. Architektura skvěle usvědčuje skutečnou situaci doby. Národní shromáždění bylo oficiálně jedním z nejvyšších orgánů společnosti, ale jako by se v rozhodování o architektonické hodnotě své stavby obavou z výlučnosti a výraznosti přiznávalo, že je vlastně jen loutkovou institucí, a rozhoduje se někde jinde. Jen díky společenské proměně v poslední čtvrtině šedesátých let ony obavy zůstaly opomenuty.

Obr. 14. Hlavní sál parlamentu

Obr. 15. Galerie v sále Sněmovny národů

přiblíží náměstí, které bude rozšířeno o parkovou zónu, protaženou až k parlamentu, který se tak stane skutečně součástí živého městského organismu. Tak by to také dobře odpovídalo budoucí funkci kulturního centra. I to je patrné ze všech soutěžních návrhů, které také umísťovaly jeden z východů z podzemní dráhy právě směrem k parlamentu (obr. 6: situace soutěžního návrhu K. Pragera a spol.).

Dopravní řešení však krátce nato vzalo jiný směr, plynulost dopravy přes Prahu dostala přednost přede vším, i před logikou běžného provozu ve městě. Parlament byl obkroužen dvěma větvemi severojižní magistrály (jedna směrem k severu, druhá směrem od severu) a dostal se do zvláštní polohy jakéhosi ostrova v řekách rychlých silnic. To byla první změna proti původnímu záměru. Záměna podpovrchové tramvaje za metro byla změnou vedle toho nepodstatnou.

Obr. 16. Malá zasedací místnost

Parlament se začal stavět rychle. Po sérii demolicí se již v roce 1968 zvedla ojedinělá konstrukce (sama logistika přesunu, montování, zvedání a následného přesouvání a svařování by si zasloužila samostatný referát) (obr. 7–9: Z výstavby ocelové konstrukce parlamentní budovy). V průběhu výstavby došlo ještě k jedné proměně – Československo si zvolilo federální uspořádání, a tak vznikla potřeba vytvořit v již hotové konstrukci druhý sněmovní sál. Sněmovna národů byla vytvořena z původní velké kavárny, určené nejen pro poslance, ale i pro veřejnost. Ovšem zásadnější byla jiná společenská proměna – nastoupivší tvrdá normalizace, která vedla mimo jiné k tomu, že parlament se uzavřel před veřejností. Ta ostrovní poloha mezi dvěma silně zatíženými komunikacemi byla najednou výhodná, dávala možnost skvělé kontroly a regulace pohybu lidí... A z Federálního shromáždění, jak se instituce pojmenovala, se stal jeden ze symbolů arogance moci. Dokončená budova to schytala s ní. Mimo jiné i proto, že nebylo možno stavbu někde publikovat, přiblížit, vysvětlit, dát prostor k tomu, aby se o ní diskutovalo jako o architektonickém díle. Důvody byly dva: jednak Karel Prager (ten byl hlavním architektem nové budovy, neboť z původního kolektivu Jiří Kadeřábek emigroval již

Obr. 17. Schodiště do nástavbové části

v roce 1968 do Itálie a Jiří Albrecht se věnoval rekonstrukci Smetanova divadla) byl zařazen do kategorie architektů, kteří sice směli dál pracovat, ale nesmělo se o nich a o jejich práci psát. Druhý důvod byl v samotné instituci – budova byla vedena v režimu utajovaných a nebylo povoleno publikovat její plány. Ani po roce 1989 nebyl dluh vůči této budově splacen, byť parlament se přestěhoval do historických paláců na Malé Straně. Budova však nebyla upravena pro původně zamýšlené kulturní účely, byla pronajata Radiu Svobodná Evropa, čímž i nadále zůstala v režimu utajovaných, po roce 2001 dokonce obehnaných betonovými bariérami (Obr. 10: budova Svobodné Evropy v betonových zátarasech). Jedinou výjimkou, kdy budova mohla být aspoň zprostředkovatně přiblížena, byl jeden díl televizního seriálu 10 století architektury.⁵⁾

Přítom je to dodnes nebývale živá a působivá stavba. Půdorys je přehledný, logický, skvěle kombinuje původ-

5) Takže ani v dnešních diskuzích, které se kolem stavby vedou, nebyla nikde vysvětlena otázka perspektivy soutěžního návrhu, jež je od ostatních odlišná. Hovořilo se o zfalšované perspektivě z jiného měřítko... Ovšem porovnáním situace a perspektivy se ukazuje, že K. Prager navrhl prostor kolem budovy skutečně velkoryse – počítal mj. s narovnáním ulice Washingtonovy, čili s ubouráním části posledního bloku na jižním konci Václavského náměstí. Perspektiva byla z mnohem vzdálenějšího bodu než u ostatních. Ovšem k těmto navrhovaným demolicím nikdy nedošlo.

ní burzovní a doplněné prostory. V přízemí je hlavní sál Sněmovny lidu obkroužen velkorysími foyery, na ně navazují jednací salonky, dobové hovorny včetně hovoren telefonních. Přidána byla velká restaurace (obr. 11: půdorys přízemí). V patře se objevují první kanceláře, jichž směrem vzhůru přibývá. Ve druhém patře se mezi původní a novou část vložilo malé odlehčující atrium. Půdorysy obou pater nástavby jsou velmi čisté, věnec kanceláří, dělených jen tzv. gama příčkami (čili snadno přesunovatelnými příčkami skříňovými), poskytuje velkou variabilitu⁶⁾. V prvním patře nástavby měla být původně velká kavárna, ta byla po federalizaci změněna na druhý zasedací sál, na Sněmovnu národů (obr. 12: půdorys prvního podlaží nástavby). Pro budoucí užívání jako kongresového a kulturně společenského střediska se v nastavených patrech počítalo především s restauracemi a kavárnami (vzhledem k nabízeným výhledům), ale také s klubovnamy a potřebnými kancelářemi. Dolní část byla určena především výstavám, koncertům, měla tu být knihovna, a i zde dostatek restauračních provozů.

Základní kompozice jasně ponechává čitelné rozdělení budovy do dvou částí. Jako pevný střed stojí budova bývalé burzy, velmi čistá ukázka klasicistního pojetí architektury třicátých let dvacátého století, postavená podle projektu Jaroslava Rösslera. Její portikus s vysokým sloupovým zajišťuje onu potřebnou důstojnost, historickou kontinuitu, stejně jako důvěryhodnou solidnost (obr. 13: severní portikus parlamentní budovy). Vedle se s mírným odsazením rozložila mohutná kamenem obložená stěna a nad tím vším se zvedá konstrukce tak odlišná, jak jen si lze představit. Čtyři subtilní sloupy vyzvedávají do výšky konstrukci sestavenou ze 4 Vierendelových nosníků, nový objem se nad původní budovou jakoby vznáší, směřuje někam vzhůru. Přítom v jednom pohledu z libovolné strany nejsou nikdy vidět více než dva nosné sloupy, takže se ještě umocňuje pocit lehkosti a dokonalé statické vyváženosti. Nová část v úrovni burzy pracuje kromě průčelní kamenné stěny už jen s hladkými skleněnými plo-

6) Gama příčky byly jedním z patentů Karla Pragera, jež byly na stavbě uplatněny. Poprvé byly užity na Ústavu makromolekulární chemie v Praze (dokončen 1964). Další patenty se týkaly konstrukcí podhledů, parapetů, fasádních konstrukcí apod.

chami, které programově odrážejí prostředí kolem (byla tu poprvé u nás použita tzv. strukturální fasáda). A nejvyšší úroveň zdůrazňuje svou kovovou konstrukci jako pevný rám (jeho tvarování mezi soutěžním návrhem a výsledným projektem doznalo změny, která souvisela se změnou osobnosti statika, soutěžní návrh vznikl ve spolupráci s Josefem Zemanem, při realizaci byl hlavním statikem Jiří Kozák). Až vzadu, směrem k Vinohradům, tam, kde provozy již patřily sousednímu divadlu, se dům rozehrává ve více blocích, svou odlišnost podtrhuje také použitím jiného kamene teple žlutavé barvy.

Podobné je kompoziční řešení interiérů: vstupní hala a hlavní sál burzy jsou tím nejdůležitějším, kde došlo jen k malým změnám, z nichž zřejmě nejpůsobivější je proměna stropu bývalého burzovního sálu na Sněmovnu lidu s měkkým plastickým podhledem s vlastním světelným programem (výtvarnou podobu dala stropu Alice Kuchařová) (obr. 14: sál Sněmovny lidu). Prostory kolem cíl dobu svého vzniku svou chladnou, na první dojem až přísnou elegancí, která je založena na precizních materiálech a precizních technologiích (obr. 15: Galerie v sále Sněmovny národů), (obr. 16: zasedací místnost předsednictva Federálního shromáždění), (obr. 17: Schodiště do nástavbové části). Tam, kde je výhled z místností směrem k historickému jádru města, k budově muzea či k Václavskému náměstí, tam se interiéry co nejvíce otevírají tak, aby město vstupovalo dovnitř. Výhledy jsou jednou z mála známých hodnot, výtvarných hodnot celé budovy.

Pro celý soubor byl zpracován velmi precizní výtvarný generel, jeho teoretikem byl tehdy dr. Jiří Šetlík. Výtvarná díla neměla být dodatečnou výzdobou, ale měla být nedílnou součástí architektonického návrhu, podobně jako to bylo obvyklé ve středověkých katedrálách – i proto vznikla u Pragerova ateliéru tvůrčí skupina s názvem Huť. K účasti byli vyzváni nejlepší umělci své doby, ti, kteří dokonale souzněli s Pragerovým náhledem na architekturu a mohli stavbu výrazně doplnit, dále zhodnotit. Ovšem tento generel nebyl naplněn – než došlo k dotváření stavby výtvarnými díly, běžela normalizace rychlým tempem a většina umělců se stala nepřijatelnou. Aby nedošlo k tomu, že by stavba byla obsazena díly prorežimních umělců, podařilo se dohodnout s Národní galerií v Pra-

Obr. 18. Skleněná stěna St. Libenského a J. Brychtové

ze zapůjčení děl klasiků české moderny – a uložení již hotových nových soch do galerijních depozitářů. Některá díla pak našla své uplatnění jinde. (obr. 18: skleněná stěna Stanislava Libenského a Jaroslavy Brychtové, jedno z mála původních děl, které mohlo být osazeno podle původního generelu)

Je až neuvěřitelné, že té budově je v projektu téměř 50 let a že stále působí jako svěží, vzrušující architektura. I s tím, že vzbuzuje často protichůdné emoce; to se ovšem se silnými architektonickými díly pojí téměř vždy.

LITERATURA

- [1] VOŽENÍLEK J.: *Soutěž na přestavbu areálu u Národního muzea v Praze*, Architektura ČSSR, 1966.
- [2] STARÝ O.: *Poznámky k soutěži na budovu Národního shromáždění*, Architektura ČSR, 1947, str. 197–207
- [3] NOLL J, SVOBODA J, E., SKALA V.: Praha 1945–2003. *Kapitoly z poválečné a současné architektury*, Libri, Praha 2006, ISBN 80-7277-304-6, str. 64.
- [4] SEDLÁKOVÁ R., FRIČ P.: *20. Století české architektury*, Titanic – Grada, Praha 2006, ISBN 80-86652-24-6, str. 172–173.

Doc. ing. arch. Radomíra Sedláková, CSc.

Národní galerie v Praze, Fakulta stavební ČVUT, katedra architektury

NG v Praze, Dukelských hrdinů 47, 170 00 Praha 7

rsedlakova@yahoo.com

SLOVO NA ZÁVĚR

Jmenný a věcný rejstřík

A

Aerobus 94
Alda, Václav 80
Alexy, Zdeňka 101
Andrejeva, Pavla 92
Architektonická soutěž 63
architektonické soutěže 56
architektonickou soutěž 64
Architektura pozdního modernismu 99
asanace 23, 115, 116
Asanace 116
asanaci 116
Asse 96
Asse, J. 97
Aulickým, Václavem 107
Axmana, Miloše 102

B

Besser, Jiří 105
Bofill, R. 94
Brodskej 96
brownfield 18, 24, 25
Burian, Aleš 82, 84

C

centrum 114, 118
Corbusier, Le 56, 64
Cubr, František 101

Č

Černý, Jaromír 81
Čvanda, Petr 42

D

Danda, Josef 105
desurbanizační avantgarda 96
dokumentace 107
Douša, Vlasta 107
Dufek, Miroslav 14
Dvořák, Petr 80

E

Eisler, John 81, 101
EXPO 70 17
expoze 17

F

Fragner, Jaroslav 102
Frampton, Keneth 78, 80, 85
Frýdek-Místek 53, 54, 106, 107
Fuchs, Bohuslav 27
funkcionalismus 80

G

Gebauer, Kurt 107
Geertz, C 89, 98
Grand park 94
Gropius, Walter 37
Gurevič, P. S. 89, 98
Guzdek, Adam 106

H

hala Rondo 12
Havlíček, Josef 107
historická centra měst 26, 28
historická jádra měst 29
Hrejsemnou, Josef 105
Hrubý, Jaroslav 46
Hrubý, Josef 101
Hrůša, Petr 78, 81, 84
Hubáček, Karel 80, 101
Hybridní architektura 48, 51, 52

Ch

Charousek, Pavel 46
Charousková, Renata 46
Chmiel, Oskar 53, 106
Chodynské pole 94
chrám Krista Spasitele 90
Chválek, Jan 101
Chytilová, Lucie 106

I

Ingstav 11, 13

J

Jenček, Aleš 17

K

Kafka, Čestmír 17, 79, 82
Kalivoda, Antonín 104
Karviná 64
Karviná-Hranice 57, 58, 59, 60, 61
Kladno 114, 115, 117

Klimeš, Ivo 107
Kolář, Jiří 17
komplexní bytová výstavba 14, 45
konstrukčním systémem zastřešení 44
konstrukční systém 46
Korobina, I. 97, 98
Kovařík, Vladimír 101
Kramoliš, Miloš 101
Krejcar, Jaromír 80
Krejza, Arnošt 101
Krnov 40–47
Kročehlavý 111, 114
Kroha, Jiří 102
Kroupa, Adolf 17
Křivinka, Gustav 82
Kubíček, Jánuš 79, 81, 82
Kuba, Evžen 107
Kuba, Ladislav 81
Kuba, Vilém 101
kulturní domy 48-49, 50, 52
kulturní památka 101, 106
Kunčina 50
Kupka, Josef 102
Kuzembajev, T. 97
Kyselka, Mojmír 27

L

Lacina, Lubomír 107
Lederer, Ferdinand 101
Libenský, Stanislav 17
libreto 17
Lužkovův styl“ 90

M

Malinin, N 98
Masák, Miroslav 80, 81, 101
Matal, Bohumil 81
Matal, Bohumír 79
městské centrum 114, 116
moskevský styl 89-91
multifunkční obytné komplexy 93

N

náměstí 112, 114, 118
národní muzeum v Tripoli 12
Němec, Martin 80
neofunkcionalismus 78
Neostalinské stavby 91
Niemayer, Oscar 37

O

Obec Kunčina 50
Obnova památek 108
Obřadní síň Brno-Židenice 12
Olár, Oskar 104
Ostoženka 95, 98

P

Palla, Vladimír 17
památky 23, 24
památková rezervace 32
památková zóna 32
památkové hodnoty 18
památková péče 23, 101, 102, 104
památková zóna 15, 26, 28
památkové rezervace 28
Památník budovatelů přehrady Dalešice 12
panelové sídliště 56, 60, 61, 64
Park Place 94
parlamentní budova 119
Pelčák, Petr 82
Petrušiak, Jiří 102
Pilař, Tomáš 81
Plotkin, V. 94
Pokorný, Zdeněk 101
Pospíšil, Zdeněk 101
post-modern architecture 74
pozdní modernismus 99, 100, 102, 106
pozdní internacionální styl 99
Prager, Karel 101, 108
Preclík, Vladimír 81
prohlášení za kulturní památku 105

R

Rajniš, Martin 101
regenerace 61
rekonstrukce 47
residential architecture 65, 68, 72
Rohe, Ludwiga Miese van der 99
Rozdělov 111, 112, 117, 118
rozdělovského 113, 115
Rozdělovské sídliště 117
Rudiš, Viktor 14, 17, 57, 80, 85
Rudolph, P. 94
Ruller, Ivan 10, 81, 82, 85

Ř

Řihák, Zdeněk 101

S

Saarinen, Eliel 99
Semela, Alois 101
sídlíště 18, 20, 21, 23
sídlíště Lesná 14, 22, 24
Sítná 114, 117, 118
Skácel, Jan 17
skeletové konstrukce 44
Slezák, Jan 101
sociální výstavba 16
sorela 20
Spáčil, Rudolf 102
společenských center 15
Strnadel, Zdeněk 107
střešní systém 45
Suchánek, Miloše 102

Š

Ševčík, Oldřich 105
Šimeček, Pavel 42
Šlapeta, Lubomír 104
Šmarda, Petr 45, 46
Špaček, Libor 104
Šrámek, Jan 101
Šrámková, Alena 83, 84, 101
Štempel, Ján 80
Švácha, Rostislav 101, 103, 108
Švidkovskij, D. 88, 89

T

Tapiola 57
Tkaczyk, Bedřich A. 103
totální urbanizace 96, 97
Tuza, Karel 81
typizace 14, 16
Typovský, Karel 102

U

Uhlíř, Petr 81
urbanismus 27, 28
urbanizace, totální 88, 94

V

Valterova, Radomíra 105
vesnice 50, 51
věžový dům 112, 113
víceúčelová hala 54

Víceúčelová sportovní hala 53
Vierendelovy nosníky 124
Vitoulová, Milena 107
vlna historismu 89, 91
Volák, Ladislav 14
Vorel, Vincenc 102
vysokoškolské domovy 34
výstavba 110, 114-116, 118
výškový dům 21
výtvorný generel 125

Z

základná škola 33
zlaté míle 95-96
Zounek, František 14, 79

Vydavatel:
Stavební fakulta,
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Nakladatel:
Gasset, Mlýnská 60/2, 160 00 Praha 6
Ostrava 2012
Vydání první, 132 stran

ISBN: